4961

IV

Pamiętniki

O Rewolucyi ~~Powstaniu ... Narodu Polskiego~~ w Królestwie Polskim, w dniu 29m listopada 1830 r. zaczętey i ~~iey~~ upadku

przez ~~(niedostępnego~~ niewiernego i świadka [illegible]

pisane w Warszawie

~~[illegible]~~

Niniejszy pamiętnik był własnością Rejenta Franciszka Jadukowskiego, znanego patryoty i poety krakowskiego (: przywięzywał do niego wielką wagę :) –

Po jego śmierci (1871:), – na zaspokojenie pewnej pretensyi otrzymałem ten pamiętnik od wdowy, – a obecnie ofiaruję go na własność Bibliotеki Uniw. Jagell. –

Józef Wawel-Louis

10/3 1890.

te Sądy złożone złożone zawsze z Obywateli osiadłych, bezpłatne, zieżdżali się tylko 3 razy do roku na Kadencye, a po odsądzeniu Spraw do Regestru zapisanych, zaraz się do Domow swoich rozjeżdżali. Skazanych na kary Instygator lub magistrat miasta expedyował, Obywatel zaś ukarany na wieżę samo uszanowanie dla Prawa, zieżdżał sam do Grodu (Zamku) wszedł na wieżę i Czas wyrokiem naznaczony odsiedział.

Dla Żydow były Sądy Woiewodzińskie, dla Mieszkańcow Dobr Krolewskich, Wielkorządowe i Referendarskie wszystkie z Obywateli Szlachty złożone. w Stolicy Kraju lub gdzie się znaydował Krol, były Sądy Marszałkowskie, ustanowione dla bespieczeństwa Osoby Krola. marszałek mogł sądzić i na gardło, ale Jego Jurysdykcya rozciągała się tylko o jedne mile na około Stolicy lub pobytu Krola. na Prowincyi magistraty w Miastach Krolewskich, Starostowie w Dobrach Im przez Krola nadanych a na Wsi i w Miastach dziedzicznych, Dziedzic, Jego Dzierżawca bądź Ekonom, był jedyną władzą Sądową i policyjną, karał Grzywnami lub Chłostą, za słownym wyrokiem bez apellacyi, byle tylko nie na śmierć. Lecz niestety ileż te kary, więzy i udręczenia Offiar pozbawiać mogły Życia!

Miasta dwoiakiey były natury: jedne prywatne do właścicieli prywatnych należące, drugie Narodowe, Starostwami zwane, ktore Krol po zeyściu jednego Posiadacza innemu dobrze zasłużonemu Obywatelowi, jako Panis bene merentium nadać był winien, ale jakże rzadkie było zdarzenie aby Obywatel prawy i prawdziwie zasłużony do nich się docisnął. magnaci ktorych się Krol obawiał i Intryganci maiący ich protekcyę, pospolicie je otrzymywali, w jednych i drugich żadnego nie było porządku, zchodzili, handlu i przemysłu, tamte były pod batogiem Dziedzica ktory je obdzierał, a w narodowych Starostowie toż samo czynili. Jeżeli mieszczanin w takich mnieyszych miastach miał szczęśliwe zdarzenie przyiść do iakiego majątku, musiał się z nim przed Starostą lub Dziedzicem ukrywać.

Wyiąwszy Krakow, Warszawę, Poznań, Wilno i innych kilkanaście miast w całey Polszcze i Litwie, wszystkie prawie inne Rolnictwem się trudniły, Pola ktore posiadali Ich były własnością i z nich tylko Czynsze w gotowiznie płacić byli obowiązani, wszakże do polowania, łowienia Ryb, naprawy Grobel do Zniwa, z Listami i t. podobnych powinności wychodzić musieli tyle razy, ile razy tego od nich żądano.

Ta tylko prawie jedyna pomiędzy miastami prywatnymi a Narodowymi była rożnica, że te ostatni na Starostow mogli się ~~[illegible]~~ skarżyć przed Krolem lub w Sądzie Referendaryi Koronney, miasta zaś dziedziczne żadnego nie miały Sądu ktoryby je od ucisku zasłonił, ale w ostatnich dwoch wiekach Panowie i Szlachta do tey doszli swawoli że wszędy nawet w mieście cudzym mogł mieszczanina ucisnąć i skrzywdzić, w przejeździe kazał sobie dawać kwaterę i żywność, a ten tylko do swoiego Starosty lub Dziedzica o protekcyę udać się był mocen. Pozwy i Processa o ~~[illegible]~~ krzywdy wasallowi ~~[illegible]~~ cudzemu zrządzone, kończyły się nayczęściey na zgodzie pomiędzy Panami nastąpioney, z ktorey pokrzywdzony nic nie otrzymywał.

Nieszczęśliwi mieszczanie doszli do tego stanu upodlenia szczegulniey w ostatnich ~~dwoch wiekach~~ Czasach że nawet w głownych miastach Polski i Litwy, naybogatszy mieszczanin, Kupiec, Negocyant Entrepreneur schylał głowę i uniżał się przed naylichszym Szlachcicem.

Jeszcze około ~~po~~ roku 1780ᵍᵒ pełno w Polszcze było Szlachty jeżdżącey zbroyno po Kraju, ktorey nikt spytać się nie śmiał o cel podroży, a tym bardziey o Passport, wszędy Ich przyimowano z Gościnnością a ~~[illegible]~~ na żądanie zasilano Zbożem i pieniędzmi. Było to resztki Barskich Konfederatow, szukali przygod i służyli czasem do Zajazdow i Gwałtow iakie Obywatele wyrządzali sobie nawzaiem. W kilka lat po ukończoney Konfederacyi Barskiey, Xiążę Marcin Lubomirski straciwszy majątek na Zbytki, z zebraną bandą takiey hołoty w rożnych okolicach Kraju ieszcze przy Polszcze powstałego najeżdżał Domy Obywatelskie lub przejeżdżaiących zatrzymywał na drogach i zabierał pieniądze srebra i Kleynoty iakie przy sobie mieli. Pełno wszędy było Ludzi trudniących się rozbojem przychodzili Oni czasem we dnie do wsiow i miasteczek ale że piją i częstuiąc ~~płacili~~ wszystko płacili i w mieyscu nikomu nieczynili krzywdy, nikomu się też nie chciało odsełać Ich do Sądow.

Taki nieład i Anarchia wzięły początek po naywiększey części z Śmiercią Zygmunta Augusta ~~i wzrosły pod Jego Elekcyjnemi Następcami~~ ostatniego potomka z liniy Jagiellonow i wzrosły wzrost pod Jego Elekcyjnymi następcami. Była to w ogolności peryoda Czasu godna Uwagi. W niey wybuchło Powstanie naprzeciw Filipowi IIᵘ w Niderlandach. W Paryżu przedstawiła gorszący widok Rzeź S. Bartłomieja. W niemczech, Szwaycaryi, Anglii, Szkocyi tlały ieszcze pod popiołem zawiści Religijne i kiedy niekiedy wybuchały. W tey samey peryodzie Soliman II zszedł z Teatru Swiata, i z Jego śmiercią przygasł duch zdobywania w Muzułmanach, a Austrya utwierdziła panowanie swoie nad Węgrami Dom Ruryka wygasł z Śmiercią Cara Fedora I. Prusy wzięły prawie początek swego politycznego istnienia.

W tymto wieku Elżbiety Angielskiey, Wilhelma Xięcia Oranii, Kondeusza, Don Jouana, kiedy Jezuici swoie nad umysłami panowanie coraz rozszerzali, Polska stanęła prawie na szczycie

swoiey wielkoui, oswiatą i siłą. Sam Prezydent Parlamentu de Thou wystawił naukowość zwyższającą Francyą Szlachty wyprawioney w Poselstwie dla zaproszenia Henryka d'Anjou na Tron Polski. W Uniwersytetach ~~Pols~~ włoskich, Imieniem Polaka oznaczano każdego gruntownie uczonego. Kopernik, Jan Kochanowski, Marcin Kromer, Stryjkowski, Bielski, Sarnicki i wielu innych uswietnili tę perjodą naukami, które się jeszcze i pod panowanie Zygmunta III rozciągnęły. Tysiąc przeszło mężów znakomitych, 700 Pisarzy, przeszło sto odznaczających się Wodzów żyło w owym czasie w Polszcze, 40 Drukarń było ciągle zatrudnionych.

Skutkiem błogim tey oswiaty była religijna tollerancya na Seymie 1573 r. ogłoszona, która tym więcey zaszczytu przynosiła Polszcze, że w tym samym czasie w całey niemal Europie narody dysputami i religijnemi nienawiściami rozdzierane ~~i mordowane były~~ wzaiemnie się mordowały.

Polska oswiecona stanęła o sto lat wyżey od innych narodów, brała Im pierwszeństwo pod wszelkim względem. Ale te nauki którymi całą Europę przewyższała, sama nawet siła przez którą sąsiedzkie monarstwa w respekcie trzymała, ustąpić w krotce musiały anarchii, iaką wolne Elekcye Królów pociągnęły za sobą, a odtąd w miarę iak inne Narody Zachodniey Europy ze swoiey ciemnoty i zawiści religijnych wydobywały się, Polska z równą szybkością wpadała w stan nieładu, ciemnoty i barbarzyństwa.

Kiedy w całey Europie następstwo Tronu przechodziło spokoynie z Oyca na Syna lub naybliższego krewnego, kiedy wszyscy monarchowie poczęli trzymać regularne Woyska, przed którymi przemożności Magnatów ~~i Panów feudalnych~~ schylić musiała głowę, kiedy wszędy monarchowie siłą praw i władzy ukracali ~~[illegible]~~ zbyteczną nieuległość a raczey swawolę Panów feudalnych i Szlachty, i przed nią ochraniali nauki, handel, przemysł i rolnictwo. Kiedy rozsądna Dania dla pozbycia się przemocy Magnatów wyrzekła się swoich przywilejów i z pewnym ograniczeniem ~~wład~~ wodze Rządu oddała w ręce Króla; u nas każda Elekcya nowego Króla, ujęła z Jego władzy, każda więcey przywilejów udzieliła Szlachcie i magnatom, którzy dla ich zachowania, niechcieli nigdy zezwolić na Podatki i Woysko.

System ~~polityki~~ wewnętrznego rządu, polityka i Taktyka ~~które~~ sąsiednie Państwa u siebie zaprowadziły, powinny były Polskę naprowadzić, aby iak w naukach dawniey je przewyższała, tak i w systemacie Rządu, polityki i siły bynaymniey Im nie ustępowała. Gdy jednak ~~ich~~ zamiast równym krokiem z całą Europą postępować, cofała się i w krótce równie w sile iak w naukach i dobrym rządzie już więcey z sąsiadami ubiegać się nie była w stanie; na ów czas nic iey już więcey nie pozostało, iak sama tylko niezmierna obszerność Kraju i iego szczęśliwe fizyczne położenie, które jednak tym więcey chciwość Sąsiadów na Siebie zwracały.

Jeszcze w r. 1772^m^ przed pierwszym swoim podziałem opierała Polska Granice swoie południowe o granitowe ~~Wierzchołki~~ Karpatów i szła potym Dniestrem aż do morza Czarnego. Od Wschodu leżała brzegiem Dniestru i poza nim nachylaiąc się na północ i zaymuiąc obszerne Prowincye, dochodziła powyżey memlu do morza Baltyckiego. Z tamtąd idąc popod Zachodnie Prusy i Odrę kończyła się na Karpatach które więcey niż na 2000 sążni nad poziom wyniesione rozciągaią się blisko na 300 mil niemieckich. Ta jednak Polska przed pierwszym podziałem tak jeszcze obszerna, ~~[illegible]~~ dla postępu Cywilizacyi Sąsiadów a Anarchii i nierządu ~~[illegible]~~ u niey upaść koniecznie musiała.

Polacy wierni potomkowie Scytów i Sarmatów lubili nieustanne podróże, jeździli już dla sprawowanych Urzędów, już dla Spraw które lubili miewać po Sądach i Trybunałach, już nakoniec na Seymiki, Seymy Generalne a gdy Im i tych zabrakło, to na święta, Imieniny, wesela. Polowanie, Tańce, Gry w kości i Karty, były Ich ulubioną zabawą, głębokie Lassy dawały Im do polowania obszerne pole. O ochędostwo około siebie nie wiele dbali i śmieli się kiedy widzieli ludzi młodych więcey wystroni około siebie zachowuiących.

Zajazdy, gwałtowne wycinania Lassów i Łąk i tym podobne ze zbroyną kupą napady były jeszcze między rokiem 1780 a 1790^m^ w całey Polszcze i Litwie prawie powszechnymi, przy czym bez bitwy i rozlewu Krwi nie obeszło się, a wszelako kiedy ten Sąsiad po dopełnionym Gwałcie przyjechał, Gościnność kazała przyiąć Go uprzeymie i na wzaiem Go odwiedzić. W każdey niemal Sukcessyi, zanim przyszło do formalnego Działu, każdy ze wspołSukcessorów ubiegał się przed innymi do zajechania i objęcia Dobr, a jeśli je znalazł już przez innego zajęte, siłą go wypierał.

Chociaż Poczty już były ~~ust~~ zaprowadzone przynaymniey pomiędzy Miastami znacznieyszymi i nie drogo kosztowały, rzadko jednak pisywano do siebie przez Pocztę, była włożona powinność na Włościan i mieszczan chodzenia z Listami wyprawiano Ich o mil kilkanaście i kilkadziesiąt i tylko z taśki kilka groszy dawano na drogę. Posłaniec Konny a nawet Dworzanin Szlachcic wyprawiony w miejsce Obroku, popaść musiał Konia na cudzey łące. Kozak z Ukrainy wyprawiony do Wielkopolski z Listem na Koniu, dwa Złote dostał na drogę. W rzeczy samey pieniądze gotowe niemal aż do samego ~~ostatniego~~ rozbioru dosyć były w Polszcze rzadkie, Bułka za szeląg (: 1/3 miedzianego grosza:) dosyć była wielka, w Krakowie ~~[illegible]~~ a podobno i wszędy, sprzedawano Bułki, Swiecz-

ki i Kiełbaski nie mało, po jednym Szelągu.

Obok atoli tego ucisku i nieładu, nie trudno było znaleźć Obywatela, którego rzetelne i bezinteresowne miłość Oyczyzny ożywiała, miał on sobie za wielki zaszczyt, kiedy publiczne zaufanie powołało go na Urząd, pełnił go bezpłatnie i jeszcze dla utrzymania powagi Urzędu, hoynie ekspensował.

Chociaż przesądy Religijne już pod ten Czas ustawać zaczęły; mnichów tylko słyszeć było można prawiących Gminowi o ludach, exorcyzmujących opętanych, a Klątwy nikt się już nie lękał; cóżkolwiek Duchowni wielkiey jeszcze aż do samego ostatniego podziału używali powagi, jednały Im ią nie tylko Ich Stan, ale Szlacheckie Urodzenie, ogromne dochody, iak równie Nauki i podróże do Rzymu, które prawie każdy znakomitszy Duchowny odbyć musiał i po większey części moralne prowadzenie się, pobożność i Cnoty Chrześciańskie. Podnosili Oni wprawdzie swoie familie, ale zarazem odbywali bezpłatnie publiczne posługi, wspierali Nauki i Uposażali Szpitale. Co tylko było i iest w Kraju naypięknieyszych Instytucyi naukowych, Szpitalnych i dobroczynnych, te po naywiększey części, było swoy odebrały z ręki Duchownych. Względem włościan byli Oni równie Sprawiedliwymi, iak i dobroczynnymi. Ich dobra odznaczały się w całey Polszcze zamożnością i dobrym bytem włościan którzy Zagród swoich używali iak właściciele i nigdy z nich ruszanymi nie byli.

Z reformą nauk i wychowania publicznego, Szlachta średniey Klassy zaczęła przybierać Charakter poważnieyszy. Zwyczajem było w Polszcze od dawna, że młodzi Obywatele, nawet ci których Rodzice mieli po kilka wiosek dziedzicznych, zaciągali się do Dworu magnatów za Dworzan i Pokojowców, niby dla nabrania jakiegoś poloru i znajomości Świata. Służbę swoią pełnili z całą uległością i upodleniem, jadali u Stołu marszałka, który całym Dworem i Nimi zarządzał i był mocen za każdą lekkomyślność i uchybienie, rozciągnąć Ich na Kobiercu i plagami ukarać. Assystowali Magnatowi stoiąc w Kościele przy Jego Ławce, u Obiadu za Jego Krzesłem, w podróży konno koło jego powozu. Bywali posełani z ważnieyszymi Expedycyami, towarzyszyli mu na Seymikach, Elekcyach i wszystkich publicznych Ziazdach, gotowi zawsze pełnić iego rozkazy i bić się z każdym dla iego Interessu, a nawet fantazyi —

Już około r. 1780 ten zwyczay ustawał, zaciągali się w taką służbę tylko Szlachta uboga z potrzeby, a Obywatel posiadaiący choć mierny dziedziczny majątek, wstydziłby się był dać do niey swoiego Syna i ten iużby się nie poddał karności, Stan iego poniżaiącey. Średnia Klassa zaczęła już w ten Czas postrzegać, że równość Szlachecka o którey tak wiele mówiono, była tylko pozorną i w słowach, w istocie zaś Szlachta nie była iak tylko podłym narzędziem przemożney fakcyi magnatów którzy Ją przez nich samych uciskali. Potrzebni Królowi wymuszali na nim wielkie Starostwa i zyskowne godności dla Siebie, dla swoich zaś klientów wyrabiali nie nic znaczące tytuły Stolników, miecznikow, Cześników i t. p. a niekiedy też małe iakie Folwarki Starostwami lub woytostwami zwane, lub na Seymikach funkcye Regentów, Komorników Sędziów i t. p. Ale między rokiem 1780 a 1790m drobna nawet iak Ją nazywano Szlachta, chciała już używać równości i powagi nie na samych tylko czczych słowach polegaiącey. Kiedy raz dumny Regimentarz i Woiewoda Kijowski, kazał sobie jednemu Towarzyszowi (: Ranga równa Officerowi w Kawaleryi Narodowey :) podać ognia do Lulki, ten wystrzelił mu z Pistoletu przez okno i rzekł że posłuszny rozkazom swoiego Wodza, dał Ognia w sposób, iaki Randze i stanowi Jego przystoi —

Wychowanie młodzieży w Polszcze, było przez całe 2 wieki ~~w Polszcze~~ bardzo zaniedbane, Rząd bynaymniey się nim nie opiekował, Akademie Krakowska i Wileńska, nie maiąc dostatecznych funduszów i żadnego nad sobą dozoru upadały coraz i utrzymać się nie mogły obok przebiegłego Zakonu dzięki Jezuitów, którzy kieruiąc umysłami Zygmunta III, Jego następców i wielkiey liczby Panów Polskich, gromadziło coraz większe skarby, jednało sobie znaczenie, zaufanie i całą Edukacyą Kraiowey młodzieży przeciągnęło do Siebie.

Zaprzeczyć nie można aby ten Zakon nie posiadał Nauk wszelkiego rodzaju w wysokim bardzo stopniu, ale Uczący się młodzieży tak ich skąpo udzielał, że młodzieniec po latach 10 z Jch Szkół wychodzący, prócz Łacińskiego Języka, rachunków, nieco Starożytney Historyi, mnóstwa Poezyi Łacińskich, których się uczył na pamięć, nic więcey nie umiał. Z upadkiem dopiero tego Zakonu, zaczęły się w Polszcze podnosić Nauki. Z dóbr po nim zabranych, uposażono Kraiowe Uniwersytety i założono Szkoły Prowincyonalne, a Ustanowienie Kommissyi Edukacyiney i wzięcie wychowania publicznego pod dozór i kierunek Kraiowego Rządu, jako w całey Europie naypierwsze, czyni Polakom i Panowaniu Stanisława Augusta nie mały zaszczyt.

Polacy wychowani pod okiem Stanisława Leszczyńskiego w Luneville, a później nieco młodzież wychodząca ze Szkół Kraiowych i Korpusu Kadetów, staraniem Króla zaprowa-

dzonych lepiey oświecona, zaczęła pod innym względem uważać prawdziwe dobro Oyczyzny. Znawali Oni wady wiekami zakorzenione, przesądy i nałogi nayszkodliwsze, widzieli całą zgrozę nierządu i anarchij, przekonywali się że Elekcye Krolow i Spory z Dyssydentami otwieraiąc Sąsiedzkim mocarstwom drogę i ~~u~~daiąc Im pretext mieszania się do wewnętrznych Spraw Rzeczypospolitey, osłabiały ią coraz więcey, że woysko złożone po większey częsci z samey Szlachty chociaż około pułmilione wynosi, zwane pospolitym ruszeniem, nie maiąc stosowney liczby piechoty, artylleryi, ani tey karności, iakiey Taktyka wieku wszędy zaprowadzona wymagała, nie było dość silne, że władza zbyt wielka Hetmanow, paraliżowała często wyprawy woienne przedsębrane przez Krolow i tych ostatnich bezwładnymi i bezsilnymi czyniła.

Gęsto wychodzące pod ow czas pisma, ostrzegały narod o tych wadach konstytucyi i bliską przepowiadały zgubę, jeżli sprostowanymi nie ~~będą~~ zostaną, lecz taka była moc zadawnionych przesądow, taka obawa utracenia swobod, przywilejow i nieuległosci Prawom, władzom i porządkowi, że do powiększenia woyska regularnego, nałożenia Podatkow, ~~wydatki dostarczać~~ złota do iakichkolwiek nowych Ustaw i poddania się porządkowi publicznemu, naywiększy wstręt okazywano —

Zwolna też ustępowali Obywatele, trzymaiący się uporczywie tak szkodliwych przesądow, w Ich mieysce wchodziła w stan Obywatelski Młodzież przez Naukę, czytanie stosownych do okoliczności dzieł i Pism, iak rownie i przez wzory czerpane z zaprowadzonego przez Niemcow w zabranych od Prus i Austryi Prowincyach Rządu, do przyięcia Zmian i systematycznego porządku więcey przygotowana, a Seym Konstytucyiny 1788go roku zaczęty i Cztery lata trwaiący, rzucił pierwsze zasady ~~porządku~~, Sprawiedliwości, bespieczeństwa i publicznego porządku —

Zrzucono się na tym Seymie z Gwarancyi Rossyiskiey, służącey mocarstwom sąsiednim a szczegulniey Rossyi, za pozor do paraliżowania naylepszych zamiarow. Uchwalono 100 tysięcy woyska i potrzebne na iego utrzymanie Podatki. Ustanowiono konstytucyą 3go Maja 1791go r.

Cesarzowa Katarzyna zatrudniona pod ow czas woyną z Turkami i widząc niejakę trudność walczenia z Narodem, ktory poznał swoie dawnieysze wady i poczuł swoie siły, chcąc się uzyskać i używać całey swoiey niepodległości, nie sprzeciwiała się wiele tym nowosciom, proponowała tylko prostą zaczepny i odporny alians ktory z Rzecząpospolitą zawrzeć chciała. Krol w swoich wymownych Głosach do niego zachęcał i wielu rozsądnych Członkow Seymu mocno go popierali, lecz pamięć doznawanych niedawno ucisków, nienawiść szczegulniey Posłow Ukraińskich ku Rossyi tak były mocne, że do żadnych z nią Sojuszow skłonić się nie dali, owszem zaproponowany przez Jgnacego Potockiego Osobistą do Katarzyny maiącego urazę, że w roku 1787mu ziechawszy się ~~Moskwie~~ w Kaniowie z Krolem w ktorego swicie i On się znaydował, przeniosła go oczami i nic do niego nie przemowiła, alians z Krolem Pruskim silnie poparli —

Przez pamiętną Konstytucyą uchwaloną 3go Maja 1791go roku, zniesionym na zawsze został Elekcye Krolow polskich. Prawo obierania Posłow na Seym, Urzędnikow Sądowych i Administracyinych, słowem głosowania na Seymikach, służące dotąd każdemu Szlachcicowi, scieśniono do samych tylko Posiadaczy Gruntowych. Miasta Prowincyonalne do udziału w prawodawstwie dopuszczone. Lud wieyski pod Opiekę Prawa przyięty. Sądownictwo poprawione i zmienione na nieustaiące. Woysko jakesmy już wyżey powiedzieli po sta tysięcy powiększone. Podatki na właścicieli Ziemi nałożone a ze Starostw i innych Zrodeł ~~poprawić~~ ze znaczną dla publicznego Skarbu korzyścią poprawione — w reszcie zaprowadzenie w Kraju Komissyi Cywilno woyskowych, ~~a przez nie~~ złożonych z nayznakomitszych Obywateli bezpłatnych, a przez nie naprawa Drog, poskromienie zuchwalstwa woyska i Szlachty, powściągnięcie włoczęgostwa i rozbojow, wydawanie nieznanych wcale dotąd Paszportow, protekcya Handlu i bardzo wiele innych urządzeń

urządzenia Policyjnego ~~[illegible]~~, dały Polszcze pierwsze rysy Administracyi porządku i bespieczeństwa publicznego. Gdyby ten rozwijający się Rząd Konstytucyjny, dłużey był potrwał, Rzplita stałaby się była Krajem nayszczęśliwszym, Rząd nabyłby był sprężystości, Prawa należnego wykonania, przewaga możnych ukrocona. W tym nawet krotkim przeciągu czasu opieka Rządu zaczęła już pociągać do Kraju, tysiące cudzoziemcow, przynoszących z sobą Rękodzieła, przemysł i Handel.

Ale niestety zaledwo się zaczęły rozwijać błogie owoce Konstytucyjnego Rządu, zaraz Prussy i Rossya zazdroszcząc Polakom siły porządku i kwitnącego Stanu, jakie się już w skutkach rozwijać zaczęły ~~[illegible]~~, szczegulniey Rossya obawiając się wzrastającey potęgi utracenia wpływu do Kraju z ktorego tyle ciągnęła Korzyści, przytym jeszcze Katarzyna II obrażona preferencyą daną Krolowi Pruskiemu w zawarciu Aliansu, pogniewana Licznemi pismami, mowami na Seymie, ktore Ją osobiście obrażały, przyspieszyła zawarcie Pokoju z Portą Ottomańską i siły swoie obrociła postanowiła na obalenie Konstytucyi 3. Maja i wszystkich Ustaw tego Seymu, tyle szczęśliwych nadziei Rzpltey obiecuiących.

Szczesny Potocki jeden z nay bogatszych Panow Polskich ṗ powstanie Domu Saskiego na Tron Polski, pozbawionym został nadziei, być kiedyś obranym na Krola, a przynaymniey w Jego Elekcyi grać rolę przeważną, zawiązał w maju 1792. r. w Targowicy Konfederacyą.[f] Cesarzowa ~~Katarzyna~~ pod pozorem udzielenia Konfederatom pomocy o ktorą Ją prosili, wprowadziła około 100m wojska do Polski.

Wszystko Polskie woysko pięćdziesiąt i kilka tysięcy liczące do walki, Krol wedle Konstytucyi miał objąć nad niemi dowodztwo. Gdyby w rzeczy samey na Jeł czele był stanął, o co Go marszałek Seymu Stanisław Małachowski błagał i na koszta uzbrojenia własnych chciał dostarczyć pieniędzy, byłoby przeszło 100m młodzieży szeregi woyska powiększyło, lecz zniewieściały i z natury bojaźliwy, pozostał w Warszawie a Dowodztwo Armij powierzył młodemu swemu Synowcowi X. Jozefowi Poniatowskiemu, nie posiadaiącemu jeszcze pod ow czas ani doswiadczenia, ani ufności, a boiąc się ściągnąć zemstę Cesarzowey na swoią Osobę, kazał mu się ciągle cofać.

W tym to odwrocie udało się przecież Jenerałowi Kościuszce pod niebytność X. Jozefa, odnieść nad Moskalami świetne zwycięstwo w d. 17 Lipca 1792 pod Dubienką. Gdy jednak ci, bez względu na Austryacką Granicę tyl mu ṗ Galicyą brać chcieli, musiał się po tym zwycięstwie cofnąć.

W krotce też całą Litwę i małą Polskę zalały woyska Rossyiskie gdy Pruskie zaięły Prowincyą wielkopolską. Krol za zbliżeniem się woysk Ross: ku Warszawie, Akcess do Konfederacyi Targowickiey uwazyści podpisał.

Wszędy zkąd tylko woyska Ross: weszły, przybyli razem z niemi i Członki Konfederacyi Targ: i do przystąpienia do niey Obywateli zmuszali, wszyscy musieli wykonywać straszliwą Przysięgę, od ktorey wyrzekli się żądać rozgrzeszenia i nie przyiąć go, chociaby Im było offiarowane. Ktokolwiek wykonania takiey Przysięgi unikał, wystawił się na prześladowanie. Marszałek Konfederacyi Generalney Potocki, Jego Konsyliarze i Assessorowie szukali tylko pozorow, do konfiskaty Starostw, wieczystych dzierżaw i tym podobnych szczegulniey w czasie Seymu Konstytucyinego, nadanych Dobr i Urzędow, aby je pomiędzy Siebie dzielili.

Wydawali tysiące Sancytow, ṗ ktore rozmaite Spory Sukcessyonalne, Graniczne i prawne rozstrzygali, zawsze na swoią korzyść, słowem nie było rodzaju łotrostwa i publicznego łupiestwa, ktoregoby się ta Zgraja Targowickich Konfederatow nie dopuściła. Demoralizacya i bezwstydność do tego przyszła stopnia, że co przed tym skrycie Pensye od Cesarzowey Ross: pobierano, odtąd jawnie się o nie starali i z ich pobieraniem bynaymniey się nie ukrywali. Zabrane później w 1794m r. Papiery Jenerała Ross: Igelstroma okazały, że bardzo wiele liche pensye po 10 # na miesiąc brali i tacy ktorzy tego nie potrzebuiąc, brali je jedynie dla dobrego tonu, albo dla tego, aby wiedziały raz w Służbie Cesarzowey, mieli Jey protekcyą do otrzymania Urzędow, Starostw i innych Łask, ktore Krol wedle życzenia Ambassadora Ross: rozdawać musiał.

Do wszystkich nieszczęść i klęsk, na jakie Rzplita, od własnych Łupieżcow i od obcego Żołnierstwa wystawioną była, przybyło jeszcze i Bankructwo Bankierow. Był pomiędzy niemi jeden z Panow Polskich, Prot Potocki, ktory marząc sobie Olbrzymie plany Handlu, ṗ Czarne morze, zaciągał od Obywateli wielkie Summy. Rownie i drudzy Bankierowie ṗ rzetelne wypłacanie się na każde zażądanie przeciągiem lat kilkunastu, taki zjednali sobie Kredyt, że kto tylko wielką czy małą Summę zebrał i od Wydatkow oszczędził, jechał na Kontrakty do Dubna, ~~Kijowa~~ Krakowa ~~[illegible]~~ aby Im na Procenta oddawał, z kąd poszło, że Gotowizna niemal całego Kraju, w Ich znaydowała się kassach.

Rożne naznaczano przyczyny temu Upadkowi, płacili nieco za wysokie Procenta po 6 i 7 od sta, niektorzy żyli bardzo zbytkownie. Prot Potocki trzymał zbyt wielką liczbę Buchalterow, Pełnomocnikow, oraz do pisania i posełania wiele młodzieży, ktorym za wysokie płacił Pensye, rzucał się na wielkie i niezawsze pewne Spekulacye. Lecz naypospolitsze było mniemanie, że Cesarzowa Katarzyna zaciągnąwszy od Tepera i Prota Potockiego, jako nayzamożnieyszych znakomite Summy, tych Im nie wypłaciła i Bankructwo ogłosić kazała, ktore upadek innych pociągnęło za sobą, to domniemanie utwierdziło się tym więcey, gdy zaraz po ogłoszeniu Bankructwa ktore naturalnie w całym Kraju, a szczegulniey w Warsz: wielkie uczyniło wstrząśnienie, Cesarzowa chcąc Teppera i Potockiego zasłonić od Zemsty i osobistego ścigania, 1. Pułkownikiem a 2. Jenerałem w Woysku swoim zrobiła i Im warty honorowe dla bespieczeństwa przydać kazała.

Nareszcie z rozkazu Katarzyny zwołał Krol Seym do Grodna na 17 Czerwca 1793 r. Członki Konfederacyi Targ: rozbiegli się po Wojewodztwach i ~~całego~~ przyłożyli usiłowania aby na Posłow Sami tylko Stronnicy Moskiewscy byli wybrani, co Im jednak nie zupełnie się udało, bo chociaż wszędy prawie pod Miastem do Seymiku oznaczonym, stały Kommendy Ross: a Ich Officerowie, samym Seymikom assystowali w Kościele, przecież gdy

[f] pod pozorem że Konstytucya 3go Maja zniszczy ta nayszacowniejsze przywileje, że słowem w zasadach swoich zmierza do Jakobinizmu i anarchij, w granicach zaś rzeczy, ten Pan [f]

[f] Michał Walewski Wojewoda Sieradzki ktory umysł wielki i przebiegły rozum ~~z przyszłego~~ ozdobiony Klassy Orła Ducha do wielkiego wzniosł urzędu i znaczenia, uięty przez Katarzynę upewnionym w Peterburgu przyjęciem i jakąś nadzieją że ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z pomiędzy takowej ~~[illegible]~~ Jego rodziny nayzdolnieyszym aby po zejściu Krola, na Tronie Polskim usiadł. Silnie tę Konfederacyą wsparł [f]

podłości i przedajności nie ogarnęła jeszcze Obywateli wszystkich na Prowincyi zamieszkałych, wybrano na Posłów i takich, o których byli pewni, że żadne zepsucie ani groźby, przystępu do Nich nie znaydą.

Ziechali się do Grodna Posłowie wybrani tylko z Województw mających jeszcze przy Polszcze pozostać, Wi-dok otaczających pod miastem woysk Rossyjskich i Pruskich, myśl że Seym na który się ziechali, pod obcym orężem i jedynie dla potwierdzenia Zaboru, większey Części Kraju ma być odbytym; a Oni nie Reprezentantami Narodu wolnego i niepodległego, ale podtym własney zguby narzędziem być mają, trwogą i zgrozą Ich przeraziła, ale razem Ich Dusze zapaliła iakąś szlachetną i heroiczną odwagą. Żałowali w prawdzie że się funkcyi Poselskiey podięli, ale razem postanowili mocić raczey wszelkie prześladowania, niż na tak zgubne żądania zezwolić.

Naypierwszym tego Seymu zyczeniem było, konfederacyą Targowicką rozwiązać i skruszyć żelazne Berło cy Marszałka Szczęsnego Potockiego, a razem uchylić Sancyta przez Niej wydane, gwałtami i łupiestwem nacechowane, Ale Ambassador Ross: Sywers i Poseł Pruski Buchholtz w notach Seymowi podanych oświadczyli, że niedozwolą aby Seym naradzał się nad iakimkolwiek przedmiotem, dopoki odstąpienia Prowincyi zaiętych nie podpisze.

Rozpacz ogarnęła serca wszystkich Posłów i Sywers więcey niżeli mniemał znalazł w tey mierze oporu, niż się spodziewał. Na powtorzone nalegania i Groźby, większa część Posłów, ruszyła się z miejsc swoich i oświadczyli raczey Śmierć ponieść, lub być zagrzebanymi w Lodach Syberyi, niż tak zgubny podpisać Traktat.

Posłowie Krasnodębski, Szydłowski, Ciemniewski, Mikorski, Skarzyński, Gostawski, Karski, Kimbar Goszkowski, Grelowski, Gałęzowski, w tey Oppozycyi szczegulniey się odznaczyli. Ani wywiezienie pierwszych 5

w Kibitkach z Grodna, ani nasłanie innym Kozaków do Dóbr, ani szczerne perswazye Stronników Moskiewskich, zezwolenia na Izbie wymodz nie zdołały. Niektórym Posłom kazano opuścić Grodno i udać się do Domów.

Po zatoczeniu dopiero Dział Ross: przed Izbę Seymową, weszedł do niey Genła z kilkunastą Officerami i zagrożeniu, że z niey nie wypuszczą nikogo, dopoki Akt odstąpienia podpisanym nie zostanie, gdy na kilkokrotne zapytanie czy zezwalają, żaden z Posłów nic nie odpowiedział i to ponure milczenie ptaszy i wymowki przeciągnęło Posiedzenie aż do 3 godziny ranney; Marszałek Seymu Biliński takie milczenie wziął szczernie za zezwolenie i Traktat podpisanym został 25 Wrześ 1793 r.

Narazające zaraz bardzo wielu Posłów, wnieśli do Aktów publ: swoie protestacye naprzeciw temu politycznemu rozbojowi, przekazujące Potomności i Czasom Łaskawszym obalenie go iako wymuszonego i nie legalnego.

Na mało się przydało, że po podpisaniu tego rozbioru, Seym Grodzieński rozwiązał Konfederacyą Targ: pokassował iey Sancyta i niektóre nie złe uchwalił Prawa, po naywiększey części z Uchwał Seymu Konst: czerpane, Rzplita po tym Zaborze w ciasnych zamkniętą Granicach, nie mająca iak niespełna 4 mil ☐ obszerności, ściśniona Granicami Mocarstw tak potężnych, które Jey i w tey nawet tak szczupłey Krainie urządzić się nie dały, odsuniona od Obydwoch morz, nie mogła mieć nawet nadziei aby do stanu kwitnącego kiedy przyszła i raczey za Prow: Ross; niż wolną Rzpltą uważać się musiała. W końcu tego Seymu, podzielono pozostały kray na województwa i Traktat z Rossyą zawarto.

Dla położenia zaś pieczęci tym wszystkim Dziełom gwałtu i przemocy, dla używania ich owoców z większym bespieczeństwem, postanowiono woysko Pol: ieszcze pod ów czas około 40 głów liczące, zredukować na 15. Stronnicy Ross: zezwolili na to tym chętniey, że Rossya był polityczny ~~Kraloff~~ Rzpltey gwarantowała, a Oni ze zbywających Dochodów Krajowych, wielkie Pensye i inne korzyści ciągnąć dla siebie spodziewali się.

Pułki Polskie rozrzucone były na ów czas po odległych Prowincyach, po większey części na Dział dla Rossyi i Prus przypadłych i Ich woyskami od Siebie poprzecinane, gdy zatem następnego r. 1794 chciano je zwijać, a Regimenta w Polszcze pozostałe zmnieyszać, Tadeusz Kościuszko znany już i wielbiony w Polszcze jako Bohatyr o niepodległość Stanów ziednoczonych Ameryki Północney i Zwycięzca Moskali pod Dubienką, będąc w porozumieniu z Ignacym Potockim X Kołłątajem i wielu Głowami Polskiemi, mając do tego przyobiecaną sobie pomoc Austryi, niespodziewanie w d. 24 Marca 1794 r. pokazał się w Krakowie, zawiązał Powstanie Narodu i ogłosił się iego Naczelnikiem.

Madaliński stojący około Ostrołęki i Byszewski w Wielkie Polsce, unikając Redukcyi swych Brygad, którą Ross: Gen Igelstrom i Hetman Ożarowski wykonać usiłowali, wcześniey nieco uchodzili ku Krakowu, zbierając co było Polskiego Żołnierza po drodze i połączyli się z Kościuszką, który już Brygadę Genła Wodzickiego z 2 Regimentów Pieszych i jednego Kawaleryi złożoną miał przy sobie.

Poszły z Warszawy woyska Ross: dla uśmierzenia Powstania i 4 Kw: napotkawszy Polaków, zaięły wzgorza Kościejowskie wznoszące się po nad wsią Racławicami 5 Mil od Krakowa. Z tych Gor biorąc swoią Artylleryą razili Polską Piechotę, którey Kościuszko spokoynie i bez poruszenia stać kazał od rana aż ku wieczorowi; a tym czasem dolinami z tyłu położonymi przeprowadził i w Lasku przyległym ukrył 2 Batalliony Kossynierów. Moskale widząc siły Polskie bez porownania od swoich niższe, bo Polska Piechota nie dochodziła 4 Ludzi i miała tylko 6 Armat, spuścili się ze swoich gor i na nią z Bagnetem uderzyć chcieli, gdy w tey Chwili ukryte w Lesie Kossyniery, z boku się na nich rzucili i w iedney prawie godzinie zadecydowali Zwycięstwo, którego owocem było 12 Armat i 1600 Niewolnika. Dway Kossyniery Głowacki i Świstacki, odwagą i przytomnością szczegulniey się odznaczyli, naczelnik Kościuszko Obydwoch na Officerow awansował.

Król Saski jako Xiążę Warszawski pierwszą do Na=
rodu wydał odezwę pod 23. Września 1807 r. i ustanowił
Radę Ministrów, sam zaś 21. Listopada i z familją zje=
chał do Warszawy. Przez czas miesięcznego pobytu w Warsza=
wie, Naród okazywał mu największe oznaki przywiązania,
wzajemnie też i Król prawował z Ministrami i Radą Stanu,
aby cieżary publiczne mógł uczynić lżejszemi, gdy ich usunąć
zupełnie niebył wstanie, Korpus bowiem Marszałka Davou=
sta po pokoju Tylżyckim ciągle stał w Xięstwie Warszaw=
skiém, a dowodzący nim Marszałek, wywiéd w Xięstwie
Warszawskiém władzy prawie Rzymskiego prokonsula.
Do tego włożony sekwestr na towary angielskie i zakaz
handlu z Anglją, nie tylko tamowały sam handel, ale dotyka=
ły wszystkich mieszkańców, Anglicy wzajemnie zaprzestali
kupowania produktów stałego lądu, i cena zboża nagle i
zbytecznie zniżona, do rozpaczy prowadziła rolnika, bo mu
odejmowała sposoby wypłacenia się z podatków i funduszu
na własne utrzymanie.
1. Maja 1808 r. zaprowadzonym został w Warszawie z wiel=
ką uroczystością Kodex Napoleona, ale z nim roje sędziów,
podsędków, pisarzy i Urzędników Stanu Cywilnego, którzy
przywłaszczając sobie powagę dawnych Urzędników
Polskich niepłatnych, wielkich wymagali opłat i cię=
żar rolnika powiększyli.–
Król odstąpił Skarbowi na pierwszy rok swoich dochodów
do Korony

do Korony przywiązanych, zezwolił na zaciągnienie w Kraju pożyczki 4.300,000 Złp. to jednak nie poprawiło ani finansów, ani doli obywatela, ośmielono się w końcu przełożyć ten ucisk Cesarzowi i tym końcem do niego wyprawiono deputacyą do Bajonny, która wyrobiła: 1º Że przyjął na swój żołd część wojska, która poszła do Hiszpanii z zaręczeniem, że nigdy więcej nie będzie do osad. 2º Zniżył cenę soli, którą Królowi Pruskiemu zabrał i Rządowi tymczasowemu Polskiemu sprzedał. 3º Że armaty i broń ręczną na Prusach zdobytą i nowym pułkom Polskim rozdaną, zamienił na darowiznę. 4º Że długi które Król Pruski miał u Obywateli i jemu za koszta wojenne odstąpił, Napoleon przelał na Skarb Xięstwa Warszawskiego, w zamian pretensyi jakieby Księstwo miało do niego. Te atoli pozorne łaski, słabym były zelżeniem ciężarów, na jakie Księstwo Warszawskie dla zadosyć uczynienia jego woli i polityce, było wystawione.
Jakkolwiek zatem Naród i pod względem ekonomicznym i co do politycznego swego bytu zawiedzionym się ujrzał w powziętych z tej wojny nadziejach, pocieszało go przynajmniej powołanie na tron Książęcej familii, która przed kilkunastu laty na Sejmie Konstytucyjnym, sam był powołał. Tuszyli sobie nadto Polacy, że ta niewielka część Polski, nikczemnym tytułem Księstwa

Warszawskiego

skiego nazwana, stanie się kiedyś zarodem wzrostu i przy,,
łączenia prowincyi Polskich w posiadaniu Rossyi i Austryi
będących i wróci byt i imię Królestwa Polskiego.
Zaledwo Napoleon wojnę z Prusami i Rossyą przez traktat Tyl,,
życki ukończył, gdy nieporozumienia familijne w domu panu,,
jącym w Hiszpanii zaszłe, dały mu pretext wmieszania się
do nich i pozbycia się z sąsiedztwa téj jeszcze domu Burboń,,
skiego gałęzi. Od niejakiego czasu nagły wzrost Don Ema,,
nuela Godoy X. pokoju, na który go względy Króla, a szcze,,
gólniéj Królowy wyniosły, obudzał zawiść Grandów i Office,,
rów Gwardyi, tém więcéj gdy po zawarciu w roku 1795. z
Francyą Bazylejskiego pokoju, i ożenieniu się z dziedziczką
krwi Królewskiéj, nowemi coraz łaskami i władzą obsypy,,
wany, wynosił równie swoją familję i stawał się coraz dum,,
niejszym, absolutnym i nieznośnym.—
Namowiony Następca tronu X. Asturyi, spisał zarzuty na,,
przeciw X. Pokoju, i zbierał się przełożyć je Królowi, gdy
go uprzedzono, aresztowano i papiery mu zabrano.
Wszystko to zaszło jeszcze w Październiku 1807 r.
Lecz w Marcu roku następnego, niespokojności ztąd
w wojsku i pospólstwie wynikłe, tak jawnie okazy,,
wać się zaczęły, że Xięcia Pokoju i wszystkich jego
krewnych i przyjaciół, napadnięto w domach, porwano
gwałtownie i do więzień wtrącono, a Król Karol IV.
chcąc ich od śmierci ratować i lud uspokoić, 18 Marca

1808 r.

1808 r. złożył Xcięcia Pokoju ze wszystkich urzędów, i sam zrzekł się tronu na rzecz swego syna X. Asturyi Ferdynanda VII.
Napoleon za pierwszą o tych zamieszaniach wiadomością biorąc za pozór przeszkodzenie Anglii, aby nie wprowadziła do Hiszpanii wojsk swoich, o których przywołanie X. pokoju posądzano, posłał tam swego Szwagra X. Bergu, który w pięćdziesiąt i kilka tysięcy wojska stanął nad Ebro i rozesłał korpusy do zajęcia nadmorskich fortec, czemu i stary Król wiele się nie sprzeciwiał.
Gdy jednak rozterki domowe, mimo zezwolenia na wszystko, czego X. Asturyi i powstańcy żądali nie ustawały, życie X. pokoju i jego krewnych, było bez ustanku zagrożone, stary Król wezwał pomocy wojsk francuzkich, i naprzeciw wymuszonej abdykacyi, solennie się protestował, wszedł X. Bergu na czele 50.000 francuzów do Madrytu, przywrócił porządek i bezpieczeństwo osób, nie wdając się bynajmniej w rząd kraju i familijne nieporozumienia.–
Cesarz Napoleon przywięzując do interesów Hiszpańskich wielką wagę i chcąc od nich być bliżej, zjechał do Bajonny. Tam przeto udał się naprzód młody Król Ferdynand VII, a niedługo potem i stary z małżonką, za któremi zjechał i X. pokoju, uwolniony przez Francuzów z więzienia. Wszyscy

przekłada

przekładali Napoleonowi swoje spory i czynili go ich ar-
bitrem.
Nigdy jeszcze sprawa tak ważna, przed tak wielkiego nie
wytoczyła się Sędziego. Europa z ciekawością oczekiwała
wyroku. Tymczasem 2. Maja z powodu że i reszta fami-
lii chciała opuścić Madryt, zaszły tam znowu krwawe sce-
ny. Lud i Gwardya familję Królewską gwałtem zatrzymać
chcieli i na Wojsko francuzkie zerwali się do broni. Bitwa
była morderczą, byłaby daleko krwawszą, gdyby Francuzi
nie wzbronili byli zdobycia Arsenału i nie uśmierzyli za-
mieszania, w którem przeszło 3.000 ludzi poległo. Podobne
zaburzenia, i w tym samym czasie, zaszły i w Toledo.
Gdy raporta o tém wszystkiem nadeszły do Bajonny, Król
Ferdynand VII. abdykował znowu Koronę na rzecz Ojca, a
ten dawszy tylko synowi napomnienie, zrzekł się jéj zno-
wu na rzecz Cesarza Napoleona, aktem który cała fami-
lja i wielu Grandów Hiszpańskich podpisali.
Cesarz nadał Ferdynandowi VII majętność Nawarra
w Normandyi z Lassem, a Ojcu Karolowi IV. majętność
Compiegne, dokąd się też zaraz udali, a oświadczywszy
że nie ma zamiaru wcielać Hiszpanję do francuz-
kiego Cesarstwa, Dekretem z 6. Czerwca 1808 r. w Ba-
jonnie wydanym, mianował brata swego Józefa,
dotychczasowego Króla Neapolitańskiego, Królem Hisz-
pańskim i obu Indyów, a zawakowaną przez to Koronę

Neapol-

Neapolitańskie włożył na głowę Szwagra swego Murata dotychczasowego Xięcia Bergu.
Nowy Król Hiszpański Józef, nadał Hiszpanii zaraz w Bajonnie Konstytucyę, którą Junta ze 150 Deputowa„nych we wszystkich Stanach całego Kraju wybrana, z wdzię„cznością przyjęła, wszakże jeszcze się nad dalszem urzę„dzeniem rzeczy Hiszpańskich w Bajonnie z nowym swoim Królem naradzała, kiedy już w niektórych miastach i całych prowincyach mocne powstały zaburzenia i kiedy wojska fran„cuzkie i Polskie walczyć tam już z niemi musiały. –
Ku Końcu Lipca, Cesarz Napoleon opuścił Bajonnę, i kiedy dumnie mniemał, że ten dla powiększenia swojej po„tęgi nader ważny interes szczęśliwie i zręcznie ukończył, kiedy wielkość jego jenjuszu, sława, szczęście jego oręża i jego po„tęga, zdawały się najwyższego sięgać szczytu, czyniły go nie jako panem i samowładcą Europy, zrzucał bowiem z tronu Królów, dzielił i rozdawał Kraje wedle woli i swego upodoba„nia, a Cesarz Austryacki, Król Pruski i Xiążęta Niemieccy, na jego prawie zdawali się tylko egzystować dyskrecyi, byli przecież już wtenczas Obserwatorowie polityczni, którzy w wojnie Hiszpańskiej niejako szaród jego zguby upatry„wali. Zasadzali oni wnioski swoje już na niemoral„nem, niepolitycznem postępieniu z familją panują„cą w Hiszpanii, która sprawę Narodu i swoją pod protekcyą jego poddała, już na waleczności, dumie

i fanaty„

i fanatyzmie Hiszpanów, już w końcu na polity„
ce Angielskiego gabinetu, który usiłując ciągle zapa„
lać wojnę na stałym lądzie, burzył umysły Hiszpa„
nów i ich zaburzenia zasilał ludźmi i pieniędzmi.
W rzeczy samej kiedy Napoleon po osadzeniu na
tronie hiszpańskim brata swego, uważał Hiszpanię
za jedną z prowincyj ogromnego swojego państwa,
nowy Król i wojsko francuzkie, większy nierównie
znaleźli tam opór, niż się spodziewano. Oprócz
obrażonej dumy narodowej i niepodległości Hiszpa„
nów, chciwość i swawola Francuzów, nakładane cię„
żary, wyśmiewanie zwyczajów, zniesienie klasztorów,
które około 250.000 osób płci obojej w murach swoich
liczyły, niedyskretne z niemi obchodzenie się, zniewa„
żanie kościołów, zbyt były dla Hiszpanów dotkliwe,
aby się z łatwością nowemu Królowi i jego ustawom
chcieli poddać.
Formowały się w górach liczne Gerylasów pułki pod
Generałami Cuesta, Palafox, Navarro, Castanno la
Romana, wspierane posiłkami Anglii i pieniędzmi
duchowieństwa, które wojska francuzkie wszędy napa„
dały i niepokoiły. Napoleon ujrzał się wkrótce w po„
trzebie posyłać tam coraz nowe posiłki ze swoich
oraz sprzymierzonych a raczej hołdujących mu krajów
czerpane. Polskie pułki były tam już od początku, lecz
później tyle ich tam poszło, iż w Księstwie Warszaw

skiem

skiem nie pozostało jak tylko koło 16,000 ludzi.
Margrabia de la Romana dowodzący korpusem woj„
ska Hiszpańskiego, który Król Hiszpański jako
sprzymierzeniec Napoleonowi do Niemiec posłał,
stojąc w Danii ponad Beltem, porozumiał się z Anglją
która mu okręty przewozowe posłała i w Sierpniu
1808 r. wysiadł na brzegi hiszpańskie dla popiera„
nia wojny przez naród naprzeciw Francuzom przed„
sięwziętej. Wojska Angielskie około 40,000 pod Gene„
rałami Moor, Wellesley, Baird wylądowały także do
Hiszpanii.
Cesarz widząc że wojna w tym kraju na dłuższy czas
się zabiera i całego potrzebuje natężenia, radby był ze
strony Rossyi i Niemiec zabespieczyć się przez układy,
wezwał przeto Cesarza Alexandra na zjazd do Erfurtu,
Królowie Saski, Wirtembergski, Bawarski i wielu Książąt
Niemieckich, w końcu Września 1808 także tam zjechali.
Układy tego kongresu po większej części pokryte były tajem„
nicą, wiadomo jednak było, że Napoleon zmniejszył Królowi
pruskiemu kontrybucyę wojenną, a Rossya zobowiązała się
na przypadek wojny przyjść ze zbrojną neutralnością w pomoc
temu, kto będzie zaczepionym. Głucha wieść rozchodziła się
że Cesarz Napoleon nieukontentowany z tego kongresu odjechał.
W Xięstwie Warszawskiem Król Saski złożył pierwszy Sejm
w Marcu 1808 r. na którym prócz hołdu i przysięgi, którą
mu Reprezentacya wykonała, oraz prawa o poborach,

Chociaż woysko Pol: było tak szczupłe, gdyby jednak Kościuszko ponadto był z nim natychmiast za rozbitym i bez porządku uciekaiącym niepr: Korpus ten z 12^{m} Ludzi złożony, byłby zupełnie zniszczonym, ale noc ciemna i woysko strudzone, tę pogoń roztropnemu Naczelnikowi odradziły.

Niedługo też potym, bo 17^{go} Kw: powstał w Warszawie Lud i woysko tam stoiące, a z 8^{mio} tysięcznego Ross: Garnizonu, większa połowa ubitą lub w niewolą zabraną została. Szewc Kiliński wiele się do powstania przyłożył i przez cały ciąg tey woyny nie pospolitą zdolność i odwagę okazuiąc, doszedł do Rangi Pułkownika. Po woynie przytrzymanym został w Poznaniu i wydanym Suwarowowi, który go odesłał do Petersburga, z kąd dopiero w lat kilka do Domu i warsztatu swego powrócił.

Powstanie w Krak: i Warsz: zrobione, zaniosło [illegible] rewolucyiny i do Litwy. Patryoci tameczni Prozor, Zawisza Giedroić, Chlewiński, zaczęli go nayprzód na Żmudzi, a Pułkownik Inżynierow Jasiński z 2ma kompaniami Piechoty, przy pomocy Ludu napadł o Północy w Wilnie na Zamek, zabrał 1500 moskali w niewolą i [illegible]. Za przykładem Szawlow i Wilna, poszły Grodno i Brześć.

Z wziętych w Warszawie do niewoli Zdraycow Oyczyzny, którzy konfederacyą Targ: i rozbiór Kraiu nayazdeczny na Seymie popierali, powieszonymi zostali Biskup Kossakowski, Hetman Ożarowski, Zabiełło, Ankwicz i kilku innych a w Wilnie Hetman Kossakowski i Szwykowski.

Na odgłos Powstania Narodowego, woyska Pol: z nayodleglejszych okolic pod Panowanie Rossyi zaiętych, przerznęły się z dobytym Pałaszem dla połączenia się z Kościuszką, który nie wiele maiąc regularnego Żołnierza, po bitwie Racławickiej, czekał na nie długo stoiąc bez czynnie nad Wisłą pod Połańcem.

Ostrzegali wielkoPolscy Obywatele Kościuszkę, że Krol Pruski ze znacznym woyskiem zbliża się od Wrocławia ale Kościuszko oczekuiąc na Gen. Grochowskiego idącego z Ukrainy, ociągał się z uderzeniem na moskali i dopiero w dniach pierwszych Czerwca ruszył na Denisowa, który się cofnął aż pod Szczekociny nad Pilicą i połączył się z Królem Pruskim maiącym 20^{m} woyska z znaczną Artyleryą.

Ostrzeżony niepr: bitwą pod Racławicami, iż kosa w ręce Polskiego Żołnierza straszną iest Bronią, byle się tylko do Szeregow niepr: dostać mogła, z daleka się umikał, Kościuszko jednak przeprowadziwszy Lasem 2. Bat: Kossynierow zasłoniętych Regimentem Wodzickiego, złamał lewe Skrzydło Korpusu Denisowa i Zwycięstwo już na Jego stronę przechylać się zaczęło, gdy ogromna Artyl: Pruska z prawego Skrzydła, sypać zaczęła z daleka Ogień na Szeregi Piechoty Pol: i Kossynierow. Śmierć Gen. Wodzickiego, Grochowskiego i wielu Officerow, wrzuciła nieład w Polską Piechotę, która przed liczniejszą daleko niepr: wspieraną od Artyleryi, cofnąć się musiała. Rozwinął Kościuszko przed front swoich Kolumn Kawaleryą i pod ogniem niepr: Artyleryi w nayleszym cofnął się porządku. Odwrót ten opowiadali Znawcy za wzór woienney Sztuki i krwi zimney.

W tym samym Czasie Gen. Zaiączek pobitym został od Derfelda pod Chełmem i cofnąć się musiał pod Lublin, a pierwiey nieco Pułkownik Wieniawski zostawiony dla obrony Krakowa, ze zbytku ostrożności, lub iak wielu mniemało kupiony od Prusakow, umowiwszy z Austryakami dla swego Korpusu, około 3^{m} Ludzi wynoszącego wolne przez Galicyą przeyście, poddał Krakow Prusakom. Austryacy jednak rozbroili ten Korpus, Żołnierzy do służby w swoim Woysku gwałtem zmusili i [illegible] tylko Officerom wolnego przeyścia przez Galicyą dozwolili.

Mało też dłużey i w Litwie Insurgenci utrzymać się potrafili; 12^{go} Sier: Wilno na powrót przez moskali odebrane, a tamci do Grodna i Kowna cofnąć się musieli.

Tak te niepowodzenia, iak i zamachy na zamordowanie Krola i wielu Obywatelow knowane przez Jakobinow i terrorystow w Warszawie, skłoniły Kościuszkę do zgromadzenia wszystkich sił i okopania się pod nią. Od Czerniakowa i Krolikarni, aż po za Powązki, ciągłe porobione były Baterye, szańce fossy palisadowane i ukryte pomiędzy niemi drogi; Sam Kościuszko rysował i rozporządzał ich plany, które od Znawcow za dzieło mistrzowskie Inżynieryi były uznane.

W ciągu blisko 3 miesięcznego oblężenia, ponawiane usiłowania Woysk Ross: i Prus: były daremne, Krol pruski będący osobiście na czele 50^{m} Prusakow, z przypuszczeniem stanowczego Szturmu, oczekiwał iescze na Ammunicyę i swoię ciężką artyleryą, gdy Powstańcy wielkopolscy zabrali mu ią i w wielki Polsce szerzyć się zaczęli; musiał przeto dalszego oblężenia zaniechać i Warszawę opuścić co też i moskale uczynili.

Po odstąpieniu woysk Niepr: od Warszawy, Kościuszko wyprawił Gen. Madalińskiego i Dąbrowskiego za armię Pruską, a Sam chcąc przeszkodzić, aby Ross: Gen. Fersen nie połączył się z Suwarowem, ciągnącym od Brześcia Litew: a iak wielu z mocnym do prawdy podobieństwem utrzymywali, oprzykrzywszy sobie intrygi które Xiądz Kołłątay naprzeciw niemu dla opanowania władzy nayw: i wprowadzenia francuskiego terroryzmu knował, rzucił się z małą bardzo siłą na Fersena, a zawiedziony od A. Ponińskiego który iak mówiono w Karty się zagrał i z Korpusem swoim 6^{m} mocnym nie nadszedł, 10 Paźdz: pobitym został pod Maciejowicami i dostał się w niewolą wraz z Przyjacielem swoim Niemcewiczem, Kniaziewiczem, Sierakowskim, Kopcem, Kamińskim.

Nieco wprzódy Gen. Sierakowski cofaiąc się z Litwy przed Suwarowem, stracił pod Brześciem całą Artyleryą

Po tak bolesnych dla Narodu stratach, Rada Nayw: mianowała w miejsce Kościuszki, Naczelnikiem Siły zbroyney Tomasza Wawrzeckiego, nie zbywało temu Mężowi na Cnocie, dobrych chęciach i ogniu patryotycznym, lecz Sztuki wojenney, nayminieyszego nie miał wyobrażenia. Ściągnął on pod Pragę wszystkie Pol: woyska, które pod ów Czas zaledwie około 30^{m} głow wynosiły, lecz Żołnierze byli po naywiększey części bez odzieży i obuwia.

Strata wodza w którym woysko i Naród całe położyły nadzieie, nieufność w talentach Wawrzeckiego, brak magazynow i innych potrzeb, zaczęły osłabiać serce w woysku i Patryotach, a podnosić głowy Zdraycow

W krotce też Krwawy Suwarow ukazał się z 40^{m} woyska pod Pragą, którey tylko 10^{m} Polakow pod nieszczęśliwym zawsze Gen. Zaiączkiem ~~słabo broniło wziął ią więc Suwarow~~ Szturmem 4^{go} List: a wyrzynaiąc na to

Przedmieściu krwawą Zemstę za Powstanie warszawy, 18tu mieszkańców, nie przepuszczając Płci i wiekowi w pień wyrznął. Polegli tam Generałowie Polscy Jasiński i Grabowski, a Warszawa ocalenie swoie winna była Ukrowi, który przez wdzięczność że w czasie kwietniowego Powstania nie doznał losu Ludwika XVI, skłonił Suwarowa do Kapitulacyi

8go przeto Listopada wszedł Suwarow do Warsz: a cofaiące się woysko Pol: głodem i zimnem ciśnione, Ukorakami szarpane, coraz się zmnieyszało. w końcu pod Radoszycami w Sandomirskim reszta przez Korpus Denisowa otoczona, 18 List: złożywszy Broń do Domów się rozeszła.

Tak nieszczęśliwie zakończyła się ta woyna 8 miesięcy trwaiąca. Naród Polski okazał i w niey właściwą sobie miłość niepodległości, swoie dla Oyczyzny poświęcenie się i odwagę. Widziano w woysku nayznakomitszych Obywateli i całą Młodzież, atoli Starsi, czy z obawy losu iaki we Francyi spotkał Szlachtę i Duchowieństwo do czego i Sam Kościuszko dawał powód przez Stroy Chłopski który nayczęściey nosił, czy przelęknieni pogróżkami Kołłątaja, wielką okazuiącego skłonność do naśladowania terroryzmu francuzkiego, bądź nakoniec z uwagi że Austrya której pomoc Kościuszko z razu obiecywał, z takową wcale nie przybywała, nie wiele się do tego Powstania tęczyli i po naywiększey części schronili się do Prus i Galicyi. Podobnież i niższe Klassy, nie maiąc dosyć przykładu i zachęcenia nie dosyć okazali energii. Z resztą w dalszym ciągu tey Kampanii doświadczenie okazało, że massy Ludu uzbroionego Kosami, nie wiele mogą naprzeciw Artylerii i Piechocie, a w Polsce Karabinów nie było tyle, aby je niemi uzbroić.

Nie było też pieniężnych Zapasów, zabrane z Kościołów i wybite na Monetę Złoto i Srebro, wnet z Kurzu zniknęło, a Bilety Kassowe którymi woysku płacono, żadnego nie miały Kredytu chyba wymuszony. Poprzecinane przez Niepr: kommunikacye, nie dozwalały zakładania magazynów i szczególniey pod warszawą brak furażu, dotkliwy dawał się uczuć.

Austrya zdawała się nie być Powstaniu Narodu przeciwną, obiecywała pomoc i z razu dosyć okazywała przychylności, atoli niedobre powodzenie, zmieniło iey politykę. w Lipcu odwołała swego Posła z Warsz: i pod pozorem zabezpieczenia swych Granic wtargnęła na Wołyń

Po tak nieszczęśliwie ukończoney woynie, Króla wywieziono do Grodna, gdzie abdykował Koronie, a potym przewieziony do Petersburga, assystował przy Koronacyi Pawła i w r. 1798go nikczemne zakończył Życie. Cesarzowa Katarzyna z zabranego przez siebie Królestwa polskiego udzieliła ~~Rosya~~ Prusom i Austryi w r. 1795 (niektóre Prowincye) ~~resztę Polski pomiędzy siebie podzielili~~ i każdy z tych trzech mocarstw wtrącił do więzienia Wodzów i Naczelników Polskich, którzy Im się w ręce dostali. Wawrzecki, Prezydent miasta Warszawy Zakrzewski, Szewc Kiliński, Mostowski i inni zawiezieni do Petersburga. Zaiączek, Kołłątay Marszałek Seymu Małachowski, Ignacy Potocki przez Rząd austryacki, a Lipski Madaliński i inni więzieni przez Prusaków, niektórzy dopiero w lat kilka uwolnionymi zostali. ~~Examinowano~~ Badano Ich surowie, śledzono Korespondencye i zagraniczne związki, traktowano iak Buntowników, a Rząd Austr: który pomoc swoią obiecywał, ze swoimi więzionymi, nayniedyskretniey się obchodził.

Znaczna liczba Polskich Officerów a nawet Żołnierzy, unikaiąc prześladowania i szukaiąc schronienia na Wołoszczyźnie i we Francyi, chcąc ieszcze w Kraiach od tychże szukać bytu Oyczyzny, którego na własney Ziemi wywalczyć nie mogli; uformowali się w Legiony Polskie które Francya na Żołdzie swoim utrzymywała we Włoszech, a które Żołnierzami Polskimi rodem z Galicyi, od woyska Austryackiego zbiegaiącymi, ciągle się powiększały.

Jakkolwiek smutno dla Polaka było, widzieć się pozbawionym bytu politycznego, znaczenia a nawet i Imienia pomiędzy narodami od 10 wieków znanego, Czas ten jednak kilkunastoletniey niewoli, nie był ze wszystkim stracony. Zaprowadzone przez Niemców Prawa i Urządzenia, lepiey i praktyczniey Polaków obeznały z prawidłami dobrego Rządu i Ekonomii polityczney, natchnęły Ich delikatnieyszemi Uczuciami względem Włościan, nauczyły poymować lepiey wady Przodków gotuiące od dawna Ich Zgubę, a wolni od Ziazdów publicznych, dla których dawniey nieustanne po Kraiu odbywać musieli Podróże, więcey się przywiązywać zaczęli do Rolnictwa które Ich bogaciło, bo dla ciągłych woien nad Renem, Zboże do niesłychaney dotąd przychodziło Ceny, płacono Korzec Pszenicy od 2 do 3ch # i inne Zboża w proporcyi —

Z dostatkiem przychodził też przemysł, gust i zbytek, zaczęto stawiać porządnieysze Folwarki, Owczarnie, Stajnie Browary, zaprowadzano szlachetnieysze Gatunki Owiec i Bydła, rudowano Lassy, osuszano rowami Łąki i Pastwiska, w miejsce Szpalerów, strzyżoney grabiny i regularnych Kwater w Ogrodach, zapełniono je Kępami Kanałami, Jeziorkami. Domy Architektury Gotyckiey przekształcono na Styl gładki, a wewnątrz dano im podział wygodnieyszy. ~~Po~~ Salony zapełniono Mahoniowemi Sprzętami sprowadzonymi z Berlina Wiednia, albo robionemi w kraiu przez Rzemieślników, których tysiące z Zagranicy przyjeżdżało.

Stroy Polski już był coraz rzadszym i tylko na Obywatelach podeszłych i mieszczanach, widzieć go ieszcze było można. W miejsce Karet i Powozów robionych w Domu na pasach, nastały Karety angielskie z Wiednia Londynu lub Warszawy sprowadzane na Ressorach po kilkaset Dukatów kosztuiące, które po wzgórzach, Górach i Bagnach, często się ieszcze wywracały i łamały. W każdym Domu, musiała być Guwernantka i Piastunka Francuzkie, dla uczenia Języka, który stąd się powszechnym Językiem Salonowym i dyplomatycznym całey Europy.

~~[illegible]~~

w mieysce Spraw publicznych, Seymików, Seymów, które za bytu Rzpltey naywięcey Obywatelów trudniły, zaczęli się oni więcey zaymować domowemi Interessami, które z powodu otwartego Handlu, wysokiey Ceny produktów a z tąd niezmiernego napływu gotowizny, nagle Ich majątki i dochody zwiększały. Niektóry zaczęli sobie zwolna taki stan rzeczy podobać, tym więcey gdy monarchowie głaszcząc Ich ambicyą i chcąc zatrzeć pamięć dawnieyszych Urzędów, i tytułów, obdarzali maiętnieyszych tytułami Hrabiów, Baronów i orderami, postanowili zaś mundury Obywatelskie, a Urzędnicy szczególniey Pruscy, mieli rozkazy głaskania Ich ambicyi i iak naydyskretnieyszego obchodzenia się. Słowem w ciągu tych lat 10^u Polacy co do Gustu, Cywilizacyi i Obyczajów nową przybrali postać.

Mnóstwo więc na to wszystko Starzy, narzekali na ustaiącą prostotę Obyczajów, otwartość i wesołości, ubolewali nad wykwintami i zniewieściałością. Być może że Starzy mieli w tym nieco racyi, to jednak pewna że Polacy nowey Generacyi, przybrali Charakter łagodnieyszy, obyczaje Szlachetnieysze, porzucali pijaństwo, a Kobiety lepiej same wychowane, i o Obowiązkach sobie właściwych lepiej oświecone, więcey się też trudnić zaczęły wychowaniem Dzieci, które przed tym chowane w oddzielney Officynie lub na folwarki oddawane na wychowanie, mało nawet widywały a ieszcze mniey się niemi trudniły.

Obok korzyści iakie Obywatele z pomyślnych dla Rolnictwa czasów ciągneli, przykre Im iednak były Podatki które coraz ~~powiększano~~ pod różnymi tytułami powiększano. Austrya ciśniona ciągłą od francyi woyną, podwoiła Podatek 10° Grosza i przez tego sposobem Pożyczki woienney, drugie tyle na właścicieli dóbr Ziemskich nałożyła. Rząd Pruski prócz powiększenia Podatków, zaprowadził Akcyzy po miastach i Browarach, z których mięzliwie wyciskał Opłaty. Odebrał Posiadaczom Starostwa czyli dobra narodowe za przywileiem Króli w Dożywotnie posiadanie lub na lat 50 nadane, a wyznaczył Im kompetencye, wynoszące połowę Dochodów, iaką oni do Skarbu wedle Lustracyi wnosić byli obowiązani. Obadwa te Rządy w zabranych Prowincyach, obsadzili Urzędy Ludźmi po naywiększey części należącymi do nayniższey Klassy, którzy przyszedłszy pieszo z Tłomoczkami na plecach, w lat kilka do znacznych przyszli dostatków. Obywatele nie znaiąc Ich Praw, Manipulacyi i Języka drogo Im się opłacać musieli, aby uniknąć prześladowania, zyskać radę i pomoc w Interessie. Mnóstwo wychodziło Patentów, rozporządzeń, a wszystko w Języku Niemieckim, każde niedopełnienie, pociągało za sobą Exekucye i kary pieniężne, albo ~~[illegible]~~ explikacye do których znowu potrzeba było rady pomiędzy samemi Urzędnikami, a ci drogiey wymagali zapłaty, a niekiedy mieli upodobanie szykanować, wyśmiewać i pogardzać niewiadomość i Narodowe zwyczaie.

^ Rossya w swoich niezmierney rozległości Państwach, zaymuiących rozmaite Klimata od naygorętszego aż do nayzimnieyszego i narody maiące 18 rożnych od siebie Języków i rożne obyczaje, przez wieki, zaboborny od których siłą odprowadziłby się nie dały, ma ~~[illegible]~~ w swoiey polityce aby ~~[illegible]~~ Prowincye zawojowane i do Państw swoich przyłączone, przy Ich mieyscowych prawach zachować, lecz na to więcey, znaiąc tę ogólną maxymę że władza Rządowa osłabia się w stosunku odległości od punktu z którego wychodzi, udziela więcey daleko mocy swoim Gubernatorom którzy w sprawach nawet Cywilnych, Sądom imponuią ich rozsądzenie. Stosownie przeto do tey polityki ^

/ W Prowincyach przez Rossyą zabranych, Cesarzowa Katarzyna a po Jey zeysciu Paweł i wnuk Cesarz Alexander, zachowali Szlachcie Oyczyste Prawa i prawie przy dawnych, zostawili Ich podatkach, Gubernatorowie atoli i Kapitanowie Sprawnicy zawsze rodowici moskale, dopuszczali się zdzierstw, szykan i pogardy wszelkiego rodzaju, lękano się Ich Rapportów i doniesień, bo te choćby i fałszywe, zagrażały deportacyą do Sybiryi, a niekiedy ~~[illegible]~~ srogim ~~[illegible]~~ zastosowaniem całego Powiatu.

Lecz włościanie znaleźli się pod tym Rządem nayniesczęśliwszemi, narzucono Im gwałtem Greckie Wyznanie i Duchownych Unitów, jeżeli do niego nie przeszli, Beneficyów pozbawiono, a nawet z Kraju wygnano. Otworzenie na Czarnym morzu nowych Portów, podnosząc na Ukrainie i Podolu Cenę Zboża, zachęciły właścicieli Dóbr Ziemskich do zasiewania nieprzeyrzanych i od wieków nietkniętych Stepów, ta kultura tyle Ich dochody powiększyła, że Sam Szczęsny Potocki z 300^{tu} zł: które mu Tulczyn, Human i wszystkie Dobra na Ukrainie i Podolu leżące, razem wzięte dotąd czyniły, uczynił się nagle Panem 6 Milionów rocznego dochodu. Lecz włościanie nie tylko stracili przez to nieprzebrane Paszę dla Bydła, Źrzodło które Ich bogaciło, ale nadto ieszcze zmuszeni byli do odbywania Pańszczyzny z całą familią i Czeladzią iaką w Domu mieli, a tak Ludzie bogaci, swobodni ~~[illegible]~~ i szczęśliwi, do nędzy, Ubóstwa i stanu Niewolniczego przyprowadzeni zostali.

[zamiast płacenia lekkiego czynszu]

Atoli mimo korzyści handlowe i Rolnicze iakich Szlachta po rozbiorze Kraju ~~[illegible]~~ pod Obcymi Rządami używała, częste prześladowania ~~[illegible]~~ doznawane od Urzędników przypominały Im tym więcey utraconą niepodległość, ożywiały w nich ducha Patryotycznego i Miłość dawney Oyczyzny, która szczególniey w Obywatelach Klassy średniey ieszcze zupełnie nie wygasła.

Zaczęli oni w ten czas poymować więcey wielkość poniesioney straty, rozmyślać i zgłębiać gruntownie przyczyny upadku Oyczyzny, którą po jey stracie więcey ieszcze kochali, przekonywali się, że partye i niezgody Seymów, Dyma i zawiści magnatów, Spodlenie się Szlachty, niedołęzność Królów, podeyrzliwość i zbyteczna troskliwość Panów o swoie prerogatywy, wstręt od Podatków i publicznego porządku, podkopywały zwolna ten Gmach wspaniały, który w końcu zdradą i zmową trzech Sąsiadów naciśniony, runął ~~[illegible]~~ i obalonym został do szczętu —

Ze wszystkich narodowych starożytnych Zwyczajów, Gościnność naydłużey się w Kraju utrzymywała, nie tylko znakomitsi trzymali Domy otwarte i do uprzeymego ~~przyięcia~~ zawsze gotowe, byli zasmuceni, kiedy nikt u nich nie gościł i nie przybywał, ale i mniey majętni przyimowali Gościa z radością. Nie trudno też było o takich co dokładnie utrzymywali Kalendarze Imienin, Urodzin Świąt, pewni dobrego przyięcia, ger-

dzili z Domu do Domu. O takich Ziazdach wywiadywali się Urzędnicy Pruscy, Austryaccy i Rossyiscy i ro-
wnież pod pozorem uprzeymości przyieżdżali, co rzeczy raz dla postrzegania, czy te Ziazdy nie miały na celu
iakiey zmowy Rządowi szkodliwey. Mimo tego iednak dystyngwowano ich na nich Patryotów i tych co za cza-
sów Rzpltey, znakomitsze Usługi w woysku, Seymie lub na Urzędach położyli; wypijano za Ich Zdrowie, stro-
niono zaś i gardzono temi, ktorzy Oyczyznę zdradzali; lub ku Rządom istnieiącym więcey niż było po-
trzeba, okazywali przychylności.

Czasem w głębi Gabinetów czytano Korrespondencye od Polaków za Granicą bawiących, zapuszczano
się w polityczne rozmowy, które zawsze się kończyły na nadziei, że naród powstanie kiedyś, choćby też w przyszło-
ści nieco odległey. Legiony Polskie we Włoszech, coraz wzrastaiące w liczbę i sławę, Korrespondencye z Pola-
kami w Krymie, Paryżu i Dreznie, nadzieię tę ciągle krzepiły. Znana Pieśń: „Marsz marsz Dąbrowski, z
„Ziemi włoskiey do Polski. Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyiemy i t. d." na kilka lat przed Woyną z
Prusacą 1806^{go} r. wybuchłą i przed przywołaniem Legionów z Włoch do Polski, była po wszystkich Domach
przez wszystkie nawet Dzieci śpiewana.

Pociągani byli niekiedy Obywatele o Korrespondencye i Śpiewy do tłumaczenia się, ale dary offiarowa-
ne Urzędnikom, na tym rzecz nayczęściey kończyły, że często Donosiciel za Oszczercę uznany i ukaranym został.

X. Józef Poniatowski po rozbiorze Kraju, mieszkał prawie ciągle w Warszawie, a lubo równie iak cała Ro-
dzina ostatniego Króla, Kobiety zaymowały Go naywięcey, lubił przecież zawsze widzieć koło siebie Polaków
ktorzy w nim i w drugich miłość Oyczyzny ożywiali.

Ze wszystkich 3^{ch} Rządów co Polskę rozszarpali, Pruski naymniey był podeyrzliwym i za mniemania, mowy i Pisma
patryotyczne, rzadko kogo prześladował, ani nawet wolności druku nie ograniczał, dla tego w Warszawie naywięcey
wychodziło Dzieł i pism, które starały się Język i Ducha Narodowego zachować i przesłać ie Pokoleniom następnym.

W takim położeniu były rzeczy w podzieloney Polszcze, kiedy Cesarz Napoleon w Woynie 1805^{go} r. z Austryą, po odnie-
sione Zwycięstwa pod Ulmem i Austerlitz, zbliżył się ku Granicom Polski Austryackiey. Polacy tylekroć od Niemców
szarpani, zdradzani i uciskani, wzięli od wieków do nich nienawiść, która się w narodową zamieniła. Na zgnu-
śniałych Turków nie rachować nie mogli, wszystkie zatym oswobodzenia swego nadzieie, zwracali ku Francyi.
Po śmierci Zygmunta Augusta na pierwszey Elekcyi zebrany naród, iednomyślnie wezwał na Tron Xięcia z Kró-
lewskiey we Francyi. nieszczęśliwi Królowie Polscy Jan Kazimierz, Stanisław Leszczyński we Francyi szukali
schronienia i wypoczynku. Posiłki acz szczupłe dawane przez Francyą Konfederatom Barskim, wreszcie poli-
tyka bedż iakiś naturalny pociąg, we wszystkich Czasach skłaniały ku niem Polaków, lubili przeymować Oby-
czaie francuzkie, a Ich Język po zniesieniu Jezuitów, stawał się w Polszcze coraz więcey używanym.

Gdyby Napoleon po Bitwie Austerlitzkiey posunął był swoie Woyska ku Krakowu, znalazłby był Naród
Polski do Powstania przygotowany. Polacy z Paryża, Drezna i Wiednia do niego przybyli, o tym Go upewniali, lecz
obawa aby w Królu Pruskim, który moczną armią zbliżył do Granic Czeskich, oraz w 80 tysięcznym Kor-
pusie Arcy X. Karola idącego od Lombardyi, nie zostawił sobie w tyle ~~mocney~~ niebespiecznego nieprzy-
iaciela, doradziła mu przyiąć Pokoy przez pokonanych Cesarzów Austryackiego i Rossyiskiego Osobiście przyszło-
ich woyskach znayduiących się offiarowany.

Owocem tego Pokoju było między innemi, ustąpienie przez Austryą dla Francyi Prowincyi Illiryiskich i Ty-
rolu który Cesarz Nap: do Bawaryi przyłączył i Elektora Bawarskiego na Dostoyność Królewską wyniosł.

Zawiedzione tym razem nadzieie Polaków, ziściły się zaraz w r. następnym 1806^{tym}, gdy Król Pruski maiąc nayprzę-
dnieyszą armią około 250^{m} Ludzi wynoszącą i Skarb napełniony, wsparty do tego Subsydyami Anglii, zagrzany przez
piękną Królowę obrażaną pogwałceniem Jego Granic w Woynie przeszłoroczney, postanowił z tym Bohatyrem Świata spró-
bować szczęścia.

Poszły woyska Pruskie około 120^{m} Ludzi przez Drezno Lipsk do Westfalii do których Elektor Saski, X. Brunszwicki
i inni przyłączyli około 50^{m}. Król wyiechał z małżonką i Sam na Ich czele stanął, Piękna Królowa, od narodu
kochana, uprzeymością swoią zachęcała Woysko do odwagi. Naród Pruski zdawał się dzielić z Nią zapał woienny.
Robiono wielkie składki na Odzież zimową dla Żołnierzy. Kotzebue, Archenholtz i inni Uczeni, pismami swo-
mi zagrzewali Umysły niemieckie do woyny.

Król i ministrowie biorąc rzeczy na zdrową rozwagę, nie chętnie na tę Woynę zezwalali, ale Królowa, X. Lu-
dwik Pruski, X. Brunszwicki i porywcza młodzież Berlina, przez różne sykany do niey Ich zniewolili. Kobie-
ty idąc za przykładem Królowey, wzruszona i krzyki posełali tym, którzy ią odradzali.

9^{go} Paźdz 1806 r. Król Pruski wydał do Woyska Odezwę i obszerny manifest, w których przytoczył to wszyst-
ko o co Naród Polski z większą daleko słusznością naprzeciw niemu Samemu, mógł się sprawiedliwie użalać.
„Jest rzekł między innemi pewny stopień Dumy, którey nic nasycić nie zdoła, która z Uzurpacyi do Uzurpacyi
„zawsze z chęcią pożerania wszystkiego nieprzerwanie postępuie. mniey baczna na wybór środków, używa
„oręża i Pióra, Gwałtów i Przysiąg z równą śmiałością. Przed wszystkiemi Traktatami, narody maią swoie Prawa &c.
na innym mieyscu mówi znowu „Przemoc obaliła tysiącletnią Konstytucyą niemiecką, może narody szlachetne
„którym wolność wydarto, podniosą się do walczenia o nią. Miły Boże dla obalenia niepodległości niemiec, dla
„uprowadzenia wolnych Obywateli przed Trybunały woienne, aby na nich za Pisma przeciw francuzkiemu, Des-
„potyzmowi ogłaszane, wydawały wyroki śmierci &c. wiodąc Kraie niemieckie stopniami do politycznego
„poniżenia. Pisząc ten manifest ~~niebaczny Król~~ zapomniał Król Pruski, że niedawno względem wolney Rze-
czypospolitey Polski i Jey Obywateli, sway Jego Poprzednicy większych daleko Gwałtów i wiarołomstwa dopuszczali
się.

(~~Dla wspierania Krola Pruskiego Rossya 80^m woyska przeznaczyła~~) Jeszcze w roku zeszłym Obadwa Monarchowie Cesarz Alexander i Krol Pruski ~~nad którą trzy~~ w Grobie Fryderyka Wielkiego i nad Jego Urną podawszy sobie ręce, przyrzekli ~~za się sobie wzaiemną przy~~ Przyjaźń i wzaiemną w każdym przypadku pomoc całemi siłami. Dla wspierania przeto w tey woynie Krola Pruskiego, Rossya 80^m woyska przeznaczyła pod Dowodztwem Marszałka Kotuzowa i Gła Kamenskoy. Anglia która naywiększą tey woyny była podnietą, dostarczyła Broni i Subsidia pieniężne. Szwecya także się do współdziałania zerwała. Sama tylko Austrya kwituiące się z Krolem Pruskim za przeszłoroczną Neutralność, postanowiła być także neutralną.

Z drugiey strony Armia francuzka, którą Cesarz do tey woyny prowadził, wynosiła około 300^m Głow. połączyły się z nią woyska włoskie i Sprzymierzonych Xiążąt niemieckich, Ligi Reńskiey pod protekcyą Cesarza Francuzow będący, jako to: Bawarskie, Badenskie, Wirtembergskie, Darmstadskie, Wirtzburgskie Berga i X^o Prymasa, razem około 70^m wynoszące.

Cesarz Napo: zostawiwszy małżonkę swoią Josephinę w Moguncyi 3° Paźdz stanął w Wirtzburgu. Nieprzyjacielskie kroki rozpoczęły się 7° Paźdz, a 10° przy Saalfeld zginął w bitwie X. Ludwik Pruski dziwna rzecz że ten Xiążę i X. Brunszwicki który naywięcey do tey zachęcali woyny, w naypierwszey zaraz Bitwie pierwszy odrazu zginął, a drugi na początku Bitwy pod Jena mocną odniosł Ranę.

13° woyska Nieprzyjacielskie zbliżyły się ku Sobie, Linia woienna zaymowała 6 godzin drogi, 300^m woyska i 800 Armat stanęło z Obu stron do walki pod Auerstadt, Gera i Jena.

Nazajutrz 14° Paźdz stoczoną była stanowcza Bitwa, w którey Obadway Monarchowie Osobiście dowodzili. X. Brunszwicki zaraz w początku został raniony, Pod Krolem 2 Konie ubito, Prusacy złamani i na wszystkich punktach ~~złamani~~ pobici zostali. Kawalerya Pruska dobrze się trzymała, szczegulniey Reyment Krolowey, iakby Rycerze chcieli Jey względow, w naywiększe rzucali się niebespieczeństwa, lecz Piechocie francuzkiey i artyleryi, nie się oprzeć nie mogło, zginęło przeszło 20^m Prusakow, a około 40^m do niewoli się dostało, przy czym polegli Generałowie Pruscy Smetau, Bile, Arman i Palet. 150 Armat i ledwo nie cały Sprzęt woienny, stał się Łupem Zwycięzcow.

Nazajutrz po tey Bitwie kapitulował Erfurt, gdzie znowu Generałowie Mölendorf, Larisch, Gravert Lefevr, Zwaifel, 150 Armat, Kassa i nieznierne Zapasy potrzeb woiennych dostali się Francuzom.

Elektor Saski straciwszy ze swego woyska kilka tysięcy Ludzi, w woynie do którey był prawie zmuszonym, zawarł zawieszenie Broni a za Jego przykładem poszli i inni Xiążęta Sascy. w Lipsku znaleźli francuzi Składy Towarow Ang: przeszło 100 milionow fr. wartości i te skonfiskowali.

Chcieli Prusacy oprzeć się pod Magdeburgiem, który nawet w Woynie 7° letniey wziętym nie był, ale 3ma Marszami uprzedził Ich tam Marszałek Davoust i ta Forteca poddać się także musiała pierwiey Marszałkowi Ney, w którey 20^m Garnizonu, 1200 armat i ogromne Zapasy, francuzom się znowu dostały. Podobnie Spandau, Wittemberg, Plassenburg, Küstryn, Głogow, Szczecin, Wrocław, Brzeg, Nissa i Swidnica wpadły w Ich ręce. Prócz tego zajęły woyska franc: Hannower, Hamburg, Pomeranią Szwedzką, a Gdańsk po wytrzymaniu Oblężenia, 25° Maja 1807 r. kapitulował.

Po Bitwie 14° Paźdz pod Jena, chciał Krol Pruski koncentrować się z resztą woyska pod Küstryn, ale szybkim Marszem francuzow pędzony, nie oparł się aż w Krolewcu i Memlu.

Napo: 16° Paźdz wszedł do Weymaru i przez wzgląd na bawiącą tam ciągle Xiężnę wdowę oszczędził to miasto. 27° odprawił tryumfalny wiazd do Berlina, z Pałacu Krolę wziął tylko Szarfę i Szpadę Fryderyka II° które do Paryża dla Domu Jnwalidow przesłał. W Pokojach Krolowey znalazł pełno Papierow i Listow które Go przekonały tym mocniey, że była głowną tey woyny podnietą. 6° Listo zniszczonym został pod Lubeką Korpus Blüchera, gdzie po krwawey Bitwie, zabrano do niewoli 18^m Prusakow i 2^m Szwedow. A tak w ciągu prędzey niż Jednego miesiąca, ledwo nie całe potężne woysko Pruskie zniknęło i Monarchia dopiero tak świetna, została zupełnie na dyskrecyi Cesarza Napoleona.

Liczba Jeńcow w całey tey woynie przez Francuzow zabranych, wynosiła do 140^m, Osmset Armat polowych, 350 Sztandarow. W fortecach zaś prócz ogromnych Zapasow, zaberiono 4^m Armat.

(Dziwna rzecz że obok takich klęsk i straty niemal całey Armii, Krol Pruski odmowił zatwierdzenia Rozeymu, który Minister Lucchesini i Gnł Zastrow, z Marszałkiem franc: Duroc zawarli, tyle polegał na pomocy Sprzymierzeńca swego Cesarza Alexandra. Cała siła którą miał jeszcze przy sobie i po Fortecach, nie wynosiła jak 20^m Ludu; prócz 18^m które pod Dowodztwem X. Pless, pozostały w Fortecach Szląskich, a które pierwiey także się poddały.

Polacy zaraz za powzięciem wiadomości o przeyściu Odry przez Francuzow, zaczęli w Poznańskim i Kaliskim robić Powstania i formowali Pułki pod Generałami Zrzerem Niemojewskim i innemi.

Gen. Rossyiski Beningson wszedł 18go Listop. do Warszawy, lecz przed postępuiącym woyskiem Francuzkiem w krotce cofnąć się musiał, a Köller Gubernator Pruski pożegnawszy w czułey odezwie mieszkańców, ktory Go dotąd ieszcze z wdzięcznością wspominaią, wezwał X. Jozefa Poniatowskiego, aby dla utrzymania porządku, objął w Warszawie Urząd militarny.

18go Listop. miała Deputacya Polska, z 9 nayznakomitszych Obywatelów Wielkopolskich złożona, Audyencyą u Cesarza Nap. w Berlinie. Minister Interessow Zagranicznych X. Benewentu wprowadził ią do Gabinetu. — Po mowie mianey p. Xawerego Dziatynskiego, Cesarz rzekł: „Francya nigdy nie uznała podziału „Polski, wasze niezgody były naygłownieyszą iego przyczyną, niech teraz wszystkie Klassy narodu połączą się, „a gdy ujrzę 30 do 40m Ludzi pod Bronią, ogłoszę w Warszawie waszą niepodległość, a tak będzie niewzruszoną, „bo Interessem iest Francyi aby Polska exystowała. Wydałem rozkazy, aby Polacy będący we Włoszech, lub „gdzieindziey połączyli się z wami."

27 Listop. wieczorem przybył do Warszawy Szwadron Strzelców konnych francuzkich, natychmiast wszystkie okna otworzyły się, tłumy Ludzi okrzykami: Niech żyie Napoleon, swoią wyrażały radość. Nazajutrz wiechał na czele Jazdy X. Bergu Murat Szwagier Napoleona, wyiechał naprzeciw niemu X. Jozef ze znaczną Suitą Obywateli, a przed Rogatkami powitała Go Deputacya ktora wraz z Lechami wprowadziła Go do Miasta.

18go Listop. Garnizon Częstochowski z tysiąca przeszło Prusaków złożony, poddał się Oddziałowi z 100 Francuzow i 150 Powstańców Polskich złożonemu, a Łęczyca w tym dniu p. Samych Polaków Szturmem była wzięta.

W krotce pokazał się w Poznaniu Gen. Dąbrowski i wraz ze starym Woiewodą Radzimińskim wydał Odezwę wzywaiącą Naród Polski do pospolitego ruszenia. Organizowano zaraz Pułki, ktore w kilka tygodni liczyły już 18m Ludzi dobrze uzbroionych. Cesarz darował Polakom 80 Armat i kilka tysięcy Karabinow.

Cesarz wezwał Kościuszkę bawiącego pod owczas w Ameryce, aby stanął na czele nowo formuiącego się Polskiego woyska, zjechał ten Cnotliwy mąż do Europy, ale Offiarowanego sobie Dowodztwa nie przyiął z powodu że tak mała Część Kraju bez narodowego Imienia, nie zdawała mu się dostateczną do ustalenia bytu politycznego i niepodległości Polski —

28go Listop. ziechał Cesarz do Poznania, Senatorom i Obywatelom witaiącym Go na Ziemi Polskiey powtorzył prawie toż samo, co oświadczył Deputacyi w Berlinie „Uzbroicie się rzekł, zobaczę czy godni będziecie być Narodem. &c."

X. Bergu Namiestnik Cesarza ustanowił d. 5 Grud: w Warszawie Izbę ~~nay~~wyższą tożczanną Administracyi publiczney, Izbę Sprawiedliwości i inne ktore w Imieniu Napoleona, Urząd Kraju sprawowały.

W nocy 18go przybył i Sam Cesarz Nap. do Warszawy, uprzedził Uroczystości na Jego przyięcie gotowane. Od rana cała Ludność wysypała się na Ulice, każdy pragnął widzieć Oblicze Bohatyra Swiata i wybawcy Polskiego narodu, o godzinie 4 z południa pokazał się, odwiedził X. Bergu, obeyrzał Most i fortyfikacye Pragi, a następnych Dni odbywał Rewie na Koniu poprzedzony zawsze Gwardyą honorową Polską. Wszędy Lud zabiegał mu drogę z okrzykami radości, przez 3 Nocy powtarzane były Illuminacye, a ciągle Bale i rozmaite Festyny.

23go Grudnia wyiechał do Armii ktora wszędy ścigała cofaiących się Moskali i połączone z niemi niedobitki Armii Pruskiey. 26go ~~Listop.~~ Grud: była Bitwa pod Pułtuskiem, w ktorey do 3m Rossyan zginęło i tyleż dostało się w niewolą, a w krotce całe Woiewodztwo Płockie zostało z nich oczyszczone. Woyska Rossyiskie choć unikali stanowczey Bitwy, straciły jednak w Odwodzie do 4m Jeńców i tyleż Zabitych.

Cesarz 1go Stycznia 1807 r. wrocił znowu do Warszawy i ustanowił Nayższą Kommissyą Rządzącą złożoną z 7 Osob następuiących: Marszałka Seymu Stanisława Małachowskiego, Dziatyńskiego, Potockiego Stanisława, Wybickiego, Bielinskiego, Sobolewskiego, Gutakowskiego. Wyznaczył P.a Vincent swoim przy tym Rządzie Kommissarzem i pozwolił aby przy nim Poseł Polski zawsze się znaydował. Mowią że Cesarz sądząc Polaków wedle Charakteru swego Narodu, z obawy aby ten Rząd zbyt wielkich nie wyznaczył sobie Pensyi, nadmienił o tym Małachowskiemu, a gdy ten Cnotliwy i Szanowny Polak oświadczył, że spędziwszy lat kilkadziesiąt w Usługach swoiey Oyczyzny, nigdy żadney nie brał Pensyi, tym zaś bardziey teraz żadneyby nie przyiął, Cesarz nie mogł wyiść z podziwienia i długo przed X.m Benewentu i innemi powtarzał wyraz: Gratis, gratis.

Tym czasem Cesarz Alexander zbierał swe siły nad Niemnem, nakazał w całym Kraju Rossyiskim nowy nabor Rekrutow i chciał dawnym zwyczaiem Polskim zwołać w zabraney Polszcze pospolite ruszenie, obiecuiąc Polakom przywrocenie Krolestwa Polskiego pod swoim Berłem i Konstytucyą. Ale Polacy zamiast zbierać się pod Hasłami Ross: ktorych do tego wyznaczył, okazali naywiększy wstręt do walczenia naprzeciw Francuzom, owszem przeciwnie, gotowali się do powstania naprzeciw niemu.

Woyska Francuzkie przeszedłszy Wisłę, posuwały się ku Bugowi i Niemnu, a Cesarz zatrudniony w Warszawie całe dnie, już przeglądaniem nadciągaiących woysk swoich, oraz nowo zformowanych Pułkow Polskich, już Pracami Gabinetowemi, wieczorami ukazywał się w Teatrze na Balach i Koncertach, tancował czasem z pięknemi Polkami z pomiędzy ktorych, jedne szczegulniey pokochał.

Przez całą te Zime, Warszawa napełnioną była naprzemian Monarchami, Xiążętami, Marszałkami, Zagranicznemi Posłami, pomiędzy ktorymi byli Turecki i Perski. Cesarz kontent był także z obrotow i piękney postawy Polskiego Woyska, ktore podzielone na 3 Dywizye, kazda maiąc 3ch Grłow Brygady dowodzących dwoma Pułkami z Jazdą i artylleryą, wynosiło razem około 40m Głow pięknego i do boju gotowego Żołnierza.

Mowiono głośno że są w robocie Układy, w moc ktorych Austrya wrocić miała Polszcze Galicyą, a w indemnizacyą otrzymać napowrot Szląsk Pruski —

30o Stycznia Nap: wyjechał do Armji, przy ktorey było już kilkanaście Pułkow Polskich ubiegaiących się z Woyskiem Franc: o woienną sławę. 8o Lutego Woyska Rossyiskie pobite zostały pod Preis Eylau, zabrano Jm do 20m Jeńcow, 16 Chorągwi i 40 Armat. Pułki Polskie znakomity w tym Zwycięstwie miały udział, a procz tego Grł Dąbrowski w dniu 23m Lutego, wziął szturmem Trzczewo (: Bromberg :) i poszedł połączyć się z Woyskiem obległaiącym Gdańsk. Całą zime pracowano około Okopow na Pradze, w Modlinie Serocku, Toruniu i Kwidzynie.

Nakoniec i Gdańsk w d. 24 Maja 1807 r kapitulował, Prusacy i Moskale wyszli na słowo dane przez Dowodzącego Grła Pruskiego Kalkreutera, że więcey naprzeciw Francuzom walczyć nie będą, a Woyska Polskie zaraz po poddaniu się Gdańska, poszły złączyć się z armią Wielką pod Friedland.

Bitwa 14o Czerwca pod Friedlandem stoczona, w ktorey 30 Grłow Ross: 80 Armat i około 30m Woyska Rossy: zgineło lub się w niewolą dostało, zajęcie zaraz potym Krolewca, w ktorym procz niezmiernych Składow, zabrali francuzi jeszcze 9m Rossyan i 3m Prusakow, oraz 160m karabinow z Anglji nadesłanych, położyła koniec tey woynie, tyle Chwały Napoleonowi, ile razy Krolowi Pruskiemu a smutku Cesarzowi Rossyiskiemu przynoszący.

Woyska Polskie rowni w szturmowaniu Gdańska, iak i w Bitwie stanowczey pod Friedland, znacznie się do Zwycięstwa przyłożyły. Napoleon Jch odwage ocenił, kazał Jm po Bitwie wystąpić, obrył nadgradami i pochwałami.

Cieszył się narod Polski i wszystko poswięcał, w nadziei że Nap: w dalszey Woynie Litwe i inne Prowincye przez Rossyą zabrane zdobędzie, uformuje znaczne Polskie Krolestwo, siebie Krolem Polskim ogłosi, lub przynaymniey Korone Polską na Głowe ktorego z Braci lub Krewnych swoich włoży. Lecz Pokoy i Traktat Tylżycki 9o Lipca 1807 r. zawarty, tylko będące Kraje dwoma Podziałami Polski dla Krola Pruskiego przypadłe, czyli Prowincyą Wielkopolską, Polakom wrocił i z tey jeszcze Obręb Białystocki do Rossyi przyłączył. Te cząstke Polski niespełna 3 Miliony Ludności wynoszącą, Cesarz Nap: nazwał W. Xięstwem Warszawskiem, obdarzył w d. 21m Lipca 1807 r. Konstytucyą z 86 artykułow złożoną w Dreznie datowaną i oddał w dziedziczne posiadanie Fryderykowi Elektorowi Saskiemu ktorego razem na Dostoynosć Krola Saskiego wyniosł.

Z Prowincyi ktore Krol Pruski nad Elbą i Wezerą posiadał, z Hannoweru i przyłączonych do tego Krajow Landgrafa Hessen kasselskiego, uformował Napoleon Krolestwo Westfalskie, dla naymłodszego swego Brata, ożenionego z Katarzyną Krolewną Witembergską naznaczając mu Stolice w Kassel.

Tym przeto sposobem Monarchia Pruska szczęściem, przewrotną polityką i krzywdą Sąsiadow, a naywięcey Polski zbogacona, w jedney Kampanii z Rzędu pierwszych mocarstw, na 5 milionow Ludności zepchniętą została.

Przez powyższy Traktat Tylżycki zobowiązali się jeszcze Rossya i Krol Pruski, Porty swoie ściśle zamknąć dla Angielskiego Handlu, aż dopoki to Mocarstwo nie zawrze z Francyą Pokoju, przez ktoryby wolność morza dla wszystkich mocarstw lądowych zapewnioną została. Jakoż zaraz po tym Traktacie Posłowie Angielscy, Dwory Petersburgski i Berlinski opuścili i wzaiemnie te Dwory, swoich z Londynu odwołały.

W krotce potym ~~Angliey~~ Anglia niby pod pozorem aby Napoleon nie zmusił Mocarstw Lądowych do połączenia Sił swoich morskich naprzeciw niey, bez żadnego wypowiedzenia Woyny, jedynie prawem przemocy, zabrała Duńską Flotte stoiącą na Kotwicy spokoynie pod Kopenhagą, złożoną z 20 przeszło Okrętow rozney wielkości, ktorych wartość podawano na 4,750000 Talarow, a Rossya zabrała Szwedom całą Finlandyą z Jey Stolicą Abo

Konstytucya Xięstwa Warsz. ~~nadana~~ p. Napo: nadana, jakkolwiek nie dosyć liberalne położyła Zasady: Zapewniła przynajmniey ~~zapewniła~~ wolność wyznań, zniosła Poddaństwo, Ustanowiła w Seymie Reprezentacyę narodu i zakreśliła ~~wład~~ granice władzy Panuiącego Xięcia, Zaprowadziła Rady Obywatelskie i Gminne dla czynienia rozkładów i zasłaniania Obywateli od Ucisków, iakichby się Prefekci, Podprefekci Burmistrze dopuszczać mogli. Oznaczyła w końcu liczbę Woyska na 30^{m} głów.

Krol Saski, jako Xiążę Warsz. pierwszą do Narodu wydał Odezwę pod 23^{m} Wrz. 1807 r. i ustanowił Radę ministrów, Sam zaś 21° Listop. z familią zjechał do Warszawy. Przez czas miesięcznego pobytu w Warszawie, Naród okazywał mu naywiększe oznaki przywiązania, wzajemnie też i Krol pracował z ministrami i Radą Stanu, aby ciężary publiczne mógł uczynić lżejszemi; gdy ich usunąć zupełnie nie był w stanie. Korpus bowiem Marszałka Davousta po Pokoju Tylżyckim, ciągle stał w Xięstwie Warsz. a dowodzący z nim marszałek, używał w Xięstwie Warszawskim władzy prawie Rzymskiego Prokonsula. Do tego włożony Sekwestr na Towary Angielskie i zakaz Handlu z Anglią, nie tylko ~~zadały cios~~ tamowały Sam Handel, ale dotykały wszystkich mieszkańców, Anglicy wzaiemnie zaprzestali kupowania Produktów stałego Lądu i Cena Zboża nagle i zbytecznie zniżona, do rozpaczy prowadziła Rolnika, bo mu odeymowała sposoby wypłacenia się z Podatków i fundusze na własne utrzymanie. —

1° maja 1808 r. zaprowadzonym został w Warszawie z wielką Uroczystością Kodex Napoleona ale z nim roje Sędziów Podsędków Pisarzy i Urzędników Stanu Cywilnego, którzy przywłaszczaiąc sobie powagę dawnych Urzędników Polskich niepłatnych, wielkich wymagali opłat i ciężar Rolnika powiększyli.

Krol odstąpił Skarbowi na pierwszy rok swoich Dochodów do Korony przywiązanych, zezwolił na zaciągnienie w kraju pożyczki 4,500000 zł: to jednak nie poprawiło ani finansów ani doli Obywatela, Ośmielono się w końcu przełożyć ten Ucisk Cesarzowi i tym końcem do Niego wyprawiono Deputacyę do Bajonny która wyrobiła. 1° Że przyiął na swoy Żołd Część woyska która poszła do Hiszpanii z zaręczeniem, że nigdy więcey nie będzie do osad. 2° Zniżył Cenę Soli którą Krolowi Pruskiemu zabrał i Rządowi tymczasowemu Polskiemu sprzedał. 3° Że Armaty i Broń [illegible] na Prusakach zdobytą i Nowym Pułkom Polskim rozdaną, zamienił na darowiznę. 4° Że Długi które Krol Pruski miał u Obywateli i Jemu za koszta woienne odstąpił, Napoleon przelał na Skarb Xięstwa Warsz. w zamian pretensyi iakieby Xięstwo miało do niego. Te atoli pozorne Łaski, słabym były ulżeniem ciężarów na jakie Xięstwo Warsz. dla zadosyć uczynienia Jego woli i polityce, było wystawione.

Jakkolwiek zatym naród i pod względem Ekonomicznym i co do politycznego swego bytu zawiedzionym się uyrzał w powziętych z tey woyny nadziejach, pocieszało go przynaymniey powołanie na Tron Xiążęcey familii, którą przed kilkunastą laty na Seymie Konstytucyjnym, sam był powołał. Tuszył sobie nadto Polak, że ta niewielka część Polski, nikczemnym tytułem Xięstwa Warsz. nazwana, stanie się kiedyś zarodem wzrostu i przyłączenia Prowincyi Polskich w posiadaniu Rossyi i Austryi będących i wróci byt i Imie Królestwa Polskiego.

Zaledwo Nap: Woynę z Prusami i Rossyą p. Traktat Tylżycki ukończył, gdy nieporozumienia familijne w Domu panuiącym w Hiszpanii zaszłe, dały mu pretext wmieszania się do nich i pozbycia się z Dziedzictwa tey iescze domu Burbońskiego gałęzi. Od niejakiego czasu nagły wzrost Don Emanuela Godoy X. Pokoju, na który Go względy Krola, a szczególniey Krolowy wyniosły, oburzał zawiści Grandów i Officerów Gwardyi, tym więcey gdy po zawarciu w r. 1795^{m} z Francyą Bazylejskiego Pokoju, i ożenieniu się z Xiężniczką Krwi Krolewskiey, nowymi coraz Łaskami i władzą obsypywany, wynosił równie swoię familię i stawał się coraz dumnieyszym, absolutnym i nieznośnym.

Namowiony Następca Tronu X. ~~Ast~~ Asturyi, spisał zarzuty naprzeciw X^{a} Pokoju i zbierał się przełożyć ie Krolowi, gdy Go uprzedzono, arestowano i Papiery mu zabrano, wszystko to zaszło iescze w Pazd: 1807 r. Lecz w marcu roku następnego, niespokoyności z tąd w Woysku i Pospólstwie wynikłe, tak jawnie okazywać się zaczęły, że Dzieci Pokoju i wszystkich Jego krewnych i Przyjaciół, napadnięto w Domach, porwano gwałtownie i do Więzień wtrącono, a Krol Karol IV. chcąc Ich od Śmierci ratować i Lud uspokoić; 18° marca 1808° r. złożył X^{a} Pokoju ze wszystkich Urzędów i Sam zrzekł się Tronu na rzecz swego Syna X^{a} Asturyi Ferdynanda VII.

Nap: za pierwszą o tych zamieszaniach wiadomością biorąc za powód przeszkodzenie Anglii, aby nie wprowadziła do Hiszpanii Woysk swoich, o których przywołanie X^{a} Pokoju posądzano, posłał tam swego Szwagra X^{a} Bergu który w pięćdziesiąt i kilka tysięcy woyska stanął nad Ebro i rozesłał

Korpusy do zajęcia nadmorskich Fortec, czemu i Stary Krol wcale się nie sprzeciwiał.

Gdy jednak rozterki domowe, mimo zezwolenia na wszystko, czego X. Asturyi i Powstańcy żądali nie ~~[illegible]~~, Życie Xięcia Pokoju i jego Krewnych, było bez ustanku zagrożone, Stary Krol wezwał pomocy woysk francuzkich i naprzeciw wymuszoney Abdykacyi, solennie się protestował. Wszedł X. Bergu na czele 50^m francuzow do Madrytu, przywrocił porządek i bespieczeństwo Osob, nie wdając się bynaymniey w Rząd Kraju i familiyne nieporozumienia.

Cesarz Nap: przywięzując do Interessow Hiszpańskich wielką wagę i chcąc od nich być bliżey, zjechał do Bajonny. Tam przeto udał się nayprzod młody Krol Ferdynand VII, a niedługo potym i Stary z Małżonką, za ktorymi zjechał i X. Pokoju, uwolniony przez Francuzow z więzienia. Wszyscy przekładali Napoleonowi swoie Spory i uczynili Go ich arbitrem.

Nigdy jeszcze Sprawa tak ważna, przed tak wielkiego nie wytoczyła się Sędziego, Europa z ciekawością oczekiwała wyroku. Tym czasem 2° Maja z powodu że i reszta familii chciała opuścić Madryd, zaszły tam okropne krwawe Sceny. Lud i Gwardye familią Krolewską gwałtem zatrzymać chcieli i na Woysko francuzkie zerwali się do Broni, Bitwa była morderczą, byłaby daleko krwawsza, gdyby francuzi nie wzbronili byli zdobycia arsenału i nie uśmierzyli Zamieszania w ktorym przeszło 3^m ludu poległo, podobne zaburzenia i w tym samym Czasie, zaszły i w Toledo.

Gdy Rapporta o tym wszystkim nadeszły do Bajonny, Krol Ferdynand VII, abdykował znowu Korone na rzecz Oyca, a ten dawszy tylko Synowi napomnienie, zrzekł się jey znowu na rzecz Cesarza Nap: Aktem ktory cała familia i wielu Grandow Hiszpańskich podpisali.

Cesarz nadał Ferdynandowi VII majętność Nawarra w Normandyi z Lasem, a Oycu Karolowi IV. majętność Compiegne, dokąd się też zaraz udali, a oświadczywszy że nie ma zamiaru wcielić Hiszpanią do Francuzkiego Cesarstwa, dekretem 6° Czerwca 1808° r. w Bajonnie wydanym, mianował Brata swego Josefa, dotychczasowego Krola Neapolitańskiego, Krolem Hiszpanskim i Obu Indyow, a zawakowaną przez to Korone Neapolitańską, włożył na Głowe Szwagra swego Murata dotychczasowego Xięcia Bergu.

Nowy Krol Hiszp: Jozef, nadał Hiszpanii zaraz w Bajonnie Konstytucyą, ktorą Junta ze 150 Deputowanych we wszystkich Stanach całego Kraju wybrana, z wdzięcznością przyjęła, wszakże jeszcze się nad dalszym urządzeniem rzeczy Hiszpańskich w Bajonnie z nowym swoim Krolem naradzała, kiedy już w niektorych miastach i całych Prowincyach możne powstały zaburzenia i kiedy Woyska Franc: i Polskie wdzierać się tam już z niemi musiały.

Ku końcu Lipca, Cesarz Nap: opuścił Bajonne i kiedy dumnie mniemał, że ten dla powiększenia swoiey potęgi nader ważny Interess szczęśliwie i zupełnie ukończył, kiedy wielkość Jego Jeniuszu, sława, szczęście Jego oręża i Jego potęga zdawały się naywyższego sięgać szczytu, czyniły Go niejako Panem i Samowładzcą Europy; Zrzucał bowiem z Tronu Krolow, dzielił i rozdawał Kraje wedle woli i swego upodobania, a Cesarz Austryacki, Krol Pruski i Xiążęta niemieccy, na Jego prawie zdawali się tylko czekać dyskrecyi, byli przecież już w ten czas Obserwatorowie polityczni, ktorzy w Woynie Hiszpańskiey niejako zarod Jego zguby upatrywali. Zasadzali Oni wnioski swoie już na niemoralnym, nie politycznym postępieniu z familią panującą w Hiszpanii, ktora Sprawe narodu i swoią pod protekcyą Jego poddała, już na waleczności dumie i fanatyzmie, Hiszpanow już w końcu na polityce angielskiego Gabinetu ktory usiłując ciągle zapalać Woyne na Stałym Lądzie burzył Umysły Hiszpanow i Ich zaburzenia zasilał Ludzmi i pieniędzmi.

W rzeczy samey kiedy Nap: po osadzeniu na Tronie Hiszpańskim Brata swego, uważał Hiszpanią za jedne z Prowincyi Ogromnego swoiego Państwa, nowy Krol i woysko francuzkie, więcey niżeli równie znaleźli tam opor, niż się spodziewano. Oprocz obrażoney dumy narodowey i niepodległości Hiszpanow, Chciwość i swawola Francuzow, nakładane ciężary wyśmiewanie zwyczajow, Zniesienie ~~Zgromadzeń Zakonnych~~ Klasztorow ktore około 250^m osob płci Oboyey w murach swoich liczyły, niedyskretne z niemi obchodzenie się, Zniewazanie Kościołow, zbyt były dla Hiszpanow dotkliwe aby się z łatwością nowemu Krolowi i Jego ustawom chcieli poddać;

Formowały się w gorach liczne gerylasow Pułki pod grtami Cuesta, Palafox, Navarro Castannos la Romana, wspierane posiłkami anglii i pieniędzmi duchowieństwa, ktore woyska francuzkie wszędy napadały i niepokoiły. Napoleon ujrzał się w krotce w potrzebie posełać tam coraz nowe Posiłki ze swoich oraz Sprzymierzonych a raczey hołdujących mu Krajow czerpane. Polskie Pułki były tam już od początku, lecz pierwiey tyle Ich tam poszło że w Xięstwie warszawskim nie pozostało jak tylko koło 16^m Ludzi.

Margrabia de la Romana dowodzący Korpus Woyska Hiszpańskiego, który Król Hiszp: iako Sprzymierzeńcowi Napoleonowi do Niemiec postał stoiące w Danii ponad Beltem, porozumiał się z Anglią która mu Okręty przewozowe postała i w Sierpniu 1808go r. wysiadł na Brzegi Hiszpańskie dla popierania Woyny przez Naród naprzeciw Francuzom przedsięwziętey. Woyska angielskie około 40tu pod Gytami Moor, Welle-sley, Baird wylądowały także do Hiszpanii.

Cesarz widząc że Woyna w ~~Hiszp:~~ tym Kraiu na dłuższy czas się zabiera i całego potrzebuie natężenia, radby był ze strony Rossyi i Niemiec zabespieczyć się przez Układy, wezwał przeto Cesarza Alexandra na Ziazd do Erfurtu, Królowie Saski, Wirtembergski, Bawarski i wielu Xiążąt Niemi: w końcu roku 1808 także tam zjechali. Układy tego Kongressu po większey części pokryte były tajemnicą, wiadome jednak było, że Napoleon zmnieyszył Królowi Pruskię Kontrybucye wojenne, a Rossya zobowiązała się na przypadek Woyny, przyiść ze Zbroyną Neutralnością ~~temu~~ w pomoc temu kto będzie zaczepionym. Głucha wieść rozchodziła się że Cesarz Nap: nieukontentowany z tego Kongressu odiechał.

W Xięstwie Warsz: Król Saski złożył pierwszy Seym w marcu 1808 r. na którym prócz hołdu i przysięgi którą mu Reprezentacya wykonała, oraz Prawa o Poborach, nic więcey ważnego zrobić się nie dało.

W Szwecyi wzburzenie umysłów naprzeciw Królowi Gustawowi IV.tu z powodu utraty Finlandyi nieładu w Skarbie, nieregularnego Rządu, nędzy i głodu, przyszło do tego stopnia, że Król złożyć musiał koronę i oddać Rządy X.ciu Sudermanii, który nie maiąc Dzieci, adoptował za Syna i Następcę Tronu, Francuzkiego marszałka Bernadotte Xięcia Ponte-corvo

Tym czasem na Półwyspie Woyska francuzkie trzymaiące Portugalię, zmuszone były zawrzeć z Woyskiem angielskim Konwencyą i oddać mu ten Kray w posiadanie.

Taki był stan polityczny i Wojenny Europy, kiedy Austrya upatruiąc rzęczną porę do zemsty i odzyskania strat w poprzednich Kampaniach poniesionych, podmówiona i wsparta Subsidiami pieniężnemi od Angli, postanowiła sprobować ieszcze z Napoleonem szczęścia. Wystawiła Ona na Wiosnę 1809 r. ogromne Siły we wnętrzu i wyższey Austryi. Cała armia która z miliciyami do 600 tysięcy głów wynosiła, podzieloną została na 9 Korpusów, którymi dowodzić mieli Arcy Xiążęta, a Naczelnie Sam Cesarz Franciszek.

Oddzielny Korpus z 40tu wyborney Woyska złożony, pod dowództwem Arcy X. Ferdynanda Szwagra Cesarza Austryackiego, przeznaczonym był do zaięcia Xięstwa Warsz., podania razem ręki Majorowi Pruskiemu Schill i X.ciu Brunszwickiemu Oels, którzy w Westfalii i Saxonii oddzielne robili Powstania, a których nie wielki znowu Korpus austryacki od Czech miał wspierać.

14go kwie 1809 r. Przednie Straże austryackie stoiące ponad Pilicą, podały Pikietom Polskim deklaracyą woyny i odezwę do mieszkańców Xięstwa Warsz. z wyrażeniem, że tylko naprzeciw Uzurpacyi Napoleona woynę prowadzić zamyślaią. W 12 godzin potym przeszły tę Rzekę i w krótce rozciągnęły się lewym Skrzydłem poza Kalisz Poznań ku Gnieznu, a prawym Sam arcy X. szedł prosto ku Warszawie i był już tylko od niey o 4 mile, gdy X. Józef zebrawszy na prędce do 9tu woyska, wyszedł na Jego spotkanie.

Złoczona Bitwa 19go kwie o półtory mili od Warszawy pod Raszynem, lubo małą garstkę Polaków okryła Chwałą i woysku austr: znaczną zadała klęskę, zmusiła przecież X.cia Józefa Poniatowskiego do Kapitulacyi przez którą woysko Polskie cofnęło się na Pragę i utrzymało prawy Brzeg Wisły, a arcy Xiążę zaiął Warszawę.

Austryackie Woysko, nie mogąc według Konwencyi strzelać z Warszawy, attakowali Polaków z tamtey strony Wisły, pod Grochowem i Radzyminem, lecz zawsze odparci byli ze stratą.

Chociaż woysko Pol: stosownie do Konstytucyi wynosiło 30tu głów i tę liczbę nawet przenosiło, większa iednak część bo przeszło 18tu było w Hiszpanii, prócz gwardyi która zawsze była przy Cesarzu, nadto z pozostałego ieszcze w kraiu, Garnizony w Gdańsku, Modlinie, Serocku Toruniu Pradze i Częstochowy, znaczną część zabrały, pozostała przeto do wyięcia mała tylko Garstka, lecz iak zwykle w Kraiu oyczystym wzrastała codzień młodzieżą która na odgłos zagrożonego Woyska Pol: z nayodleglejszych okolic Obywateli Galicyi i z Polski Rossyiskiey zbiegała się i w Bratnich Szeregach stawała.

20go Kwie Cesarz Napo na czele Woyska złożonego po naywiększey części z Kontyngensów przystawionych sobie od Xiążąt Sprzymierzonych, zadał wielką klęskę Woysku Austr: między Ratyzboną i Landshut, poległo tam lub się w niewolą dostało około 30tu Austryaków, między którymi było 12 Gnłów, a nawet dway arcy Xiążęta lekko byli ranni. Gdy o tym Zwycięstwie Król Saski X.cia Józefa zawiadomił, Garnizon Polski na Pradze, ostrzegł X.cia Ferdynanda, że w twierdzach poblizkich na Te Deum, ognia z Dział i ręczney Broni dawać będzie

W kilka dni potym Gnł Sokolnicki z Pułkownikiem Sierawskim, Turno i Mijaczewskim zdobyli Szturmem Szańce przed Mostowy pod Górą, maiący zastaniać most który Austryacy już na Wiśle kończyli. Polaków zginęło tam tylko 60 a zabrali 38 Officerów, 1800 Żołnierzy i 3 działa. Gnł Austr: Szaurot ledwo ucieczką na Łodce uratował się.

Zdobyciu tego Szańcu, uczyniło X. Józefa Panem Obydwoch Brzegow wyższey Wisły, postanowił zatem weyść do Obydwoch Galicyi, wezwał mieszkańców do powstania i wspolney Obrony. 18° Maja wziął Szturmem Sandomirz, w krotce potym Zamość w ktorych przez 40 Dział, obfite maiąc ~~magazyny~~ Zapasy woienne. Gł Kosnicki maiąc tylko 4 Kompanie Piechoty i 4 armaty attakował Jarosław, w ktorym Garnizon z 900 Ludzi złożony kapitulował, w 2 dni potym wszedł Kosnicki bez żadney trudności do Lwowa.

Miasto to Stolica Obydwoch Galicyi, maiące Ludności około 80m po większey częsci z niemcow i Żydow złożoney przyięło garstkę Polakow bez wystrzału. Niemcy po naywiększey części wynieśli się, Żydzi zachowali się obojętnie, a Polacy ~~naprzywszey~~ choć już od lat 40 pod Panowaniem austryackiem będący oddali się radości, wybiegli do Rogatek na powitanie Polskiego woyska, całowali Konie, Damy z fartuszkow owies Im podawały. Tak przyięte woysko, nie potrzebowało wielkiey siły do utrzymania Spokoyności, owszem wzrastaiące codziennie, wszelkie mogło Oddziały i zaiąć Galicyę wschodnią, aż po Granice węgierską.

Stoiący na Podolu z Korpusem Rossyiskim X. Galiczyn, w skutek Umowy Erfurtskiey wszedł także 2° czerwca do Galicyi i wydał Odezwę do mieszkańców, że skoro Cesarz austr. nie przyiął pretensyi Jego Monarchy ~~Woyska~~ odwodzących go od woyny, Woyska Rossyiskie iako Sprzymierzone, obracaią naprzeciw niemu.

Tym czasem w Warszawie zachowanie się mieszkańców względem stoiącego tam woyska austryackiego było prawdziwym Obrazem Narodowego smutku i rozpaczy. nikt, nawet Pospolstwo na woyskowe parady nie przybywało. Mieszkańcy wszelkich klass, stronili od Żołnierzy i Officerow, a Pospolstwo mimo Obwieszczenia i zakazy policyine, wyraźną okazywało Im pogardę. Damy zamknięte u Siebie w Kościele tylko lub na ustronney przechadzce dały się widzieć i nie inaczey iak w Sukniach Żałobnych. Na kilka Balow, wieczorow z wyraźnego żądania Arcy Xięcia zaproszone, wcale nie przybywały.

Taka postać zaiętego miasta, odkrywaiąc Arcy X. Ducha mieszkańcow, nakazywała mu tym większą ostrozność, że stoiące po drugiey stronie Wisły woyska Pol: zawsze go niespokoynym czyniły i Jego woysko częstemi Patrolami i wartami więcey utrudzały, niż gdyby stało było obozem.

Arcy X. już takim stanem rzeczy w Warszawie, już wzięciem przez Polakow Sandomirza i Zamościa już w końcu znaczną stratą pod Toruniem przerażony, boiąc się aby odciętym i w Warszawie oblężonym nie zostać, opuścił ią w nocy z 1° na 2° czerwca i wszystkim Korpusom ku Krakowu cofać się kazał.

Zaraz rano 2° czerwca Oddział Woyska Pol: przeprawiwszy się przez Wisłę, wyparł austryakow z mocney pozycyi w Wilanowie, wziął Im 70 Ludzi w niewolę i wszedł do Warszawy. Dalsze cofanie się woysk austr: ku Krakowu, było prawie ciągłym pasmem Ich strat a tryumfu Polakow, ktorych Siła przez nowe Powstania w Galicyi, coraz wzrastała.

30° czer: potykał się Gł Sokolnicki z Dąbrowskim pod Jnowłodzem, gdzie nieprzyiaciel sam kład przeyście przez Pilicę. 1° Lipca Gł Kosinski wyparł Austr. z Nowego Miasta i przeszedł tę Rzekę. Arcy X. chcąc się oprzeć o Wisłę, szturmował całemi Siłami Sandomirz, ale daremnie, w Obronie tego miasta Gł Sokolnicki wiele ~~[illegible]~~ okazał talentu a woysko odwagi.

X. Józef przeniosł 4° Lipca Kwaterę swoię z Puław do Radomia, bo pomknął się do Kielc a połączywszy wszystkie swoie Siły, ktore już około 30m po części w Płotno ubranego, lecz ochoczego i bitnego Żołnierza wynosiły, 15° wszedł do Krakowa, pędząc wszędy przed sobą Austryakow i rozne z niemi staczaiąc bitwy, od mieszkańcow z radością przyimowany i niekiedy skutecznie wspierany.

Chociaż X. Józef zastał w Krakowie Oddział Rossyiskiego woyska przez Arcy X. szybkim Marszem przywołany, z umysłu aby Kraków nie Polakom, lecz Rossyiskiemu woysku oddał, przecież X. Józef na to bynaymniey nie zważaiąc, posunął swoię Avant-garde ktorą Sam dowodził, za Wisłę aż do Wieliczki i Nogilan.

Na tym się ukończyła ta Kampania w Polszcze, tyle Sławy X. Józefowi i Polskiemu Rycerstwu, ile wstydu Arcy X. Ferdynandowi przynosząca. Mniemał On, że bez trudności zaymie Xięstwo warsz. poda rękę Krolowi Pruski i niemcom Zachodnim, a przez to Napoleonowi znaczną uczyni Diversyą, gdy tym czasem X. Józef przez nayście Galicyi, zręczne i szybkie Obroty Polskich głow, przez zapał Obywateli ktorzy niczego nie załuiąc, nowe coraz formowali Pułki, nie tylko Go zmusił do opuszczenia Xięstwa warsz. i iego Stolicy, ale gdyby woyska Rossyiskie nie były mu przeszkodziły, byłby ieszcze i Obydwie Galicye całe opanował.

Zarzucano X. Józefowi, że daleko większe mogłby był odnieść korzyści, gdyby zbyt długo nie zatrzymał się był w Puławach i nie tracił czasu na rozrywkach, w szrod pięknej tego Domu familiy z nim spokrewnioney, że gdyby przed Rozeymem pomiędzy Napoleonem a Cesarzem austr. zawartym, posunął był swoie woyska, aż po Gory Karpackie, nie tylko połowa Wieliczki, ale znaczna część Starey Galicyi, mogłaby była Traktatem Szenbrunskim dostać się do Xięstwa warszawskiego.

Kiedy w Xięstwie warsz. i Galicyach, woyska Polskie takie toczyły boje, Cesarz Nap: po odniesionym Zwycięstwie pod Ratyzboną, pokazał się w krotce przed Bramami Wiednia i 13° Maja

zmusił Austryaków do poddania miasta przez Kapitulacyą i cofnięcia się na lewy Brzeg Dunaju.

Napoleon ścigaiąc je tam, w d. 22^{go} maja pod Eslingen i Gross Aspern odniosł nad niemi Zwycięstwo które jednak długo było wątpliwym, zaraz bowiem po przeyściu Armii Francuzkiey, woda na Dunaju znacznie przybrała, z czego Arcy X. Karol korzystaiąc, kazał puścić kilkanaście pływaiących młynów i niemi zerwał most. Napoleon znalazł się od swoich Rezerw i ammunicyi odcięty, Austryacy zaś bogaci w artylerya 40^{m} wystrzałów armatnich zrobili. Wszakże waleczność woyska fran: i tey przeszkodzie zaradziła. Marszałek Lannes X. Montebello, rzucił się z Kawaleryą na Austryackie armaty, zmusił je do milczenia i zadecydował Zwycięstwo, w którym Austryaki 12^{m} Ludzi mieli zabitych, lecz i Lannes maiąc od Kuli Armatney nogę urwaną, nazajutrz Życie zakończył.

Już dotąd Austrya straciła w tey Kampanii przeszło 100^{m} woyska, 500 Dział, 1000 wozów prochowych i 3^{m} Bagażowych, straciła piękną Stolicę swego Państwa, całą wyższą Austryą i część Węgier. Cesarz Franciszek radby już był prosić o Pokoy, ale Arcy X. Karol nie tracił ieszcze nadziei. Obrał on wyborną pozycyą na lewym brzegu Dunaju i tam naprzeciw Wiednia ogromne usypać kazał Redutty i Szańce, zebrał w to mieysce całe Austryackie Siły i wziął plan nie wdawać się w Bitwę stanowczą, lecz broniąc Francuzom przeyścia przez Dunay, zastaniać Węgry i Morawią i ogładzać Ich w Wiedniu w którym w rzeczy samey, znaczny pomiędzy mieszkańcami czuć się już dawał Żywności niedostatek.

Lecz Nap: pod zasłoną swoiey artyleryi, kazał zbudować na wyspie Lobau dwa mosty, przez które Armia Jego przeszła, a zmierzaiąc do obeyścia Austryackiego Obozu, zmusiła Ich do stoczenia w dniach 5^{m} i 6^{m} Lipca Bitwy stanowczey, w czystym i nie obwarowanym Polu pod Enzendorf i Wagram.

400^{m} Ludzi i 1500 armat z Obu stron walczyły o Zwycięstwo. Napoleon Sam ~~…~~ plan tey Bitwy układał. marszałkowie choć tak doświadczeni, na ten czas go dopiero zrozumieli, gdy się już wykonywać zaczął. Sam był wszędy i Sam dowodził. Cesarz Franciszek z Wieży Folkersdorf, bitwie się przypatrywał, a widząc Zwycięstwo przeważaiące się na stronę Nieprzyjaciela, spiesznie do Węgier odiechał. Stracili Austryacy 40^{m} Ludzi i 26 Jenerałów, częścią poległych częścią w niewolą zabranych, Arcy X. Karol był lekko w Kolano raniony.

Francuzi mieli nie więcey jak 1500 Ludzi zabitych i 4000 rannych. Polska Gwardya będąca przy Napoleonie, równie i w tey bitwie chwałą się okryła, attakowała Ułanów, wzięła X. Auersperga /: tego samego który ~~w r. 1797~~ po ostatnim rozbiorze Polski w Krakowie Homagium odbierał w r. 1797:/ do niewoli i kilka zdobyła armat.

Zaraz po Bitwie, Armia fran: udała się ku Brünowi; Austryacka zaś z 200^{m} na 60^{m} Ludzi zmnieyszona, na chwilę nawet Jey pochodu wstrzymać w stanie nie była. 11^{go} zatem Lipca nastąpiło w Znaim zawieszenie Broni miesięczne, rozciągnięte i do Korpusu Polskiego działaiącego w Galicyi, zakreślaiące linią Demarkacyiną, tymczasowego posiadania taką, iaką wiadomość, w chwili swego nadeyścia zastanie.

W traktowaniu o Pokoy, dwa razy termin dalszego kroków woiennych rozpoczęcia był przedłużanym. Napoleon mieszkaiąc pod ten czas w Schön Brun, rozmaite nader ważne wydawał Dekreta, przez jeden z nich, ogłosił Państwo Kościelne, za wcielone do francuzkiego Cesarstwa, a Rzym za miasto Cesarskie i wolne. Papieżowi wyznaczył dwa miliony fr. rocznego dochodu i uznał Pałace Oyca S. za wolne od opłat i przeglądania.

Deputacyi od Rzymu do niego wysłaney, rzekł między innymi: „Cesarze poprzedniey moi odłączyli was „i dali w Senność waszym Biskupom, ale dobro Ludów moich, nie dopuszcza już żadnego drobienia i odrywania. „Francya i całe Włochy powinny bydź w jednym Systemacie, a wy potrzebujecie silney prawicy. Szczególniey „szczy doznaię radości, że jestem waszym Dobroczyńcą, lecz nie chcę aby zaszła jaka Zmiana w Religii wa„szych Oyców, Jako naystarszy Syn Kościoła, nie chcę z Jego łona wychodzić. Nie uznał Jezus Chrystus za „rzecz potrzebną, nadać naywyższą władzę doczesną S. Piotrowi. Stolica wasza naypierwsza w Chrześciań„stwie, będzie nią i nadal, Biskup wasz iest duchownym naczelnikiem Kościoła, jak ja iestem Jego Cesa„rzem, oddaię Bogu co iest Boskiego a Cesarzowi co Cesarskiego.„

Papież poddać się musiał temu Dekretowi, w 3 lata potym ziechał nawet do francyi, mieszkał w Fontenebleau i względem Władzy swoiey Duchowney we Francyi, zawarty był z nim Concordat. Otóż drugi gwałt polityczny podobny temu, iaki niedawno zrządził w Hiszpanii.

Gdy do zawarcia Pokoju iakieś ieszcze ze strony Austryi czyniono trudności, Napoleon zaprosił X. Lichtensteyna i innych Pełnomocników austr. na Rewią do Schön Brun i kazał defilować przed sobą 500 armat i 800 wozów Ammunicyinych, po czym w krótce formalny Pokoy 14^{go} Paźd. 1809 r. w Preszburgu podpisanym został, przez który Austrya odstąpiła dla francyi Porty Tryest, Fiume i całe Pobrzeże Adryatyckiego morza, aż po prawy Brzeg Sawy, dla Bawaryi Saltzburg i Tyrol. Dla Saxonii niektóre włości od Granic Czeskich. Dla Rossyi części wschodniey Galicyi 400^{m} Ludności liczącą, a zaś dla Xięstwa warsz. całą Galicyą zachodnią, po Obydwóch Brzegach Wisły, nie mniey od Staray Galicyi Fortecę Zamość ze znacznym zaokrągleniem i połowę Salin Wielickich z zaokrągleniem Promienia, od Podgórza do Wieliczki; odstąpione zostały.

Mówią że do przyłączenia tey połowy Wieliczki do Xięstwa warsz. skłoniła Napoleona trafna odpowiedź jednego z Polaków przy nim będących. Cesarz wpośród Układów o Pokoy, oświadczaiąc Im swoie względy, rzekł że wam dałem magazyn Chleba przez przyłączenie do Xięstwa warsz. żyznych Prowincyi

Krakowa i Sandomirza, jeden z nich odpowiedział na to: N. Panie Chleb nie iest smaczny bez Soli. na te słowa Cesarz domyślił się o co chodzi i rozkazał natychmiast swoim ministrom, układaiącym Traktat, aby Polacy mieli także i swoię własną Sól.

Oprocz tych wszystkich tak znacznych ustąpień przez ktore Austrya straciła 3,500,000. Ludności, pozbawiła się morskiego Handlu i od Związkow z Anglią odciętą została, musiała ieszcze zapłacić Napoleonowi tytułem wynadgrodzenia kosztow woiennych 80 milionow złotych Renskich.

Przez przyłączenie Galicyi, Xięstwo Warsz: o pułtora miliona Ludności wzmocnione i powiększone zostało. Polacy sprawiedliwie sobie ten wzgląd u Napoleona zasłużyli, Zatrudnili Oni bowiem Korpus 40 tysięczny Arcy X. Ferdynanda, Pułki Polskie będące w Hiszpanii, wielkią Woyskom Francuzkim były tam pomocą i wystawili 15 Nowych Pułkow, ktore potęgę Jego powiększyły. Nadzieja że kiedyś i reszta Prowincyi Polszcze zabranych będzie wroconą, Jak Oyczyzna tytuł Krolestwa otrzyma, czyniła Polakom wszystkie Offiary znośnymi.

Te Offiary nie były małe, gdy nad miarę przybytego Kraju, powiększono liczbę Woyska i podniesiono Podatki. Tak zwana Offiara 10.go Grosza, podniesiona na 24 od sta. Postanowiono nowe Podatki, woienny, Osobisty, fortyfikacyiny, Patentowy, podwyższono Dymowe i Stęple. Zaprowadzono Liwerunek Zboża wy i ten za lata następne kazano antycypować, a te wszystkie ciężary wyciskano srebrną monetą, ktorey w kraju ~~nie było~~ bardzo było mało. Do tego ieszcze Redukcya Bankocetli pięciu Reńskich na jeden, ktorą Rząd austr: po tey woynie ogłosił, zadała i mieszkańcom tey nabytey Prowincyi, cios wyrownywaiący naywiększym Ciężarom, oprocz bowiem Bankocetli, mało bardzo inney monety było w kursie.

Przez zamknięcie Handlu Angielskiego, Zboże do niskiey bardzo spadło Ceny, a Towary Kolonialne przyszły do bardzo wysokiey, Żołnierz Polski za przykładem francuzow, kosztownie się ubierał i na kwaterze nieznanych dotąd wymagał Zbytkow. Massa krążącey w kraju Gotowizny coraz się zmnieyszała. Krol Dochody swoie z Dobr Koronnych, wyprowadzał do Saxonii w ktorey mieszkał, marszałkowie Francuzcy z Dobr sobie darowanych, do Francyi.

Mnostwo Urzędnikow wyciągali ostatni grosz nawet z naybiednieyszych Klass Ludu, bo i Obrzędki Religiyne dla zaprowadzonych z Kodexem francuzkim Urzędnikow Stanu Cywilnego, podwoynie opłacanymi być musiały. Woysko tym bardziey było uciążliwe, że Żołdu regularnie nie pobierało. Obywatele na wystawienie nowych Pułkow i tylu rodzajow ciężarow, wyniszczeni z Zapasow pod Pruskim i Austryackim Rządami zebranych, nie byli już w stanie płacić Podatkow, a tym bardziey Procentow swoim Wierzycielom, pomiędzy ktorymi były i Summy Bajońskiemi zwane, ktore Obywatele wielkoPolscy za panowania Pruskiego od Instytutow Berlinskich zaciągnęli; a ktore Krol Pruski za koszta woienne Napoleonowi, ten zaś Krolowi Saskiemu przez Konwencyą w Bajonnie 10.go maja 1808.go r. zawartą ustąpił.

Stanęły wszystkie Cywilne pomiędzy Obywatelami Interessa, nie było słychać iak o Sekwestrach, przymuszonych przedażach i Licytacyach za wpoł darmo. Krol dobry, pobożny i Gospodarny, znał dobrze ten stan ucisku i nędzy, ale mu nie było wolno zmnieyszyć Woyska, bał się obrazić Cesarza z ktorego Łaski posiadał ten Kray maiący dziwaczną mieszaninę okazałości woyskowey i nędzy, konstytucyiney wolności i francuzkiego Jarzma, pozorney władzy Krola, a realnie przez marszałka lub Rezydentow francuzkich sprawowaney. Była to część Polski nazwana Xięstwem Warsz:, w ktorey panował Krol Saski, Woysko i moneta były Polskie, Kodex francuzki.

W czasie tych 3.ch lat Pokoju na Zachodzie Europy, mocarstwa szczegulniey pobrzeżne spostrzegłszy sobie tak długie Handlu morskiego zamknięcie ktore je do nędzy prowadziło, dozwalali Handlu przez Kontrabandy niektore miasta przekupiwszy Woyska franc: strzegące Brzegow morza i Celnikow, wprowadzali na Ląd stały Towary Ang: w znaczney bardzo ilości. Brat Napoleona panuiący w Holandyi Ludwik, przekonany że Holendrzy przychodzą do nędzy, gdy patrzał przez szpary na podobne Kontrabandy w Holandyi, pozbawionym został Tronu, a Holandya iako Prowincya do Cesarstwa franc: wcieloną została.

Anglia też ze swoiey strony nie przestawała nowych coraz ~~czynić~~ Kabał aby francyą uwikłać w Woynę, ktorą ~~razpe~~ podżegała. Jeszcze woyna ostatnia 1809 r. z Austryą nie ukończyła się, kiedy kilkanaście tysięcy Ang: Woyska wylądowało do Zelandyi, zaięli w posiadanie Wyspę Walcheren, 15.go Sierpnia zmusili Garnizon Flesyngi do Kapitulacyi i zagrażali Antwerpii. Cesarz Nap: przypisywał te straty niedołężności Obrony, a do Hiszpanii postanowił zaraz po ukończoney Woynie z Austryą, posłać Siły dostateczne, stanąć na ich czele i nie wątpił że w tym Kraju Spokoyność przywroci i panowanie Brata swego Jozefa utwierdzi.

Wśrod takich tryumfow i rozszerzenia Granic swoiego Cesarstwa, chciał ieszcze Nap: uświetnić Tron swoy przez zostawienie franciji następcy z własnego Potomstwa. 16.go Grud: 1809 r. wniosł do Senatu projekt Rozwodu z Cesarzową Josephiną, już poprzednio przez nią oraz przez matkę ~~im~~ całą Rodzinę Cesar:

skę przyięty, a poięcia w Małżeństwo Maryi Ludwiki nayſtarszey Corki Austryackiego Cesarza. 11go Marca 1810go r. poslubił Ją ꝑ Zastępstwo Arcy X. Karola, a 13go wyiechała do Wiednia. Podroż tey młodey i nadobney Cesarowy, okazałe Ceremonie Szlubu, Festyny z tego powodu w Podroży i Paryżu dawane, godneby były zaiąć wiele Kart, gdyby zamierzonemu ꝑ Nas przedmiotowi, obcymi nie były. Powiemy tylko, że gdy Cesarzowa w krotce została Ciężarną, i wydała Franciy Syna nazwanego Krolem Rzymskim, gdy Nap: przyłączył ieszcze do swego Cesarstwa całą Holandyą i jako Protektor Ligi Reńskiey uważał się Panem całych Niemiec, zdawało się że potęga Dynastyi biorącey początek od Niego, już na długie wieki utwierdzoną została.

Atoli Anglia nie ustawała w usiłowaniach iey obalenia, widziała Ona upadek swoiego Handlu i fabryk, jeżeli Porty stałego Lądu Europy otwarte dla niey będą zamknięte. Upadały też fabryki, krocie Rzemieślników uyrzeli się zarem bez roboty i bez Chleba, Zboże do niezmierney dochodziło tam Ceny. Patryoci Angielscy zasiewali nim swoie Ogrody, Parki Łąki i Pastwiska i chociaż Zboże ꝑ nich produkowane 4 razy więcey Ich kosztowało, niżby go na Brzegach Baltyckiego morza nabywać mogli, nie maiąc jednak Handlu zamiennego iak dawniey, starali się i bez obcego Zboża obchodzić —

System przeto Continentalny uciąc Anglikow Cultury wewnątrz swoiego Kraju, zadał i Rolnictwu Polskiemu Cios ktory go długo dotykać będzie.

Chociaż pod tym Systematem cała Europa stękała, Nap: jednak stale przy nim obstawał, Porty Niemieckiego i Baltyckiego morza obsadzone francuzkiemi Garnizonami, strzegły ściśle wprowadzenia Kolonialnych i Angielskich Towarow, a te ktore przez Kontrabandy na Ląd się dostały, bez liczby publicznie paliły. Zachęcał także Napoleon i wynadgradzał fabryki Cukru i innych wyrobow nieuchronnie potrzebnych.

Lecz Cesarz Ross: z razu sekretnie później jednak jawnie swoie dla Anglikow otworzył Porty. Obrażony tym Nap: postanowił ukrocić Jego potęgę i orężem zmusić Go nie tylko do ścisłego zachowania Systematu Continentalnego, ale zrobienia wyprawy do Wschodnich Indyow i wydarcia Anglii Panowania nad ~~niemi~~ tym obszernym i Ludnym Krajem, skoro ten Zamach ꝑ wyprawę ieszcze za Rządow Dyrektoryatu do Egiptu zrobioną, nie wziął pod ow czas pomyślnego skutku —

Celem namowienia Xiążąt Niemieckich do połączenia Sił naprzeciw Rossyi, udał wraz z młodą Cesarzową w Maju 1812 r. do Drezna, dokąd wezwani, ziechali także Cesarz Austr: z Żoną, Krolowie Pruski, Bawarski, Wirtemberski ~~z Żoną~~ i wielu innych. Dawno już Europa nie widziała tak świetnego Zjazdu. Krol Saski w przyięciu i podeymowaniu tak znakomitych monarchow, całą okazał Gościnność. Cesarze francuzki i Austryacki 12 dni bawili, zastawiano codziennie Obiady i Kolacye na 30 Stołach. Illuminacye, Teatra Bale i wszelkiego rodzaju Zabawy, następowały jedne po drugich i Krola niezmierne kosztowały Summy.

Ten atoli zjazd monarchow i Xiążąt, był raczey ponowieniem Hołdu i uległości dla Cesarza francuzow, niż wspolną familijną Naradą, ułożono na nim wszelako powszechną naprzeciw Rossyi woynę, na ktorą wszyscy nałożone na nich Kontyngensa przystawić przyrzekli. Zapewne niektorzy schylaiąc Głowę, cieszyli się w duchu że Napoleon wielkie swoie siły prowadząc aż do Azyi, da Im sposobność wydobycia się z ciężkiego i wstydliwego dla nich Jarzma.

Armia francuzka prócz Gwardyi wynosiła pod ow czas do 800tys Głow, potrzeba było jednak znaczną część zostawić w Hiszpanii, we Włoszech i wewnątrz Franciy, wszelako około 250tys w Maju i Czerwcu przeszło Ren i ꝑ Westfalią, Saxonią, Prussy i Xięstwo Warsz udało się ku Niemnowi. 14 Czerwca Nap: odbył Rewię nad 100tys francuzow pod Friedland, ktore zaraz potym przeszły Niemen pod Kownem, a 28go Cesarz wiechał na Ich czele do Wilna, gdy tym czasem Kontingens Pruski pod Dowodztwem Marszałka Macdonalda, formuiąc zarem z innemi lewe Skrzydło, wziął Dynaburg i zaiął Brzegi Baltyckiego Morza aż po Rygę.

Prawe Skrzydło złożone z Kontyngensow Austryackiego, Saskiego, Westfalskiego, szły ponad Bugiem i Narwią. 27 Lipca odniosł X. Szwartzemberg, niejakie nad Rossyiskim Gtem Bagrationem korzyści i posunął się ꝑ Kobryń, Nieśwież wgłąb Litwy.

Polskie woysko powiększone do 70tys ~~pr~~ nie formowało oddzielnego Korpusu, lecz na prawym i lewym Skrzydle wielkiey Armii, rozdzielone było pomiędzy woyska francuzkie i Sprzymierzone. Generał Dąbrowski blokował Bobruysk, ktorego uporczywie bronił Ignatiew. Naywiększa zaś część pod Kommendą Naczelnego swego Wodza X. Jozefa Poniatowskiego, składała z Krolem Neapolitańskim Awantgardę wielkiey Armii, ktora wraz z Woyskami Sprzymierzonymi wynosiła ogołem przeszło 500tys Głow.

Cesarz widząc że Marudery wlokące się za Armią, robią wiele nieporządku i Spustoszenia, ustanowił Kommissyą Profosowską z 5 Officerow Sztabowych, 300 Żołnierzy i 10 Żandarmow złożoną, ktorzy każdego pozostaiącego za Armią imać i sądzić mieli prawo.

Jeszcze w Maju 1812go r. Krol Saski ꝑ wzgląd na ważne wypadki, rychłego w każdey chwili zaradzenia wymagaiące, zlał na czas swoię Krolewską władzę w Xięstwie Warsz, na Radę ministrow. Ta Rada zwołała Seym, ktory w końcu Czerwca pod Laską Starego X. Adama Czartoryskiego Posła z Powiatu Warszawskiego zawiązał Konfederacyą Gńlną, maiącą zamiar przywrocenia dawnego Krolestwa Polskiego, do ktorey na wyścigi wszystkie Rady Obywatelskie, miasta, władze Korporacye, Ludzi nawet

przystępowały, przystąpił do niey także Król, oraz Jego minister Zenft de Pilsach, a późniey i cała Litwa. Seym został potym do dalszego zwołania odłożony, a Konfederacya Gen.lna działaiąc ciągle ku przywróceniu Królestwa, wyprawiła do Napoleona Deputacyą, która 11.° Lipca miała u niego w Wilnie uroczyste Posłuchanie.

Cesarz [dość ią zimno przyjął, a] odpowiadaiąc Jey na mowę, pochwalił miłość Oyczyzny i zamiary Polaków, upoważnił zamiary Konfederacyi; i obiecał wszystko uczynić dla ich poparcia „w moim położeniu rzekł, mam wiele względów do pogodzenia. Gdybym był panował w czasie podziałów Polski, byłbym cały Lud mój na wsparcie was uzbroił, teraz nadzieie waszych pomyślności, na zgodzie i jednomyślności waszey opierać możecie. Tu dodać muszę, że Cesarzowi Austryackiemu gwarantowałem całość Państwa Jego. Niech Litwa, Żmudź Witebsk Połock, Mohilów, Wołyń, Ukraine, Podole, ożywia ten sam duch, iaki w wielki Polszcze widziałem, a Opatrzność pomyślnym skutkiem uwieńczy świętość waszey Sprawy. i t. d.

Tym czasem Cesarz w Litwie ustanowił oddzielny Rząd z 5. Osob złożony, który także do Konfederacyi Gen.lney przystąpił. Rząd Litewski uformował zaraz 5 Pułków Piechoty, 4 Jazdy i stosowną artyleryą, zwołał oraz Seymiki dla obrania Posłów na Seym i przystąpienia do Konfederacyi polskiey, nałożył Podatki i Dostawy tak dla nowego swoiego woyska, iak i dla Sprzymierzonego.

Jakkolwiek Konfederacya Gen.lna odpowiedź Napoleona wyryć kazała na marmurze, smutno przecież było Polskiemu narodowi, że odrazu nie wyrzekł przyłączenia Litwy i innych Prowincyi pod Panowaniem Rossyi będących do Księstwa warsz. i nie ogłosił przywrócenia Królestwa, tak iak to Konfederacya Gen.lna zamierzyła i iak się powszechnie spodziewano. Nie było zapewne w polityce Napoleona, Królestwu Polskiemu wrócić Imię i Granice dawne, lub też maiąc odległe zamiary w przyszłych układach z Cesarzem Rossyiskim, nie chciał rozrządzać przedwcześnie Prowincyami do niego należącymi. Atoli dla tego Polacy nie zaprzestali swoich wysileń, polecaiąc losy Oyczyzny więcey sprawiedliwey Opatrzności, niż wdzięczności dumnego Cesarza.

Wezwała przeto Konfederacya Gen.lna naród do pospolitego ruszenia, które bez wątpienia ogarnęłoby było Wołyń Podole i Ukraine i byłoby wielkie wydać mogło skutki, gdyby późniey nieszczęśliwe wypadki które w krótce ujrzymy, kroku tego nie uczyniły były bez skutecznym

Litwini ze swoiey strony przyjmowali Woyska francuzkie z uniesieniem naywiększey radości i wszelkie uczynili wysilenia, byliby ie ~~powoli~~ daley ieszcze posunęli, gdyby Cesarz Nap: wszedłszy do ~~Wiednia~~ Wilna, zaraz był ogłosił przywrócenie Polskiego Królestwa, lecz był tak pewny swoiey potęgi, że nie wiele dbał o przedmurze, iakie Polska dla niego i całey Europy stanowić mogła, gdyby do dawnych Granic przywróconą została.

Z drugiey strony Cesarz Alexander zawiadomiony o zbliżaiącey się Chmurze, przybył w końcu Maja do Grodna, objechał Woyska na linij wojenney rozstawione, a przybywszy do Kowna, chciał Francuzom bronić przeprawy przez Niemen i dalszego do Litwy postępu, lecz więcey doświadczony Kutuzow wypłagał na nim zezwolenie ~~cofania~~ się na wszystkich punktach i wpuszczenia Francuzów aż wgłęb Rossyi.

Chciał także Alexander oderwać od Napoleona Polaków i dawnieysze swoie względem nich zamiary, teraz do skutku doprowadzić. Przez Nauczyciela swego La Harpa natchniony uczuciami Sprawiedliwości i liberalności, ieszcze za życia swey Babki Katarzyny II ubolewał nad rozbiorem Polski i przed swoim Przyjacielem Młodym X.^ze Adamem Czartoryiskim nazywał go podstępnym, niesprawiedliwym a nawet nie politycznym. Widok ile przywrócenie Narodowości i choć dziwacznego bytu politycznego w wielki Polszcze wydobyło z Polaków Charakteru Narodowego, Offiar i wdzięczności dla Napoleona, podał mu myśl uformowania z Litwy i innych Prowincyi na Polszcze zabranych, Królestwa Konstytucyinego, któreby połączone na zawsze z Rossyą pod Berłem Jego i Następnych Rossyiskich Cesarzów istniało. Naradzał się Alexander o tym z niektórymi Polakami i do podania sobie stosownych Planów, uformował w Peterzburgu Komitet.

Gdyby Alexander wykonał był ten zamiar zaraz po swoim na Tron wstąpieniu, lub przynaymniey zaraz po utworzeniu przez Napoleona Księstwa warsz., byłby bez wątpienia temu ostatniemu nie małą zrządził dywersyą i silne naprzeciw niemu uformował Przedmurze z narodu wdzięcznego i do Osoby Jego przywiązanego, ale chęci te oświadczane w Czasie kiedy Polacy tylko do Systematu Napoleona przylgnęli, w nim wszystkie położyli nadzieie i kiedy Litwa na Jego niezwyciężonym Ramieniu oparta, stała iuż pod Bronią, żadnych dla niego nie mogły wydać skutków.

Napoleon więc posuwaiąc w Litwie Woyska swoie prawie bez przeszkody, znalazł w Mińsku i innych mieyscach wielkie Zapasy żywności i potrzeb woiennych. (13.° Lipca pierwsza dopiero Bitwa stoczoną była pod Mirem pomiędzy Jazdą Polską a tylną Strażą Bagrationa, 23.° pod Witebskiem, 9.° Sierpnia pod Mohilowem, a 17.° Kwatera Gł. Nap: pod Smoleńskiem.

Woysko Polskie składaiące tam prawe Skrzydło, rozpoczęło Szturm, który Cesarz ze wszystkich stron przypuścić kazał i zaiął Smoleńsk, ten Klucz do Moskwy i Peterzburga, spalony i Szturmem wzięty został. Garnizon Rossyiski a z nim i cała Ludność wyszli po moście którego Francuzi nie zdołali spalić.

Nie znaleziono w mieście iak tylko troche Kobiet i z Dziećmi w Cerkwiach zamknięte, zabitych było na
Wałach i Ulicach 4^m^ przeszło, a rannych 12^m^. Polskie Woyska naywięcey się do zdobycia Smoleńska przy-
łożyły, poległ tam Gnł Michał Grabowski, a Zaiączek, Kniaziewicz, Krukowiecki, Miaskowski i wielu niż-
szych officerow byli ranni.
Gdyby Nap: po zaięciu Litwy, wzięciu Witebska, Mohilowa i Smoleńska rozłożył był swoie Woyska
na Zimowe leże pomiędzy Dźwiną a Dnieprem, co mu Jego Marszałkowie silnie doradzali, żadnemu nie ule-
ga wątpieniu, że Cesarz Alexander obawiaiąc się rownie o Moskwe iak i o Petersburg, taktowałby był z nim w cią-
gu Zimy o Pokoy i byłby przyiął warunki, iakieby mu był narzucił, lecz w Dumie ktora Serce Jego opanowała,
głuchy na dobre rady, niepomny na przykład Karola XII, zbył zaufany w Gwiazdzie ktora mu dotąd szczęśliwie
przyświecała, poprzestał na tym że kazał umocnić fortyfikacye Gdańska i Głogowa, zdobywać Rygę, zało-
żyć 3 rzędy Magazynow w Litwie i Polszcze, kazał brać we Francyi Popisowych i ciągle dosełać sobie Po-
siłki, a sam poszedł z Armią ku Moskwie —
31 Sierpnia był już w Wiazmie a 7° Wrz: stoczył Bitwe pod Mozayskiem 12 mil od Moskwy, Tysiąc Dział z obu
Stron sypały grad kul, Kartaczy i Granatow, Artylerya fran: 60^m^ razy z Dział swoich wystrzeliła, stracił Kutu-
zow w tey Bitwie około 40^m^ Ludzi i przeszło 30 Gnłow Ross: było zabitych lub Rannych a między niemi i X. Bagration.
X. Jozef na czele Polskiego woyska formował prawe Skrzydło. Gwardye Cesarza Nap: stały w rezerwie i
wcale się nie biły. Napoleon sobie przyznawał Zwycięstwo a i w Petersburgu Spiewano Te Deum. wzrazie o Zwycięstwie francuzow przekonywa to, że Kutuzow cofnął się na bok, a Nap: 14° Wrz: weszedł do Moskwy.
Kiedy Armia fran: spodziewała się weyść do Moskwy w tryumfie i tam po trudach woiennych i tak
długim marszu nieiaki znaleść wypoczynek, przerażoną została okropnością, znalazłszy ią od całey Ludności
opuszczoną a Domy ledwo nie wszystkie w płomieniach, Gubernator bowiem Rostopczyn, widząc po
Bitwie pod Mozayskiem miasto zupełnie odsłonione, kazał go mieszkańcom opuścić, a tych ktory pozostać
chcieli, gwałtem wywieźć, wypuścił razem z Więzień kilka tysięcy Zbrodniarzy, dostarczył umyślnie na to
przygotowanych materyałow aby je pod wszystkie Domy podłożyli i całe miasto w popiół obrocili.
Moskwa ma 6 mil Obwodu, w lecie 300 a zimą 400^m^ mieszkańcow, przeszło 9^m^ Domow i 1600 Kościołow,
Twierdza Kremlin leży w pośrodku miasta na pagorku zasłoniona dwiema Rzekami płynącymi przez miasto
i Murem, w niey iest okazały Pałac Cesarski i wiele mnieyszych prywatnych. Na Wieży Kościoła wisi
Dzwon ważący 142^m^ fontow. Miasto to iest srzodkowym punktem Handlu pomiędzy Chinami, Persyą
a Europą. Naywiększi Panowie Rossyiscy, ci szczegulniey co są w niełasce u Dworu, zwykli tam mieszkać
na Zime. Co tylko zbytek Azyatycki i przemysł Europeyski naywybornieyszego dostarczyć może, to
wszystko tam sprowadzaią. Stokfisz z Wołgi, Cielęta z Archangelu Frukta z Astrachanu i Konstanckie Wino
są pospolitą Ich Stołu zastawą.
To miasto założonym było w r. 1147 przez Jerzego Dołgorukiego, w Wieku 13^m^ dostało się pod Panowanie
Mogołow i Tatarow, Dymitr Alexandrowicz zabudował lepiey miasto, a Dymitr III w r. 1360 wysta-
wił Kremlin. Dwarazy że potym Tatarowie plądrowali, palili i wyrzynali. W r. 1610^m^ Moskwa i cały
Narod ogłosili Krolewicza Pol: Władysława swoim Carem, ociąganie się Krolewicza z przybyciem i
objęciem Korony, zmusiło Ich do obrania sobie innego, odtąd aż do r. 1812° Moskwa nie widziała w Murach
swoich nieprzyjaciela.
Tydzień cały potrzebowali Francuzi do ugaszenia Ognia i ledwo ¼ części Domow uratować zdołali
znaleźli tam jednak 60^m^ Broni, 120 Dział, wiele Bogactw i futer, ktore do Kampanii Zimowey bardzo Im
były przydatne. W Lazaretach i po Ulicach znaleźli około 30^m^ Chorych, ktorych nie było nawet
czym żywić a dopiero ż leczyć. Zniknęła więc na raz cała okazałość jednego z nayboga[t]szych i nayludniey-
szych miast całey Rossyi i Europy.
Po ugaszeniu pożaru Nap: miał swoie Głowną Kwatere w Kremlinie, prawe Skrzydło rozciągnął
ku Kałudze a lewe oparł o Zwenigorodoy, pierwsze zagrażało Tuli, a drugie Twerowi. Marszałek
Macdonald oblegał Rygę, Polski Gnł Dąbrowski ciągle oblegał Bobruysk, a daley na prawo X. Szwar-
cemberg z Woyskiem Austryackim, Saskim i Częścią Polskiego, walczył z Gnłem Tormansowem.
Rossya zawarła Pokoy z Turkami, trzymała się z razu planu ułożonego przez Gnła Phula, dawniey
w Pruskiey Służbie będącego, chciał On aby woyska Ross: wszędy ustępowały i dopiero w Rydze i Oszańcowanym
Obozie nad Dryssą opor stawili, mniemał bowiem Phul i Kutuzow, że Nap: trzymać się będzie Brzegow i pojdzie pro-
sto ku Petersburgowi, gdy jednak poszedł ku Smoleńsku, Phul okrzykniony i oddalonym został.
Mowią także że Cesarz Alexander ziechał się w końcu Sierpnia w Abo z Bernadottem Adoptowanym Krolewiczem
Szwedzkim, umyślnie aby od Niego iako byłego Marszałka francyi, względem obrony Państwa Ross: rady zasięgnął.
Bernadotte miał powiedzieć, że jeśli Nap: zatrzyma się przy Smoleńsku i tam woyska swoie na zimowe Kwa-
tery rozłoży, potrzeba zawrzeć z nim Pokoy pod warunkami iakie narzuci, lecz przeciwnie jeśli poydzie daley
do Moskwy lub Petersburga, tam zginie, a Rossya będzie ocaloną. W prawd.
Kiedy Nap: w biedney i spaloney Moskwie, ponuro tryumfował, Rossya i Anglia, nowe mu gotowały
Ciosy i ku temu wszelkie czyniły zabiegi. W Paryżu Malet i inni dway ~~Gnło~~ Ex Generałowie, wspierani od Ich
Agentow knowali Spisek na obalenie Jego Dynastyi ktory szczęściem odkryto. Rossya przyspieszyła Pokoy
z Turkami i ściągała swoie Woyska, ktorych część od Wołynia przeszła nawet Bug, a Kozaki w srzodku
Pazdziernika pokazawszy się niedaleko Warszawy, nie mało na mieszkańcow rzucili postrach. Przeciągały
w prawdzie przez Xięstwo Warsz: ~~p~~ do wielkiey Armii posiłki woysk francuzkich i Sprzymierzonych, ale te siły

prosto do Litwy i miały swoie przeznaczenie, a do zasłonienia Xięstwa nad Bugiem, musiano ~~zebrać~~ wyprawić Gwardyę
miasta Krakowa, zebrać z Rekonwalescentów i Rekrutów małe Oddziały, które pod Gtem Kosinskim iakiś
czas dawały Nieprzyjacielowi Odpor.

Nie było tayne Napoleonowi, że znaczne Korpusy Rossyiskie z Tureckiey woyny ciągnące, mogą Mu
przyiść z tyłu, lecz tego nigdy się nie spodziewał, aby miasto tak bogate, Handlowne i ludne, płomieniom
mogło bydź rozmyślnie poświęcone, spieszył owszem do niego w tey nadziei, że Rossya traktować będzie
natychmiast o Pokoy, skoro Go tylko tey starożytney Stolicy uyrzy Panem. W rzeczy samey Cesarz Alexander
rozpoczął układy, Kuryery gęsto z Petersburga przebiegali do Moskwy, ale te Negocyacye były tylko pozorne,
chciano pobyt Francuzów w Moskwie przedłużyć, doczekać się Śniegów i Mrozów, a przecinaiąc dowóz Żywności
i furażowanie w okolicach Moskwy, Armię Napoleona głodem zniszczyć, a nawet ią odwodu pozbawić.

Plan ten lepiey się Rossyi udał niż się podziewała, Nap: z Moskwy był przymuszony wysełać mocne Oddziały w
Okolice dla szukania i zabierania Żywności i o każdy transport, ztaczać bitwy z Kozakami, Woyskiem i mieszkańcami.

Po 6 tygodniach kiedy już Śniegi i Mrozy pobyt dalszy w Moskwie coraz nieznośnieyszym czyniły, Nap: postrzegł do-
piero ale już zapóźno, że był igrzyskiem polityki i taktyki Rossyiskiey, postanowił opuścić to nieszczęśliwe mia-
sto i 19go Paźd: ruszył napowrót, zostawiwszy w Kremlinie marszałka Mortiera, który wychodząc na ostatku,
minami go zruynował.

Zrazu Nap: odwód swoy kierował ku Kałudze, chcąc się dostać przez Kijów na Ukrainę, w Klimat nieco
łagodnieyszy, lecz gdy tam za każdym krokiem napotykał liczne zastępy i brak Żywności, zwrócił się ku
Smoleńskowi, zmuszony zostawiać wszędy po Drodze swoie Armaty, Bagaże oraz tysiące Ludzi i Koni,
potrzeba było znaczne Oddziały wysełać na boki, dla zebrania Żywności, a Kozaki wszędy ie szarpali.
Po stracie przeszło 40tu Ludzi, ~~w tym marszu~~ Koni, Artyleryi i całego prawie Bagażu, ledwo 8go Listop: dostał
się do Smoleńska, gdzie Armia znalazła przecie magazyn na dni kilka wystarczyć mogący, lecz była iuż
bez Jazdy i bez Artyleryi.

Nie będę opisywał dalszego opłakanego Odwodu, w którym Mrozy dochodzące 20 Stopni, Głód, nieustanne
z Kozakami Utarczki, tysiące Ludzi codziennie sprzątały, a między którymi zginął także i Polski Gał Fiszer
Adjutant i Przyjaciel Kosciuszki, Szef Sztabu i Xcia Józefa naylepszy Doradca i naywiększa liczba Polskiego
woyska, pominę przeyście Berezyny, bronione przez Rossyiskich Gtów Czyczakowa i Witgensteyna, w którey
nurtach 26go 27 i 28go Listop: większa połowa tych Szkieletów utonęła, pominę nawet Zdrady Sprzymierzo-
nych woysk Pruskich a później i Austryackich. Te nader ważne zdarzenia, Ciekawy Czytelnik, w Dzie-
łach Segura i wielu innych, tey Catastrofy naocznych Świadków, z większą dokładnością opisane znay-
dzie. My tu wspomniemy tylko, że Cesarz odcięty przez Witgensteyna i Czyczakowa od Polski ~~po~~ ubiegłszy Ich
do Berezyny, po cudownym przeyściu tey Rzeki, otoczony Korpusem złożonym z 600 samych prawie Office-
rów, bo inney Kawaleryi już nie miał, ścigany ciągle przez Kozaków ledwo 5go Grudnia dostał się do Smorgoni.

Tu przywoławszy Króla Neapolitańskiego, Vice Króla Włoskiego, Xiążąt Neufszatelskiego, Elchingen, Gdań-
skiego, Trewiso, Ekmühl, Istryi i innych, dalszy odwód rozporządził, Namiestnikiem swoim Króla Neapoli-
tańskiego mianował, a Sam opuścił Armię odbywaiąc podróż incognito, w towarzystwie Xcia Vincencyi
i pod Jego Imieniem.

Dwie godziny tylko zabawił w Wilnie i tam tylko Xciu Bassano dał Audyencyę, a 10go Grudnia niespo-
dziewanie trzema Saniami przyiechał do Warszawy, wysiadł na Pradze, obeyrzał iey fortyfikacye i
piechotą przyszedł do Oberży. Przyiął Radę ministrów i kilka godzin zabawiwszy, udał się przez Głogów,
Drezno do ~~Warszawy~~ Paryża, gdzie 18go Gru: stanął. Pozostałe zaś resztki Jego armii, ogołocone z Koni, Artyle-
ryi, Sprzętów woiennych i Łupów moskiewskich, które tak chciwie zabierali, wracali przez Wilno, Kowno, Poznań
Głogów, do Francyi.

Xięstwo warsz: przyięło z Uczuciem na łono Oyczyste Xcia Józefa z niedobitkami przeziębionymi, przeszło 70ciu
tysięcznego Polskiego woyska, z którego także ledwo kilka tysięcy pozostało. Z całey armii Napoleona,
sami tylko Polacy zachowali Konie pod swoią ~~artyleryę~~ Kawaleryę i Część swoiey Artyleryi zdołali u-
prowadzić, lecz równie iak Francuzi wracali poowijani futrami znalezionymi w Moskwie, lub odzia-
ni w Habity Klasztorne, Żydowskie Płaszcze zabrane po drodze, podobnieysi do widmów pogrobowych
niż Żołnierzy.

Cofaiący się za niemi od Białego Stoku Korpus Austryacki i Saski nie będąc daleko, bardzo małe
poniesli straty, zasłaniały na iakiś Czas Warszawę przed postępuiącymi Woyskami Rossyiskiemi i
dały czas Radzie ministrów i całemu Rządowi Xięstwa warsz: przenieść się do Krakowa.

Nakazała Rada ministrów dać po jednym Konnym Rekrucie w Sukmanie, ~~X. Józef w moc tego nakazu~~
z każdych 50 Dymów, ~~X. Józef~~ w moc tego nakazu X. Józef wezwał w końcu Grudnia marszałków Powiatowych
do Ich zbierania, ale to ledwo tylko w Krakowskim dopełnionym bydź mogło, bo Austryacy 7go Lutego opuścili
Warszawę, którą zaiął Rossyiski Gał Turmansow i w Imieniu Cesarza wszech Rossyi, zapewnił spokoyność i utrzy-
manie istnieiących Praw, form i Urzędników.

X. Józef resztę Zimy i Wiosnę 1813go r. ciągle stoiąc w Krakowie, kompletował stare Pułki, formował
Krakusów, oporządzał Artyleryę i Pociągi, w czym Rada ministrów przez rozmaite rozporządzenia i Obywatele
~~Wielkiego~~ Kraiu dzielnie Mu dopomagali. W krótce uyrzał się na czele Korpusu złożonego z 18tu woyska
gotowego do Boiu i należycie ćwiczonego.

Wśród tego przybył do Krakowa X. Antoni Radziwiłł, maiący za Żonę Xiężniczkę Pruską, usiłował Na-
kłonić ~~Cesarza~~ Xcia Józefa do porzucenia Sprawy Cesarza Nap:, a przeyścia na Stronę Sprzymierzonych, ~~X. Józef~~

zapewniał Go że i Krol Saski toż samo w krotce uczyni, lecz X. Josef nie zachwiany w wierności dla prawego
monarchy Krola Saskiego, doniosł to natychmiast Radzie ministrow, przydano Straż X.^cia Radziwiłłowi i w 4 godzi-
ny kazano mu opuścić Kraków, doniesiono o tym Krolowi i rownie Rada ministrow, iak i Woysko wyglądali
dalszego swego przeznaczenia, Jego oczekiwali rozkazow.

Tym czasem Woyska Ross: postępowały ku Krakowu, a Austryackie cofaiące się przed niemi do Galicyi prze-
chodziły wisłę, X. Josef żadnych nie odbieraiące od Krola rozkazow, zamyślał iuż ruszyć się naprzod i na prze-
boy przez Szląsk połączyć się z nową armią francuzką ktorą Napoleon wyprowadziwszy z Francyi po odniesio-
nych Zwycięstwach pod Bautzen, rozciągnął był pod ten czas aż do Wrocławia, lecz Napoleon zawarł ze
Sprzymierzonymi ~~mocarstwa~~ Woyskami na 6 tygodni armistycyum i Krol Saski, ktory ze wszystkich Euro-
peyskich monarchow, Sam jeden tylko Napoleona w nieszczęściu nie odstąpił, dał X. Josefowi rozkaz uda-
nia się z Korpusem przez Morawię, Czechy do Saxonij.

Wyszedł zatem X. Josef 11.º Maja z Krakowa, dokąd 13.º wszedł Rossyiski Gen.ł Saken, a ktory posuwaiące się
od warszawy, wziął po drodze przez Kapitulacyą Częstochowę i Obraz Matki Boskiey sławny Cudami, malowany
przez S.^o Łukasza na Cyprysowym Stole, tym samym na ktorym S. Familia jadała, i posłał go do Petersburga.
Poźniey się pokazało że Xięża Częstochowscy maiące pod ręką Kopią, tę wydali a Oryginał zachowali u Siebie.

Oprocz Korpusu X.^cia Josefa, wrocił ieszcze z moskwy i Korpus Polski Gen.ła Dąbrowskiego, ktory po dokom-
pletowaniu się w Poznańskim, wynosił dwa Pułki Jazdy, tyleż Piechoty i miał uratowaną jedne Bateryę
Artylleryi. Napoleon wziąłtra swoy Zodd do francyi.

Jak w stosunkach prywatnych często się zdarzać zwykło, że Przyiaciele nieszczęśliwego ktoremu w szczęściu
nadskakiwali, opuszczaią, tak i tu dopoki Napoleon szedł naprzod i armią swoię miał w całości, wszyscy
Xiężęta niemieccy naprzeciw Rossyi z Nim Sprzymierzeni, byli mu wiernemi. ~~Woyska~~ Contyngensa Pruskie i Austryackie,
posuwały się w głąb Rossyi i odnosiły niejakie Zwycięstwa. Jeszcze w końcu Styczniа 1813.º r. przechodziły cią-
głe przez Poznań i Warszawę do wielkiey armij Posiłki Jazdy, Piechoty i Artylleryi z Francyi włoch i niemiec.

Skoro zaś tylko Nap: cofać się zaczął i o wielkich klęskach iakie poniosł od mrozow doszły wiadomości,
te idące Posiłki, iakby gdzieś zniknęły. X. Szwartzenberg dowodzący Korpusem Austryackim przybrał postać neu-
tralności, a Pruski Gen.ł York wyraźnie się Jego okazał ~~Jego~~ Nieprzyjacielem. Jeszcze 30.º Grud: zawarł z Rossyi-
skim Gen.łem Dybiczem Umowę Neutralności, ktorey lubo Krol Pruski zatwierdzenia odmowił, owszem Go kazał
pod Sąd wojenny oddać i w Jego mieysce na Dowodcę swego Posiłkowego Korpusu Gen.ła Kleysta wyznaczył, przecież
to wszystko uczynił tylko na pozor, dla zasłonienia się od zemsty Napoleona gdyby się ten z nieszczęścia dźwignął,
poźniey jednak nie tylko Jorka przy Kommendzie i Dostoienstwach zostawił, ale Go ieszcze hoynie wynadgrodził.

Cesarz Ross: w miarę iak resztyz armij Napoleona cofały się od Berezyny, Woyska swoie Nowym Rekrutem
i Pułkami, z nayodległeyszych Prowincyi aż od Syberyi, Donu i Wołgi ściąganymi wzmacniał i naprzod posuwał.
10.º Grud: 1812 r. wszedł iuż W. X. Konstanty na czele Gwardyi Petersburgskich do Wilna, a 17.º przybył tam i
Sam Cesarz alexander. W końcu Lutego przeprawił się Witgensteyn przez Odrę pod Küstrinem, a Kozaki pokazali
się przed Rogatkami Berlina, do ktorego po ~~odeyściu~~ cofnięciu się Vice Krola Włoskiego, wszedł 3.º Marca
Gen.ł Ross: Czernisczew, przyięty od mieszkańców z nayżywszą radością iako Oswobodziciel od Ucisków przy-
krości i poniżenia, ktorych od Woysk francuzkich ciągle doznawali.

13.º Marca miasto Berlin dało dla Officerow Ross: Bal, na ktory przybyły i Krolewny, a Zołnierzy czę-
stowano oddzielnie. Krol zaś przez czas tych zmian, niechcąc bydz w Berlinie obecnym, bawił w Wrocławiu,
odwiedził Cesarza Alexandra w Kaliszu, zawarł z nim Traktat przymierza zaczepny i odporny i do Na-
rodu Pruskiego wydał Odezwę, zachęcaiące do Offiar i Powstania, ~~do~~ ktorego mu prawidła ~~przepisał~~ i Order Żelaznego
Krzyża ustanowił. Poczym zniosł zaraz System Continentalny i dozwolił wprowadzenia Towarow Angielskich.

Na Odezwę Krola, Prusacy z zapałem staią pod Chorągwiami Gen.łow Jorka, Bülowa i Blüchera, znoszą
znaczne Offiary i w krotce ogromne wystawiaią Zastępy.

Legie Niemieckie zawiązane w ~~Rossyi~~ ieszcze w Grudniu 1812 r. pomnażaią się. Gen.ł Witgensteyn wy-
daie w marcu do Sasow, Bawarow, Hannoweranow Odezwy powołuiące Ich do Oręża dla zrzucenia francuzkiego Jarz-
ma. W Lubece, Hamburgu Lud i Damy witaią Moskali iak Oswobodzicieli. Wszędy Niemcy staią w szeregi i
wraz z Woyskiem Rossyiskim ściskaią i dręczą Głodem Garnizony francuzkie i Polskie Gdańska, Torunia Mo-
dlina, Zamościa, Magdeburga, Wittemberga, Szczecina, Küstrina, Głogowa i innych.

Z Początkiem Kwietnia Prusaki i moskale weszli w ogromnych Siłach do Saxonij, Srzodzi poniżey Elby, a 24.º
Sam Cesarz Alexander i Krol Pruski ziechali do Drezna i układali plany dalszego posuwania się ku Renowi.

W Hiszpanij znowu Lord Wellington maiąc 40.^m woyska Angielskiego, wspierał ciągle tamteyszych malkontentow
ktorzy w Prowincyach oswobodzonych, w porządne zbierali się Pułki, a gdy te doszły iuż do 80.^m, zebrał je razem i Ma-
drytowi zagrażał, co mu przychodziło tym łatwiey że Nap: po stracie swoiey Armij w Moskwie, wyciągnął wielką
część woysk swoich z Hiszpanij, dla zastawienia się Sprzymierzonym w Niemczech.

Skołatany niespokoynością mieszkańcow i nieszczęściami Wojennemi Krol Hiszpański Josef, opuścił Madryd i
stanął nad Ebro, lecz 20.º Czerwca naparty pod Wittoria wraz z marszałkiem Jourdan na Głowę od połączonych
Anglikow i Hiszpanow pobitym został. 150 Armat, przeszło 400 wozow, Jego Kleynoty i Papiery, dostały się w ręce
Wellingtona, a 15.^m francuzow legło na placu. Krol Josef z resztą Swego Woyska iuż tylko około 10.^m wynoszącą

ledwo się dostał do Bajonny, obawiano się aby Zwycięzcy nie wtargnęli za nim do samey Francyi.

Tak nieszczęśliwie skończyło się panowanie Józefa Bonapartego, a właściwie Cesarza Napoleona nad Hiszpanią które 6 lat nie zupełna trwaiąc, nie było iak ciągłym pasmem utrapień i niespokoyności dla nich Obywatelów i krocie Ludzi w łonie tego Kraju zagrzebało. Oby przynaymniey stało się dla Zwycięzców nauką, że Sprawiedliwości i Moralności też sama być powinna na Tronie, co i w życiu prywatnym, że Obraza i pogwałcenie ich zasad, ieżeli nie obudza Zgryzoty, tedy prędzey lub poźniey wstrząsnąć musi pomyślności niegodziwie nabytą i ściągnąć ciężkie odwetu —

Napoleon powróciwszy z Moskwy do Paryża, opowiedział w Senacie zniszczenie Armii przez Mrozy z otwartością godną Bohatyra i wielkiego męża, ta otwartość i widok Monarchy, który Francyi taki wzrost, taką nadał potęgę, podobały się Francuzom, wziął Naród i wielki w nim obudziły zapał. Senat uchwalił wybranie 350.m Popisowych i oddanie ich pod rozporządzenie Ministra Woyny, wszystkie niemal Konie w całey Francyi, albo są oddane przez właścicieli dobrowolnie dla woyska, albo wzięte w Rekwizycyą. Pułki z młodych Popisowych uformowane, ćwiczą się z wielką ochotą i na Rewiach proszą Cesarza aby ich prowadził do pomszczenia się nad Jego nieprzyjaciołmi.

Już w początku Kwie. 1813 r. 150.m Popisowych składaiąc nayporządnieyszą Armią, byli w stanie stanąć do boju, a połączeni z Korpusami przywołanymi z Hiszpanii i tą resztą armii którą mrozy ieszcze oszczędziły, uformowały siłę przechodzącą 300.m Ludzi, którą Nap: wyprawił ku Elbie, a ustanowiwszy młodą swoią małżonkę Regentką Państwa, Sam na ~~[illegible]~~ czele armii w połowie Kwietnia ~~ku moycie~~ stanął.

Bitwa którą w d. 2.go Maja 1813 r. pod Görschen i Lützen wygrał a w którey Cesarz Alexander i Król Pruski będąc obecnymi, stracili około 30.m Ludzi i druga pod Bautzen po którey Jego woyska posunęły się w dniach pierwszych Czerwca aż do Wrocławia i wyższego Szlązka, zaięcie przez Marszałka Davousta Hamburga i tym podobne korzyści, iakkolwiek zdawały się grę na stronę Napi nachylać, nie zwróciły przecież Sprzymierzonych od wydobywania ostatnich sił które na iego pokonanie wystawić i ściśle łączyć postanowili.

~~Rzeczone~~ Ze swoiey strony Nap: mimo te chwilowe korzyści, znaiąc aż nadto smutne swoie położenie, nie przestał Sprzymierzonym offiarować Pokoju i stosownych czynić propozycyi. Minął czas pisał do Brata swego Józefa, w którym iedna bitwa rozstrzygała los Kampanii, monarchowie stali się teraz mędrszemi.

Przecież 4.o Czerwca 1813 r. zawartym został na 6 tygodni Armistycyum. Nap: zaproponował Kongres w Pradze i wysłał tam swoich Pełnomocników, Sam zaś bawiąc w Dreznie, objeżdżał Armią, ziechał się na kilka Dni z Cesarzową w Moguncyi, układał plany dalszych boiów i czynił do nich przygotowania, w Duszy nie pragnąc iak Pokoju, który pod wszelkimi warunkami gotów był podpisać.

Sprzymierzeni ze swoiey strony nic także nie opuszczali, w częstych Odezwach wzywali wszystkie Narody niemieckie do powstania. Adoptowany Królewicz Szwedzki Bernadotte, objeżdżał często linią woienną i zieżdżał się z Cesarzem Alex: i Królem Pruskim, którzy w talentach Jego woiennych wielkie pokładaiąc nadzieję, pochlebiali mu. Sprowadzili także z Anglii nayzacięższego antagonistę Napi sławnego Gen.ła Moreaux.

Pomiędzy monarchami Sprzymierzonemi, Cesarz Austr: znakomitą grał rolę, powiększył On Armią swoię do 500.m głów, postawił znaczne Korpusy w Czechach i Karyntii, ale na żadną stronę długo się nie mógł zdecydować. Z iedney strony uczucia Oycowskie dla Córki, którą czule kochał, nakłaniały Go ku Napoleonowi, z drugiey polityka, sposobność odzyskania tylu straconych Prowincyi, pamięć na poniżenia iakich w Woynach poprzednich doznał, pociągały Go ku Sprzymierzonym. W końcu kilkakrotne ziazdy z Cesarzem Alexandrem i Królem Pru:, przełożenia X. Metternicha, Szwarzenberga i kabały Gabinetu Angielskiego, wzięły górę nad uczuciami Oyca i zdanie iego na stronę Sprzymierzonych przeważyły.

Żądał Nap: dalszego ieszcze przedłużenia Armistycyi, ale odmówiono, i kroki woienne 10.o Sier: wypowiedziane zostały.

Bernadotte dowodzący Woyskiem Sprzymierzonym przy niższey Elbie, przed samym otworzeniem kroków woiennych, wydał różne Proklamacye, płody Pióra Kotzebuego i innych Uczonych Niemieckich, napuszczone żółcią naprzeciw Napo: Ktoby uwierzył, że Bernadotte niedawno Marszałek Francyi, zagorzały Jakobin, który całą chwałę swoię winien był Napoleonowi i za Jego tylko zezwoleniem mógł osiąść na Tronie Szwedzkim, stanie się niezadługo Biczem swoiey dawnieyszey Oyczyzny. Ale tak czynią wszyscy Renegaci.

Zaraz po odnowieniu Kroków Woiennych Blicher pobił Marszałka Neya, Macdonalda i Lauristona pod Lignicą, lecz więcey ieszcze postępuiące od Czech Woyska Austryackie, zmusiły Francuzów opuścić Szlązk i ściągnąć swe Woyska na lewy brzeg Elby.

Nap: stoiąc w Dreznie blisko przez 2. miesiące, czynił obroty i rozporządzenia, pełne Sztuki i niepospolitey biegłości, były one iednak paralizowane zawsze iakimi przypadkami, bo szczęście iuż ich nie faworyzowało. 30.o Sierpnia znaczny Korpus Vandama został przez Austryaków i Rosyan pod Kulmem rozbity i On Sam dostał się w niewolą. Cesarz Alexander znaiąc chciwości i srogości tego Gen.ła, upomniał go surowo i rzekł że doznawać będzie przez czas niewoli wszelkich względów, prócz wolności szkodzenia Ludziom.

Zniesienie tego Korpusu, ułatwiło Woyskom Austr: zbliżenie się ku Dreznu, a tym sposobem Napoleon party ze wszystkich stron, zostawił w Dreznie Marszałka St. Cyr z Korpusem przeszło 30.m wynoszącym a Sam 4.o Paźd. Główną swoię Kwaterę przeniosł do Lipska, dokąd i Król Saski przybył.

Bitwy staczane dość często ponad Elbą, nie były znaczące, więcey one utrudzały Francuzów, niż Im przynosiły korzyści. Adjutanci z naypoważnieyszymi rozkazami rozsełani, często byli chwytani i wszystko iuż szło na opak.

Nakoniec 18 i 19. Paźdz stoczoną była stanowcza Bitwa pod Lipskiem. 500^{m} Woyska walczyło naprzeciw
sobie, 2^{m} Armat sypały Ogień nieustanny od rana aż do nocy. Nap: sam w tey bitwie dowodził, już szczęście
zdawało się ku Jego stronie nachylać, kiedy Korpus Woyska Saskiego z 30 Armatami, przeszedł niespodziewanie
na stronę Sprzymierzonych i odwrócił je naprzeciw niemu. Artylerya franc: 95^{m} razy wystrzeliła i już
tylko na 16^{m} wystrzałów pozostało iey Ammunicyi. 26 Orłów francuzkich, 250 Dział, 1500 wozów, 40^{m} Woy-
ska między którym 3^{m} Officerów i Król Saski, wpadło w Ręce Sprzymierzonych.
Cesarz Nap: cofnął się ku Hanau, a Królewicz Szwedzki Bernadotte, Cesarz Ross: i Król Pruski wieczorem tego
dnia razem do Lipska wiechali.
X. Józef Wódz Naczelny Polskiego Woyska, dniem pierwey na placu Bitwy mianowany Marszałkiem, zasta-
niając po bitwie odwód Armii francuzkiey, która most na Elsterze za sobą zerwała, gdy od Kozaków miał już być
schwytanym rzekł: Bóg powierzył mi w ręce honor narodu, Bogu go oddam, „rzucił się w Rzekę, chcąc ią przepły-
nąć, lecz od Konia w mule przywalony utonął wraz ze swoim Adjutantem Bleshamp Grałowie Kamieniecki
Rożniecki, Izydor Krasinski, Uminski, Małachowski, Rautenstrauch. Pułkownicy Suchorzewski, Stuart, Lichocki
Malet, Przedziecki, Artur Potocki, Szumlanski, Wołowicz, Kicki dostali się w niewolę.
Około 5^{m} Woyska Pol: poszło z Napoleonem pod dowództwem X^{a} Sułkowskiego, lecz gdy ten w krótce się od
niego oddalił, zostali przy tym korpusie Grł Dąbrowski, Pułkownicy Weyssenhof, Kurnatowski, Kwaśniewski
Oborski, Potocki, Siemiątkowski, Szymanowski, dway Trembiccy, Lubinski, X. Dominik Radziwiłł, Wincenty
Krasiński, zaś Grł Turno i Błeszynski byli przy Królu którego jako wojennego Jeńca zawieziono do Berlina.
Znawcy Sztuki wojenney nie poznawali Bohatyra, który w kilkudziesiąt Bitwach tak szczęśliwie dowodził,
iak mógł skupić swoie Armię w mieyscu tak niedogodnym, miał za sobą Elstere i Pleyssę, na nich jeden
tylko most i grunt Bagnisty do przebycia. Lecz dopoki mu szczęście towarzyszyło, iakiez były niedogodności,
z którychby szczęśliwie nie wyszedł.
Bitwa pod Lipskiem przegrana, więcey ieszcze klęsk na Nap: sciągnęła, zaraz bowiem resztą Związku Ligi Nie-
mieckiey odstąpili go. W dalszym odwodzie ku Renowi przegrał znowu Bitwe pod Hanau. Marszałek St.
Cyr zostawiony w Dreźnie kapitulował, lecz gdy Generalissimus X. Szwarcenberg kapitulacyi nie zatwier-
dził, w niewolę wojenną poddać się musiał. W krótce też i garnizony w Szczecinie, Głogowie Kustrynie
Gdańsku, Zamościu Modlinie i innych fortecach, toż samo uczynić były przymuszone.
W pośród tych nieszczęść, Nap: proponował ieszcze kongress w Manheymie, lecz gdy i ten odrzucono wrócił do Paryża 9. Listo.
Senat uchwalił ieszcze 300^{m} Popisowych i postanowił całymi Siłami bronić Sprzymierzonym wstępu na ziemie fran:
ale Duch zaufania zaczął już słabnąć i we francyi, robiły się Partye zaczęto narzekać na Despotyzm i głośno o re-
formie Rządu przemawiać, roztrząsano talenta wojenne Cesarza, mówiono że Jego poprzednie tryumfy, nale-
żały raczey do zdarzeń przypadkowych i szczęścia, które niestety, teraz już z ponad niego uleciało.
Przypominano sobie kampanię 1797° r. kiedy się zapędził w Góry Tyrolskie, 1800 kiedy pod Marengo je-
dney Bitwie tyle wątpliwey, cały los Rzeczypospolitey powierzył, w r. 1805. kiedy zapędziwszy się pod Austerlitz,
tyle niebespieczeństw za sobą zostawił. w roku 1809 kiedy po klęsce pod Aspern, nie mogł planu dalszey kam-
panii, na żadney wojenney oprzeć rachubie. w r. 1812^{m} kiedy 6 tygodni siedząc w Moskwie, nie mógł postąpić
naprzód, ani się na odwrót odważyć. W końcu zarzucano mu dla czego 2 miesiące stał w Dreźnie, kiedy Austrya
połączywszy się ze Sprzymierzonymi z boku mu zagrażała. Tak to w nieszczęściu odmawiano Mu nawet przy-
miotów dobrego wodza i iakichkolwiek talentów, i widziano już w Nim tylko Awanturnika, który wszystko
ślepemu winien był trefunkowi i którego naypomyślnieyszych kampanii, nie można brać za wzór Sztuki
wojenney, rozsądnych kombinacyi i przezorności.
Wszelako, Nap: nie myśląc iak tylko o ocaleniu francyi i w Reprezentacyi Narodu całą kładąc nadzieję,
zwołał ią na 19 Grudnia. Lecz i w tey okazał się duch zaburzenia, Deputowany Lainé domagał się aby Cesarz
deklarował wyraźnie Zasady Pokoju i zaręczył narodowi dotrzymanie nadal pierwiastkowey Konstytucyi. Na-
poleon tym żądaniem obrażony wpadł sam do Izby Deputowanych ~~rzekł~~ i w patetyczney swoiey mowie rzekł:
„nie wlidy to mPanowie kiedy nieprzyjaciel Huningę i Befort bombarduie, mowa być może o zmianach
„w Konstytucyi. Zwołałem was abyście mnie pocieszyli. Cóż to iest ten Tron, kawał Drzewa axamitem pokry-
„ty nie ja iego, lecz on mnie potrzebuie. Ja, ja sam iestem pierwszym Reprezentantem Ludu. Gdyby francya
„żądała inszey Konstytucyi, rzekłbym aby sobie poszukała i innego Monarchy. Gdybym się do Was stosował,
„ustąpiłbym nieprzyjacielowi więcey niż On sam żąda. Za 3 miesiące będziecie mieli Pokoy, lub ja zginę.
Tym nieładem wewnątrz francyi, równie iak i dobrym swoim powodzeniem ośmieleni Monarchowie,
odrzucali ciągle czynione sobie propozycye Pokoju i postępowali w głąb Francyi. Ludwik XVIII jako
Król wydał do Francuzów odezwę reklamując swoie do Tronu Prawa.
Napoleon ze swoiey strony ostatnie czynił wysilenia, wzywał całą Masse Narodu do Broni. Senat
chciał Go ogłosić Dyktatorem, lecz to wszystko było już bez skutku, a gdy i układy w Chatillon rozpoczęte,
zostały zerwane, woyska Sprzymierzone zbliżyły się szybkim krokiem ku Paryżowi i ich Generalissimus
X. Szwarcenberg wydał do Francuzów odezwę, zapewniając że Woyna nie iest naprzeciw Narodowi, że
idą jedynie tylko dla położenia końca chciwości i przemocy a Jch wzywaią do pokoju.
Pominę Obroty wojenne dziwione od Znawców, iakie Nap: w Okolicach Paryża ieszcze przedsiębrał, a w
których Polacy zawsze mu wierni ciągle przy nim walczyli i pod ten czas to trafiło się że Cesarz zapędziw-
szy się dla rozpoznania nieprzyjaciela nieco daleko, nagle napadniony, schronić się był przymuszony do ma-
łego Czworoboku /: le petit Carré :/ Oddziału Piechoty Polskiey którym Kapitan Jan Skrzynecki, dowodził i

przez niego uratowanym został. Pominę zdrady niektórych francuzkich Marszałków, a nawet Króla Neapolitańskiego Cesarskiego Szwagra, który w Styczniu jeszcze zawarł Traktat ze Sprzymierzonymi i Woyska swoie z niemi połączył, pominę wszystkie inne szczegóły tey wielkiey Catastrofy, skończę rzecz na tym, że 19go Marca 1814go Marszałkowie Marmont i Mortier kapitulowali i tegoż dnia Cesarz Ross: i Król Pruski na czele swoich Gwardyi weszli do Paryża, a w kilka dni pużniey, przybył tam i Cesarz Austryacki. Na kilka dni przedtym Cesarzowa Marya Ludwika z Synem ~~Napoleona~~ Królem Rzymskim, opuściła Paryż udaiąc się do Rouen. Mówią że Dziecko przez iakieś przeczucie, wyjazdowi temu mocno się opierało i potrzeba było użyć gwałtu, aby go do Karety zanieść.

Senat franc: ogłosił 6go Kwie Konstytucyą, powołuiąc na Tron Ludwika XVIII i Dynastyą Burbonów, a w d. 11m Cesarz Nap: podpisał w Fontainebleau Traktat, przez który Tron francuzki i Włoski abdykował i przyiął na własność i spokoyne zamieszkanie Wyspę Elbę.

W Artykule 19m tego Traktatu zastrzegł Nap: dla Woyska Polskiego wolny do Oyczyzny powrót oraz Rangi i Ozdoby. Poczym oddalił się zaraz do Elby otoczony kilkuset wybranymi z pośrzód Gwardyi wiernemi, między którymi było także i kilkunastu Polaków.

Przy upadku to dopiero swoim, Nap: więcey zaczął okazywać Polakom względów, których Im dotąd tak skąpo udzielał. na Wyspach Elbie i S. Heleny można tego zatować i często mawiał, że kto chce się nauczyć iak kochać Oyczyznę, niech idzie do Polski. Ale niestety ten Bohatyr zepsuty ciągłą pomyślnością i pochlebstwami, obawiał się może tey miłości Oyczyzny i Ducha Narodowego w Polakach w ten czas, kiedy szczęście wyniesło Go do godności Cesarza. Polityk chciał może we wszystkich Ludach nie widzieć iak tylko nayulegleyszych sobie Poddanych.

~~Tym~~ Kiedy to działo się we Francyi, Xięstwo Warsz: zaięte przez woyska Ross: zupełney używało Spokoyności wewnątrz, wyiąwszy, że Kwaterunek choć przy zachowaniu ścisłey karności, nieco mieszkańców uciskał. Cesarz Alexander Dekretem wydanym w Troi, zawiesił Exekucyą ~~Liwer zaległy~~ zaległych Liwerunków i niektórych ~~Podatków~~ ciężarów. nie mało to przyniosło Obywatelom ulgi, jednak Właściciele Dóbr Ziemskich, upadłego swego Gospodarstwa dźwignąć i Długów na dostarczenia dwóch Kampanij pozaciąganych, spłacić nie byli w stanie, owszem dla opłacenia Procentów, nowe zaciągać musieli. Powodź i nadzwyczayne zebranie wiktu w końcu Sierpnia 1813go zdarzone nie mało także zrządziło szkody.

Rada tymczasowa pod prezydencyą Rossyiskiego Senatora Lanskoy, Rządy swoie ieszcze 5go Kwie 1813go rozpoczęła od tego, że wszystkich Urzędników do powrotu i zaięcia mieysc swoich wezwała pod tym iedynie warunkiem, aby Działania swoie nie w Imieniu Króla Saskiego, ale w Imieniu tymczasowego Rządu sprawowali, co Im taki uczyniło wstręt, że niektórzy usunęli się zupełnie, a niektórzy zmuszeni do tego być musieli. Przywróciła zaś Rada Handel Towarów Angielskich i dla nich nową ustanowiła Taryffę.

Cesarz Alexander świadek tylu niepospolitych dowodów wierności i waleczności Polaków, powziął tym większą chęć przywiązania tego Narodu do Siebie. Jeszcze po Bitwie pod Lipskiem, kazał sobie przedstawić Generałów Polskich, a zapewniaiąc Im swoią opiekę i Oyczyznę, kazał Im zebrać resztę Polskiego Woyska i do niey wracać. Podobnież postąpił i z temi których po abdykacyi Napoleona we Francyi w liczbie przeszło 5m Generałów znalazł. Uwolnił także i do Oyczyzny odesłać kazał tych, którzy w czasie woyny zaięci w niewolą, znaydowali się w Głębi Rossyi i Syberyi.

Przeniknieni wdzięcznością i uwielbieniem dla tego Monarchy, wracali ci Rycerze do Oyczyzny, a Obywatele przyimowali z radością i uczuciem, te drogie reszty walecznych. Byli pomiędzy niemi Bohaterowie, którzy ieszcze pod Kościuszką, pużniey w Legionach Włoskich, opiewanym Odwodzie z Moskwy, w Oblężeniu Gdańska, w Szturmie Smoleńska, w Bitwach pod Samosierą, Możayskiem, Berezyną, Lipskiem, Hanau, Brien, wszędy przez swoię wierność męstwo i wytrwałość utrzymali honor swoiego Narodu, wyświęcili powszechny dla niego szacunek i te względy że Bohater Świata w chwilach niedoli i własnego upadku, ieszcze mu wdzięczności swoią okazać i los Jego zapewnić pragnął, a naywiększe mocarstwa silnie się za nim interessowały i o Jego przychylność ubiegały się.

Wrócił także z Rossyiskiey Niewoli i stary Genł Zaiączek, którego iako naystarszego z Generałów cały Korpus Officerów witał. Ci co z Francyi wracali przez Nanci oddali tam hołd pamięci Polskiego Króla Stanisława Leszczyńskiego. Przepuszczani byli przez wszystkie ~~przeciw~~ Forteca zwyczajom woyskowym, Dowódcy Garnizonów wychodzili naprzeciw nich mówiąc: że Polacy nigdy nie nadużyli ufności w nich położoney, przeto wolno Im przez Twierdze przechodzić.

Jaki być miał dalszy los tey części Polski, iakie przeznaczenie Króla, który nad nią panował, było to Zagadką, nad którą wszyscy Głowy sobie łamali, tym czasem Rady Obywatelskie zadto pewne, że Król Saski do posiadania tego Kraju wrócić więcey nie może, ~~zd~~ z insynuacyi Rządu tymczasowego podawały do Cesarza Alexandra adressa, z prośbą aby przywrócił Polskie Królestwo i Koronę ~~na~~ Głowę swoią włożył.

Tym Czasem Sprzymierzeni Monarchowie pełni radości, że Im się udało obalić Kolos przed którym niedawno Karki swoie schylali, poili się tryumfami i zabawą w Paryżu, a 6go Czerwca Cesarz Rossyiski i Król Pruski, przybyli do Anglii, 3 tygodnie Ich pobytu w Londynie, zeszły na oglądaniu fabryk, Machin, Gmachów, na Rewiach Morskich i Balach, które Król, miasto i rożne Korporacye dla nich dawały. Obiad przez Bankierów i Kupców Londyńskich dany, trwał od Godziny 8, do 3 rano, jeden Serwis Złoty na Stole, kosztował 8 milionów złp:

Na ostatnim Sądzie wszędzie przywracano dawnieyszy rzeczy porządek i Panowanie. Ludwik XVIII zasiadł we ~~francyi~~ francyi na Tronie swoich Przodków. Ferdynand VII wrócił na Tron Hiszpański. Papież do Rzymu i objął nad Państwem Kościelnym Świeckie Panowanie. Austrya zięła napowrót Lombardyą, Prowincye Illiryckie, Hrabstwo Tyrolu i Voralbergu. miasta Hanzeatyckie odzyskały dawną niepodległość. Dom Orański wrócił do Holandy i jeszcze Mu przydano Niderlandy. Hannower wrócił pod Panowanie Króla Angielskiego. Cesarzowa Marya Ludwika Żona Napoleona, objęła przeznaczone dla niey Xięstwo Parmy. Z resztą Arcydzieła Kunsztów nagromadzone przez Napoleona do Paryża, wracały także na dawne mieysca. Konie Koryntskie wróciły do Wenecyi, Venus Medycyjska do Florencyi. i t. p.

~~Mocarz~~ Cesarz Alexander pisał do Kościuszki, bawiącego pod ów czas w Szwaycaryi, z wezwaniem aby do Oyczyzny wrócił i Dowództwo nad Woyskiem Polskiem objął, ale ten doświadczony Weteran Polaków, podziękował tym razem i postanowił czekać w ustroniu, aż los Jey będzie na Kongressie rozstrzygnionym, prosił tylko monarchy, aby wracając wszystkim Krajom dawnieyszy byt polityczny, restaurował także i Polskie Królestwo. Prozbę tę mieli także powtórzyć i ministrowie Xięstwa Warsz. znaydujący się pod ów czas w Paryżu.

Sprzymierzeni Monarchowie rozieżdżając się z Paryża, umówili się ziechać na 1. Paźdź. [1814] na Kongress do Wiednia. Stosownie do tego Alexander jadąc z Petersburga 19. Wrz. w Białymstoku mieście pogranicznym Xięstwa Warsz. witanym był przez Deputacyą Pol. Senatu, Duchowieństwo i Obywateli wysłaney na którey czele Senator Woiewoda Kicki składając Mu dzięki za opiekę i dobrodzieystwa, prosił aby byt polityczny i Oyczyznę Polakom wrócił. Cesarz odpowiedział „Że wielki zamiar i przychylność iaką dla Narodu Pol. powziął, pragnąłby zawsze dowodzić, jedzie do Wiednia „dla ukończenia wielkiego dzieła, a szczęście Narodu Pol. uważać będzie za swoią nagrodę. W Puławach nazajutrz odpowiedział znowu Delegowanym od Miasta Warszawy „Że mnie los Jeh może interessuie a jeśli dotąd „zapomniełem przybycie moie do tey Stolicy, to dla ustalenia waszego szczęścia. Generałowi Krasinskiemu powiedział: Wdzięczny iestem woysku Pol: iż swoie męstwo uwieńczyło dobrym postępowaniem w Pokoju. „wszystkie Kraie przez które przechodziło, tę zaletę Mu oddają. Szczycę się tym Woyskiem, chcę go mieć mocnym „i wielkim, tak iak Polskę szczęśliwą.

W Krakowie Prezes Rady Obyw: przemówił między innemi „Znane ci są N. Panie nasze wysilenia „torone dla połączenia się w jedno ciało.

Cesarz Alex: ziechał się pod Wiedniem z Królem Pruskim, wiechali razem do Wiednia 28. Wrz. Miesiąc Październik zszedł prawie na samych Balach i festynach rożnego rodzaju, dopiero 3. Listop. zaczęto sprawdzać Plenipotencye Xiążąt nieobecnych, od których rozmaite wnoszono do Kongressu żądania. Wszystko to szło zbyt wolno, Obiady, Promenady, Polowania, Bale, piękne kobiety zaymowały Monarchów, a Ministrowie także mało co więcey robili. X. de Ligne z wrodzonym sobie dowcipem opisuiąc Kongress mówił: Le Congrès danse mais il ne va pas.

Stary Król Sycylij domagał się Neapolu, ale trzeba go odebrać Muratowi który odstąpił ~~Szwagra~~ swego Napoleona, i woyska swoie naprzeciw niemu połączył ze Sprzymierzonymi. Nie mało sobie także zamano głowy nad Konstytucyą dla Niemiec, lecz los Polski i Saxonij nay trudnieyszym był do załatwienia. Król Pruski domagał się całey Saxonij i z rozkazu Cesarza Ross: już Administracya tego Kraju przez X. Repnina dotąd sprawowana, oddaną mu została. Dowiedział się o tym Król Saski, prosił i otrzymał że go w czasie Kongressu, z Berlina przez Wiedeń do Presburga przewieziono.

Napoleon lubo się zdawał bydź w swoim ustroniu spokoynym, zachował jednak całą Etykietę iak w Tuileri, trudnił się małym swoim Woyskiem, często się udawał na Angielskie Okręty, z Barbaryiskiemi mocarstwami zawarł umowę, które Flagę Jego bardzo szanowały, pisał prze[?] do Wiednia, aby mógł widzieć Żonę i Syna wychowywać.

Chociaż na Kongressie Monarchowie usiłowali przywrócić wszędzie Pokoy i uczynić go trwałym, trudno jednak było wszystkim dogodzić, wszystkich życzenia zaspokoić, tak iak Bałwany rozhukanego morza gwałtowną burzą, nie prędko uciszone i do zwykłego położenia wrócone bydź mogą.

W woysku franc: a szczególniey w Gwardyach, Duch nieprzychylny Burbonom coraz więcey się objawiał, kilkadziesiąt tysięcy Officerów i Urzędników, którzy za Czasów Nap: w rozległych Prowincyach do Jego Cesarstwa przyłączonych byt mieli szczęśliwy, teraz swoich mieysc pozbawieni, Burbonom sprzyjać nie mogli.

Dopóki monarchowie bespieczeństwo swoie na Prawach i Miłości Ludu opierali, każdy w Rolnictwie Rzemiosłach, handlu i pracy, szukał uczciwego sposobu do Życia, z zaprowadzeniem ogromney liczby gotowego woyska ~~[illegible]~~ ścisłey Policyi i Centralizacyi Rządu zjawiła się klassa Ludzi, która dziś jest ciężarem Kraju, pod wielu względami nader szkodliwym i niebespiecznym.

Domaganie się Emigrantów franc: aby Im Dobra wrócone zostały, obawa tych co je ponabywali, pamięć o rzezi bogactw i znaczenia iakie Francya pod Napoleonem używała, zapatrywanie się na tyle wielkich dzieł przez Niego zrobionych lub zaczętych, budziły niechęć ku familij Burbonów i za lada okazyą ~~niespoł~~ zaburzenia zapowiadały.

Lecz jeżeli Ludwik XVIII umiał jednać Partye i utrzymać spokoyność, Ferdynand VII Król Hiszpański podeyrzliwy, mściwy i srogi, ~~pod pozorem gorliwości o wiarę~~ prześladował więził Korteziów którzy o przywrócenie Go na

Tron tyle lat wakrzyli, przywrocił Jnkwizycyą S. pod ięy Sąd Jch oddawał i pamięć Jch chciał zagładzić

Krol Neapolitanski Joachim Murat, niespokojony rownie od strony Papieża ktory reklamował niektore Prowincye, iak i od Krola Sycylijskiego ktory o całe Krolestwo Neapol: dopominał się, niespokojony rowniez od Austryakow, ktorzy pod pozorem swoich Dezerterow scigać zaczepki, powiększył Armię swoię do 80^m^ Głow z niemałym dla Kraju uciemiężeniem. Takie powiększenie Woyska biorąc Austrya za wypowiedzenie Woyny ze strony Joachima, rozpoczęła ię iescze w czasie Kongressu wiedenskiego, a maiąc we wszystkich około 150^m^ woyska, naszła osterprym bojem Krolestwo Neap: i w krotce całe opanowała. Krol Joachim widząc że Jego woyska bić się nie chcą, ~~wsiadł na Okręt~~ i 20° Maja wsiadł na Okręt i przybył do Cannes a tym sposobem i ~~daw~~ stary Krol Neapol: na dawny swoy Tron powrocił.

Co do Księstwa Warsz: Cesarz Alexander proponował na Kongressie aby Jemu, z tytułem Krola Polskiego przyznanym było, wszyscy Monarchowie zezwalali na przywrocenie Krolestwa Pol: byle tylko Korona tego Krolestwa, nie na iedney Głowie z Koroną Cesarstwa Ross: spoczywała a w tym razie Austrya oswiadczyła nawet skłonnosć oddania i przyłączenia do niego części Galicyi. Przekładano Cesarzowi Alex: że po obaleniu potęgi i Jarzma Napoleona, Europa uzyzałaby się stłoczona przemocą Rossyi gdyby zezwolili na posiadanie przez Niego Krolestwa Pol: i zbliżyli Go przez to do srodka Europy. W razie przeciwnym proponowano Podział Księstwa Warsz: i Rossyi bardzo małą cząstkę z niego offiarowano.

Już na tych Sporach, Kongres miał być zerwanym, mowiono nawet o Woynie, Cesarz Ross: chwieiąc się względem Woyny lub zezwolenia na Podział Księstwa Warsz:, naradzał się ze swemi Ministrami i Grafami, czy stan Skarbu i Woyska dozwalaią Mu decydować się na nową woynę, do ktorey wszyscy Sięrzyła Niemieccy gotowi byli siły swoie połączyć; Gdy niespodziewane zdarzenie rzuciło iakby interdykt na wszystkie Spory i Monarchow do ukonczenia Kongressu i rozieżdżania się zmusiło.

Napoleon czy wiedząc o nieukontentowaniu Francuzow, o gotowosci Woyska i Narodu do powstania, czy też iak mowiono ostrzeżony iż na Kongressie układano sekretnie Jego wywiezienie na odległą wyspę S. Heleny, 27° Lutego opuscił Elbę a 1° Marca wysiadł na Brzeg Francyi pod Cannes.

Woysko fran: poznało swego Cesarza i Wodza, pod ktorym niedawno tyle zbierało Laurow, przeszło od razu do niego, wziął bez wystrzału Grenoble i Lion; Lud i Woyska wszędy witaią Go z radoscią i uniesieniem a Jego marsz do Paryża poprzedzony był okrzykami radosci. Wiechał do tey Stolicy iak Cesarz 20° Marca 1815° r. a Ludwik XVIII opuscił ią tylko kilką godzinami przedtym.

Kiedy do Wiednia przyszła o tym wiadomosć, już Marya Ludwika wprzody ią miała, odkryto nawet przygotowania do wykradzenia małego Krola Rzymskiego i przewiezienia Go Oycu do Francyi.

Przerażeni tym zdarzeniem Monarchowie, zapomnieli o ~~Spieszkach,~~ ~~w~~ Sporach i Jnteressach, wiszące nad Jch Głowami niebespieczenstwo, w całey okropnosci stanęło Jm na Oczach, Kazdy przewidywał nową woynę, każdy widział się zagrożonym utratą Tronu a przynaymniey upokorzeniem. Taką to miał moc Geniusz Człowieka ktory przez kilkanascie lat, był postrachem i Arbitrem Europy.

W srzod pomieszania ~~i postrachu~~ w iakie wpadli wszyscy Monarchowie i Xiążęta na Kongressie będący, Sam tylko Ces: Alex: okazał na tę wiadomosć Czoło wypogodzone, a zaczepiony od iedney z Dam Dworskich rzekł: Nie chcieli mi zezwolić na posiadanie Księstwa War: ktore moie woyska zdobyły i dotąd zaymuią, Ja się znioszę z Napoleonem, uznam Go Cesarzem Francyi, a on mnie uzna Krolem Pol: bez żadney trudnosci. W tym Zarcie Monarchowie widząc więcey niż podobienstwo do prawdy, podpisali bez dalszych Sporow w d. 21° Kwiet: 1815 r. Traktat przez ktory Księstwo War: z wyiątkiem Departamentow Poznanskiego, Bydgoskiego i Części Kaliskiego 1,100000 dusz liczących, ktore pod Jmieniem Księstwa Poznanskiego dla Krola Pruskiego, Rayonu Podgorskiego z połową Wieliczki dla Austryi, i Miasta Krakowa z Obwodem 40 mil □ z ktorych niepodległą Rzeczpospolitą Krakowską uformowano, reszta Księstwa wieczną została na zawsze do Cesarstwa Ross: z tytułem Krolestwa Pol: Cesarz Ross: uznanym został Krolem Polskim, zobowiązał się w tym Krolestwie zaprowadzić nową Administracyą Rządową od Rossyi oddzielną i zastrzegł sobie nadać temu Krolestwu rozszerzenie wewnętrzne iakie za przyzwoite uzna. Zastrzeżone było niemniey w tym Traktacie, że Polacy nie tylko Poddani Krolestwa Pol: ale każdego mocarstwa ~~to iest Austryi i Prus~~, otrzymaią Reprezentacyą i Narodowe ustawy.

Cesarz Alex Listem z Wiednia pod 18° Kwiet: 1815 r. do Prezesa Pol: Senatu Woiewody Ostrowskiego pisanym, doniosł Mu o tym, Sam zaś ze swoiemi Sprzymierzencami do nowey Woyny z Napoleonem przygotowania czynić postanowił.

Jescze na Kongressie Wiedenskim Monarchowie wydali ~~iego~~ i ogłosili deklaracyą przez ktorą Napoleona Bonapartego wyięli z pod Opieki Praw, a woyskom swoim, ktore niedawno opusciły Francyą i iescze nie wszystkie stanęły u Siebie, kazali wracać ku Francyi.

Już 15 Czerwca 1815 r. Woysko Pruskie pod Blicherem, połączyło się z Angielskim w Niderlandach a Szwarcemberg naczelny Wodz Woyska Austr: miał Głowną Kwaterę w Manheymie.

Napoleon 7 Czerwca zagaił posiedzenie Obu Jzb i rzekł z Tronu iż dziś spełniaią się naygorętsze Serca Jego życzenia, dziś bowiem rozpoczyna Monarchią Konstytucyiną Ox. i odebrał od Ablu

Przysięgę, poczym udał się do Armii.

Pierwsze spotkanie się ze Sprzymierzonymi Woyskami było pod Ligny 16go Czer: pobił Je Napoleon, Prusaki straciły tam 15tu Woyska i Gńła Lützow, Anglicy 5ciu i razem 40 Armat dostało się w ręce francuzow, których tylko 3tm zgineło. Lecz nie tak pomyślnie poszła ~~Bitwa~~ Bitwa stanowcza na trzeci dzień. pod Waterloo 18go Czerwca stoczona, w którey 80tu Anglików i tyleż Prusaków walczyło. Przez cały niemal dzień Napi: miał gorę, ubito 2 Konie pod Welingtonem, a Bliker przywalony od swego, uwiniony Płaszczem, przeskakiwany był ꝑ Francuzów którzy go nie poznali.

Zbyt wczesne natarcie Jazdy franc: na Ang: piechotę, a bardziey ieszcze gdy nowa Gwardya pod Gńem Duhesm postana na prawe Skrzydło dla wstrzymania Prusaków zaczęła się cofać, a pomroka zakrywała prawdziwy stan rzeczy, iakiś niepoięty postrach ogarnął szeregi francuzkie, zaczęto wołać sauve qui peut, pomięszali się i uciekali bez ładu. Szwadrony nawet przy boku Napi poszły w nieład. On sam wsiadł zaraz do Powozu, lecz widząc taki postrach, skoczył na Konia i bez szpady Kapelusza, uciekać się ratował. 300 Armat, mnostwo wozow, 7 Powozow Cesarskich ze szpadą, Kapeluszem i Płaszczem Cesarskim oraz rozmaitemi kosztownemi effektami, dostały się Prusakom i Anglikom, około 50tu francuzow legło lub dostało się w niewolę. Anglicy przypisywali to zwycięstwo wytrwałości swoiey Piechoty, Prusacy uderzeniu które Gńł Bülow w bok armii fran: uczynił.

W nocy Gńł Morand zebrał bięgi woysk, jak mogł do porządku ~~przyprowadził~~ i zastaniał odwod, a Napoleon 21go Czerwca o 11 rano wroćił do Paryża Syna swego pod Imieniem Napoleona II mianował Cesarzem, a Brata swego Lucyana, nadzwyczaynym Kommissarzem Cesarskim. Izby wysłały do niego z podziękowaniem wszelako Sessya Obu Izb 23go była bardzo burzliwa. Lucyan Bonaparte zawołał: Cesarz umarł, niech żyie Następca, wykonaymy mu przysięgę i sam ią wykonał, w końcu na mowę energiczną Pa Manuel, cała Izba Napoleona II wykrzykneła Cesarzem.

La Fayet miał mowę w Duchu rewolucyinym, proponował środki Obrony które były przyięte, ale Ney doniosł, że Grouchy i X. Dalmacyi nie mogą zebrać ani 60tu Woyska dla wstrzymania Nieprzyjaciela, nie zostaie przeto iak z nim weyść w układy. Gńowie Morand i Rapp, zastaniaiąc odwod proponowali zawieszenie Broni i donieśli Sprzymierzonym, że Ich życzeniu stało się zadosyć, bo Napoleon abdykował, ale Ci żadney propozycyi nie przyięli i postępowali wprost ku Paryżowi

W końcu Cambaceres, Fouche i Carnot obięli Rządy i wysłali Pełnomocników od Obydwoch Izb dla układania się z Xm Welingtonem i innemi Sprzymierzonymi, którzy 30go Czerwca stanęli już pod Paryżem, gdzie ledwo 50tu liniowego Woyska zebrano do Obrony, gdyż Gwardya Nar: ledwo wstrzymać mogła Przedmieszczanów od rabunku, aby naprzeciw Nieprzyjacielowi użytą bydz miała.

Marszałek Davoust, Gńowie Payol, Erlot Drouet i 14 innych podpisali Akt z oświadczeniem, że nie zezwolą nigdy na powrot Burbonow, takiż Adress wydały do Ludu Obie Izby.

Napoleon pisał ieszcze do Rządu, że ma plan niezawodny odcięcia Woyska Pruskiego od Angielskiego i żądał aby go ieszcze Wodzem Naczelnym mianował, poczym rzeczył na słowo Cesarza i Żołnierza, że dowodztwo złoży, gdy mu to jednak odmowiono, wsiadł zaraz 29go Czer: do Powozu i do Rochefort odiechał.

9go Lipca stanęła pod Paryżem umowa Woyskowa, z mocy którey Davoust z Woyskiem liniowym ustąpił za Ligere, a Izba Reprezentantów w tey samey chwili ułożyła głowne Zasady Konstytucyi, między któremi był jeden artykuł stanowiący, że ani Monarcha, ani Jego Następca, nie mogą w Polu dowodzić Woyskiem.

Weszły woyska Sprzymierzone do Paryża, na który nałożono 100 milionow Kontrybucyi, a na inne miasta w proporcyi. Monarchowie zaś Ross: Austr: i Krol Pruski ziechali 10go Lipca i zniżyli te wszystkie Kontrybucye na 8 Mil: frankow.

Ludwik XVIII maiąc zawsze przy sobie Xa Taleyranda jechał zaraz za postępuiącą armią Sprzymierzonych, wszystkie miasta francyi Bramy mu otwierały, iak rownie i Paryż do którego po zawartey Kapitulacyi także powrocił.

Ale zwroćmy się ieszcze po raz ostatni do Napoleona, chwiał on się długo w wyborze, czy ma udać się do Ameryki na Fregacie tego narodu, ~~wy~~ stoiącey pod Rochefort, czy ~~do~~ do Anglii, obrał to drugie i 14go Lipca wsiadł ~~na~~ na Okręt Ang: Bellerophon na którym przypłynąwszy pod Brzegi ~~Angielskie~~ Anglii, wysiąść mu na Ląd nie pozwolono, ale po kilka dniach odesłano Go na Wyspę S. Heleny.

Żył tam ieszcze 5 lat jako Jeniec ściśle strzeżony, ale Życiu Jego politycznemu, Bitwa pod Waterloo pierwszą położyła na zawsze. Dzieje tego nadzwyczaynego męża nastręczaią filozofowi, nie przebrana do rozmyślania materyały. Syn Ubogiego Szlachcica z Korsyki, prosty Officer ze Szkoły Woyskowey w lat kilka wzrosł stopniami aż do Tronu, na którym siedział z potęgą dawno nie widzianą i Rządził samowładnie 83 milionami Ludności. Zrzucał z Tronu Krolow, nowe tworzył Krolestwa i Xięstwa, narzucał Konstytucye i swoie Prawa Krajom od Francyi nayodleglejszym. Odwagę i szczęściem swoim odurzył wszystkich do tego punktu, że często wypadki szczęścia i ślepego trafu, brano za Dzieła nadludzkiego Geniuszu, nieporownaney znajomości Sztuki wojenney i głębokich kombinacyi Polityki.

Zaprzeczyć Mu nie można wielkich i twórczych pomysłów, śmiałości w ich wykonaniu, przenikliwości, i talentu poznawania Ludzi i używania ich zdolności wedłuꝗ potrzeby. wszakże trzy lata ostatnie dowiodły, że i te wielkie i nieporzeczone przymioty, dopóty tylko pomyślne wydawały skutki, dopóki im szczęście towarzyszyło. Francya wiele Mu winna a Dzieł Jego dla niey położonych, wieki nie zatrą. Jey wielkości zdawała się być jedynym, dumy i żądz Jego żywiołem, rządził On nią despotycznie, ale ~~ją zachował~~ ićy jednał pokoy wewnątrz i chciał ją wynieść do potęgi i szczęścia iakiey nigdy nie miała, a Paryż chciał uczynić Stolicą Świata. W ciągu swoich Rządów wydał na Budowy mostów 30 Milionów franków, Na Kanały 54. mil. Na gościńce 277 mil: Na upiększenie Paryża 100 mil: Na wyporządzenie Pałaców Cesarskich 60, na ich umeblowanie 60 mil: wykupno Kleynotów Korony 10 mil: Spław na Skaldzie 40 mil: Na Porcie ... Alexandryi mozgnych wesel i metz 51 mil: na Drogę p Symplon, Cenis Genewe 30 mil:.

Kochał i protegował Sztuki i nauki a szczególniey Chemią, chciał aby każdy Duchowny na Prowincyi posiadał znajomość Medycyny i nauki Prawa.

Przez System Continentalny zatamował wprawdzie na czas Handel i samey francyi, ale na to mieysce wspierał i handel wewnętrzny, podnosił fabryki szczególniey Cukru z Buraków i w ogólności nadawał im wzrost iakiego do iego czasów nie miały. Lecz nieszczęściem pochlebstwa, hołdy i uległości, które Go wszędy spotykały, w końcu zepsuły w nim Serce i rozum zaślepiły. Nic Mu się niepodobnym nie zdawało, czyny gwałtu, ucisku i niemoralności, brał za słuszne i sprawiedliwe, skoro tylko polityce Jego dogadzały.

Bez wątpienia Francya p wielkie Dzieła iakie dla ~~niey przedsiębrał~~ podniesienia i utatwienia iey przemysłu, handlu, wygody, okazałości i Siły przedsiębrał, wiele mu winna, ale i to pewna, że gdyby Jego zamiary zostały były uwieńczone, reszta Europy nie byłaby iak Koloniami francyi, obrazem nędzy i niewoli, a iey dzięgła Prokonsulami Prowincyi Im od niego powierzonych.

Bogactwa i Dostoynoście którymi swoich Gdtów zbyt hoynie i nagle obsypywał, nie Im już więcey do życzenia nie zostawiwszy, rodziły w nich pewny rodzay ociężałości i pragnienie Pokoju, pod którego cieniem, radziby byli zawsze ich używanie. Jego duma niepomyślności i Samowładności, zawzięta w końcu Samych nawet francuzów oburzać, a nieustanne Woyny uprzykrzać. Francya zamknęła oczy na wielkie korzyści, a stęknąć zaczęła na Jego despotyzm.

Czytelnik łaskawie wybaczy jeżeliśmy się nieco długo zatrzymali nad wypadkami francyi i nadzwyczaynego Człowieka, wstrząsały one polityczne położenie całey Europy i na los Polski tak bliski wpływ wywierały, że Historya pominąć ich nie może

Skoro Sprzymierzeni Monarchowie usunęli z Europy i osadzili na Skalistey wyspie za Równikiem geniusz woienny i niespokoyny, Postrach który p tyle lat Jch upokarzał i na Jch karku ciężył, Skoro na Tronie francyi osadzili Spokoynego Ludwika XVIII i z woysk Sprzymierzonych, 150^{m} Ludzi, dla zabespieczenia Spokoyności na 5 lat zostawili we francyi, Sami rozjechali się ~~dla~~ do Państw swoich dla urządzenia ich wewnętrznych Jnteressów.

Cesarz Alex: ieszcze w Paryżu 30° Kwie 1815 r. przyjął Deputacyą od Narodu Pol: wysłaną, z oświadczeniem hołdu wierności i przywiązania. Sam zaś wracając z tey Woyny, 12° Listo ziechał do Warszawy p Bramy tryumfalne, w pośród okrzyków Ludu wdzięcznego i uradowanego. Bawiąc w Warszawie ~~Bawiąc w Warszawie~~ aż do 3° Grudnia, dzielił czas między parady Woyskowe, Zabawy dla niego dawane i urządzenia tego nowego Królestwa, które w rzeczy samey obdarzył dobremi i liberalnemi Ustawami. Przyznać potrzeba że szczególniey pod ten Czas przejęty był niemi zupełnie, iak to potwierdza ieszcze odpowiedź Jego dana Pani Stael, kiedy w rozmowie namienił Jey że Jego Państwa żadney nie maią Konstytucyi, Ta rzekła mu: N. Panie Charakter WCMości, iest dla nich Konstytucyą. Na to Cesarz Jey odpowiedział te pamiętne Słowa: „Tym gorzey, szczęście więc moiego Ludu zależy od przypadku„

Cesarz opuścił Warszawę 3° Gru: po Jego odjeździe w dniu ~~24^{m}~~ Jego Jmienin 24^{m} ogłoszoną została Ustawa Konstytucyina, a w 3 dni potym nastąpiła Jnstallacya Namiestnika Królewskiego w Osobie Gła Zaiączka.

Równie i w Wolnym mieście Krakowie, Kommissya Organizacyina od 3^{ch} dworów wyznaczona, zaprowadziła w d. 20^{m} Listo 1815 r. nowy Rząd stosownie do Konstytucyi, dla tey małey Rzeczypospolitey przepisaney. Król Pruski posłał do Xięstwa Poznańskiego na swego Namiestnika X. Antoniego Radziwiła i Dekretem ieszcze 22° Maja ogólnie dla Krajów swoich wydanym, urządził Stany Prowincyonalne. Podobnież i Cesarz Austr: postanowił w Galicyi Stany, odbywaiące Seym corocznie we Lwowie 3 dni trwaiący, maiący jedyną prerogatywę wysłuchania tak nazwanych Postulatów Dworu, ale żadnego Charakteru Narodowości i Reprezentacyi nie maiące —.

Konstytucya Królestwu Pol: p Cesarza Alexandra nadana, byłaby ~~w~~ bez wątpienia zdolną zapewnić Swobody i Szczęście mieszkańców, gdyby Król i Jego Rząd wykonywali byli władzę swoię wedle Zasad w niey zakreślonych. Opieka bowiem i używanie Praw Cywilnych i politycznych rozciągnione do wszystkich Obywateli, bez żadney różnicy Stanu i powołania. Religia Rzymsko Katolicka p naywiększą część Narodu wyznawana, miała być przedmiotem szczególnieyszey Opieki Rządu a Jey duchowieństwo miało otrzymać przyzwoite Uposażenie. Wolność Druku zabespieczona, Prawo Cardynalne, Neminem

captivari permittemus, zaręczone. Nikt za żadne przestępstwo za Granice Kraju exportowanym bydź nie mógł. Senatorów Król, tylko z pomiędzy Kandydatów przez Senat za pośrednictwem Namiestnika podanych miał mianować. Urzędy wyższe i Senatorye, nie miały bydź powierzane iak tylko właścicielom gruntowym. Odpowiedzialność na wszystkich Urzędników włożona, a szczególniey ministrów, za podpisanie rozkazów lub Postanowienia Królewskiego przeciwnego Konstytucyi i Prawu. Członki Kommissyi Rządowych, uległymi bydź mieli Sądom Seymowym, za każde naruszenie Ustawy Konstytucyjney, Praw i Postanowień Królewskich. Król miał zwoływać Seymy co lat 2. Rozporządzać Dochodami Kraju stosownie do Budgetu przez Izby ułożonego, a gdyby Seym przez lat 4 zwołanym nie był, Budget tym samym miał ustać. Namiestnik równie Postanowienia swoie miał wydawać z podpisem ministra stosownie do Ustawy Konst: i do Praw. Rada Stanu obowiązaną była zbierać postrzeżenia względem Nadużyciów i tego wszystkiego coby mogło uwłaczać Ustawie Konst: i Królowi przedstawiać. Izba Obrachunkowa miała odbierać Rachunki od wszystkich Władz i zależeć tylko od Króla. Seym miał odbywać Posiedzenia swoie publicznie i tylko na żądanie 1/10 Członków mogła Izba zamienić się w Wydział tayny. Rady Wojewódzkie miały wybierać Sędziów do dwóch pierwszych Instancyi i we wszystkiem przestrzegać dobra Województwa. Sądy Gminne, Ziemskie, Grodzkie i Ziazdowe oraz 2 Sądy appellacyjne, miały bydź zaprowadzone. Woysko miało bydź po Kraju rozłożonym stosownie do dogodności mieszkańców. Statuta Organiczne i Xięgi Praw, nie miały bydź zmieniane iak tylko przez Panuiącego i przez Obie Izby Seymowe.

Statuta Organiczne o Seymikach, Seymach, o Radzie Stanu, Radzie Administracyjney o Radach Wojewódzkich i inne, zaraz w krótce po ogłoszeniu Konstytucyi wydane i ią rozwijaiące, okazują że Cesarz Alexander wydaiąc je, przejętym był zasadami Swobód i Szczęścia Polaków, a chcąc Im takowe zabezpieczyć na całą przyszłość ~~p. k.~~ chciał niejako skrępować ~~ręce~~ nawet własne, a bardziey ręce swoich Następców od ich samowolnego naruszenia.

Ale niestety zaledwo co te Ustawy ogłoszono, zaraz ie zaczęto i gwałcić. Organizacyą Polskiego Woyska i iego Dowództwo, powierzył Cesarz Bratu swemu W. X. Konstantemu. Pan ten znany już był w Polszcze od lat kilkunastu przez swóy pobyt i swawole dokazywane na Wołyniu, znany był i Niemcom szczególniey w Wiedniu i Berlinie z Brutalstwa i porywczości. Żona Jego Xiężniczka Sasko Koburgska odiechać Go ~~[illegible]~~ dla nich musiała. Dziwna jednak rzecz iż później ten Xiążę pokochawszy ~~[illegible]~~ młodą Cudzoziemkę z którą jednego spłodził Syna a potym ią za Pułkownika Ross: ~~[illegible]~~ wydał, ulegał Jey do tego stopnia, że często od niey łajany, słowa nayobelżywsze pokornie przyimował. Żona Cesarzewicza Joanna z Grudzińskich Xiężna Łowicka karci Go tym, że się przed nim zamyka i przez cały dzień lub dłużey do Niego nie mówi.

Postać tego Xięcia iest odrażaiąca wzrost niski, plecy i Piersi szerokie, podniesione Ramiona, na krótkiey szerokiey Twarzy, nos mały spłaszczony, Głos chrapliwy, wzrok bystry i fałszywy, pokazuie te porywczość, tę gotowość rzucenia się z srogością i chęć dręczenia, która Charakterowi Jego zdaie się bydź wrodzoną, a którey ani staranne wychowanie ani wiadomości dość obszerne złagodzić nie zdołały.

Z pomiędzy tylu Osób co z powołania i Urzędu mieli sposobność codziennie zbliżyć się do niego, a nawet Mu znaczne uczynić przysługi, nie potrafił nikt tyle Go zobowiązać, aby Go sobie przybrał za Przyjaciela i w towarzystwie Jego zasmakował i więcey mu od innych przystępu pozwolił. Gen: Kurata co był Jego Gubernerem i dotąd iest przy nim, nie zbliża się do niego iak z bojaźnią i tylko w koniecznej potrzebie. Z natury lękliwy a przeto i podejrzliwy, lękaiąc się co chwila o własne bespieczeństwo, zaprowadził nadzwyczayne środki ostrożności, przyiął zasady Policyi franc: szczególniey pod Panowaniem Napoleona wprowadzony. Ustanowił formalne i kosztowne Biuro Spiegów, czyli Policyą tayną z kilku tysięcy Osób złożoną. Tych Spiegostw było kilka oddziałów, które pomiędzy sobą żadnego nie miały związku, owszem się kontrolowały, mieli swoich Agentów nie tylko w Stolicy i na Prowincyi, ale nawet i za Granicą. Wolność druku, przedaż Xiąg, Dzienniki i Pisma peryodyczne, Krajowe i Zagraniczne, poddał po ostrą Cenzurę. ~~Chcę wiedzieć jeżeli kto~~ Woysko Pol: było szczególnieyszym przedmiotem Jego baczności, chciał w nim Rossyiską zaprowadzić karność, z pomiędzy tych co Mu się krnąbrnymi zdawali, poddałał wielu a dla tych co pozostali w Służbie, ustanowił Spiegów, których w każdym Pułku było po kilku, donosili Oni Szefom tayney Policyi, co słyszeli widzieli i postrzegali, a ci składali znowu swoie Rapporta W. Xięciu. Z wolna te Spiegostwa, tak Mu się zamieniły w nałóg, że chciał wiedzieć i to, co do życia prywatnego i familijnych stosunków się ściągało. Spiegami byli pospolicie Ludzie naypodleyszey Klassy, lecz pomiędzy niemi miało bydź kilka Osób, które do naypierwszych towarzystw należały. Później przez ustanowienie Kuratorów zaprowadzono te Spiegostwa i do Szkół. Powiadaią że Cesarzewicz w tey gałęzi Służby, takie

tak i zaprowadził porządek i prawidła, iż nie lubił, kiedy mu choćby co ważnego doniesiono, gdy to nie było w czasie naznaczonym, albo nie przez tego kto do tego był obowiązanym, czyli gdy nie było po formie.

W skutku tych Szpiegostw, bez względu na Prawo Cardynalne, Neminem Captivabimus, za lada podejrzenie lub doniesienie przez Szpiega, za posłanie Syna do Szkół zagranicznych, na rozkaz Cesarzewicza porywano Obywatela z Domu, w Stolicy lub na Prowincyi i bez żadnego Sądu i wyroku, trzymano w Więzieniu po kilka tygodni i miesięcy, niektórym Ulice zamiatać kazano. Dwóch Officerów wywieziono z Kraju.

Niespracowana czynność Cesarzewicza nie ograniczała się tylko na organizacyi i ćwiczeniu Woyska, chciał On wprowadzić karność woyskową we wszystkie Klassy mieszkańców, rozkazał aby kiedy jedzie, wszyscy na Ulicy zdeymowali Kapelusze, kto w tym chybił, choćby przez niespostrzeżenie, zaprowadzonym był prosto do Woyskowego aresztu. Chcąc z siebie dać przykład uległości i Uszanowania, nie tylko Cesarzowi kiedy był w Warszawie, ale i innym Głównym zdawał Rapporta publicznie na woyskowey paradzie, z podniesioną do Kapelusza ręką.

Do Administracyi Krajowey nie wiele się mieszał, ale często na prozby swoich Głów przedstawiał Namiestnikowi do nominacyi na Urzędników Sądowych i Administracyinych Osoby, które ani wyobrażenia Jurisprudencyi i żadney nauki nie miały, zatym pozto że pierwiey bez Jego wiadomości Gł Kruta zalecał kogo i Sam Namiestnik wedle własnego upodobania lub na instancyą Kobiet, wbrew opinii publiczney i ~~przyjętym~~ zasadom Prawa nie tylko niższych Urzędników stanowił ale i do Senatu Kandydatów Cesarzowi do nominacyi przedstawiał.

Po Szpiegostwach, drugim i jedynym prawie przedmiotem którym się Cesarzewicz zaymował, było zaprowadzenie w Woysku karności i porządku, ćwiczenie go w obrotach, co mu się dobrze powiodło, jak to to skutek okazał w Woynie Rewolucyjney która iest głównym niniejszego pisma przedmiotem, lecz przytym do mało znaczących form, tak wielką przywięzywał wagę, że karał ich zbrodnie, kiedy dostrzegł, choćby w chwilach od Służby wolnych, Mundur nie na wszystkie Guziki zapięty, kołnierz od Koszuli pokazany. Mundur i Pantalony kazał nosić tak ciasne i opięte, że Żołnierz nie był w stanie zgiąć Kolana i schylić się aby podnieść z Ziemi jeśli mu co upadło. Z tego ściskania, wielu Officerów i Żołnierzy na zawsze wzroku pozbawionymi zostali i to spowodowało X. Edwarda Lubomirskiego, że założył w Warszawie Instytut Ophtalmiczny, czyli Szpital dla chorych na Oczy.

Taka karność i dziwactwa nieznośnymi były dla Woyska, które odbywając pod Napoleonem Kampanie, przywykło było do tonu wolnieyszego i więcey swobodnego. Officerowie przykrzyli sobie formy Maskinalne moskiewskie, nadewszystko grubiańską porywczość, z jaką się Cesarzewicz w uniesieniu często z niemi obchodził. Wilczek przez 3. dni chodził za nim z ukrytą Krucicą upatrując pory sposobney do zabicia Go, potym Sam siebie zastrzelił zostawiwszy Bilet, w którym wyraził, że jedynie z uwagi na nieszczęścia, jakieby na Oyczyznę Jego spaść mogły, obrał raczey siebie ~~nie~~ Cesarzewicza zastrzelić. Gł Chłopicki wziął Dymissyą zarawszy mu powiedzieć, że nie na Saskim placu zjednał sobie Sławę aby ją tam utracić.

Obok jednak tych wad miał ten X. i swoie dobre strony. Ile razy mu się zdarzyło w uniesieniu i porywczości kogo obrazić niesłusznie, mocno tego żałował, często przepraszał i chciał wynadgradzać. Ambicyą swoią zakładał na uporządkowaniu Woyska i pomyślności tego Kraju, każdą uważał za swoie Dzieło. W Petersburgu chlubił się z Polską, wychwalał tam Polskie Woysko, mieszkańców a nawet i Polki. Był słowem w Petersburgu Polakiem, a Moskalem w Warszawie. Jeżeli Jego samowładność i uniesienia często były przykremi, Jego pobyt i protekcya dla Polski, nie wyrachowane przynosiły iey korzyści.

Kochał w ogólności porządek ~~zaprowadził~~ i czystość zaprowadził ją w Lazaretach i Koszarach, pilnował aby Żołnierzowi dochodziło wszystko co mu należy, ale nawzajem ten względem Officera i każdy niższy względem wyższego musiał zachować ścisłą uległość. Szkołę Kadetów w Kaliszu, oraz Szkołę Podchorążych i Applikacyjną w Warszawie, doprowadził do wielkiego porządku i doskonałości i z tych wychodzili wyborni wszelkiey Broni Officerowie.

Gdyby Cesarzewicz zbytkiem surowości i gwałtownymi Uniesieniami, z granic przyzwoitości nie był wykraczał, karność zaprowadzona w Woysku, byłaby może znalazła approbacyą, gdyż Woysko Polskie przykładem Francuzów, zbytecznym pobłażaniem X. Józefa Poniatowskiego i nieustannymi Kampaniami zepsute, dopuszczało się często excessów i na kwaterze ~~[illegible]~~ nawet Kraju, zbyt było uciążliwe i niedyskretne.

Cesarzewicz nie był także bez Uczuć Sprawiedliwości i pragnął aby każdemu była wymierzoną, ale czy nie znał tego głównego prawidła na którym się zasadza[?] jey wymiar, aby wysłuchać obydwóch stron, czy do

tego nie miał cierpliwości, nayczęściey na przełożenie jedney tylko Strony, decydował rzecz i rozkazy swoie często z uciśnieniem drugiey Strony wydawał.

Zachowywał ścisłą tam i w drugich bardzo pokazał cnoty domowe. Był naylepszym Synem, wiernym i posłusznym panuiącemu Bratu,

Dla swoich Domowników był więcey Oycem niż Panem, ale ~~to~~ przez dobroć lub obawę nie wchodząc z Nie-mi w ścisłe rachunki, psuł ich i do kradzieży ośmielał. Przy kilku milionach rocznego dochodu i nayskromnieyszym życiu domowym, często w Jego Kassie bywał brak gotowizny.

Znaczny było było w Kassie woienney, zaprowadził tam Kontrolle i ścisłą rachunkowość, a z oszczędzonych corocznie funduszów, okazałe pobudował Koszary i znaczne na Banku ulokował fundusze.

Razem z zaprowadzeniem w Królestwie Polskiem nowego Rządu, mianował Cesarz Namiestnikiem swoim Starego i urwaną od Kuli armatney nogę maiącego Gen. Zaiączka. Znany on był od dawna z Zasług przy Legionach w Egipcie i we wszystkich Napoleona Kampaniach, znanym był dosyć i z Ducha liberalnego, lecz czy czas niewoli w Rossyi zmienił w nim te zasady, wyniesiony na Dostoyność Namiestnika, przejął się do razu duchem Dworszczyzny i despotyzmu. Zagadką iest ieszcze nie rozdysputowaną, czy temu Gen. biegłość w Sztuce Woienney sprawiedliwie przyznać można, gdy bitwy wszędy przegrywał, lecz to pewna, że prawidła Administracyi Rządowey, wcale mu były ~~obcymi~~ obcymi. Podobała się w nim Cesarzewiczowi i Cesarzowi nadzieia, że nienależąc do rzędu Polskich magnatów, nie obudzi zazdrości, że stary przyuczony do woyskowego posłuszeństwa, mało się będzie powoływał na zasady Konstytucyi i Praw, ale ślepo wykonywać będzie rozkazy Króla i Cesarzewicza. Zaiączek aż nadto oczekiwaniu temu odpowiadał i równie ze swoiey strony wydawał Postanowienia, którymi wprost lub ubocznie Konstytucyą obrażał lub uwłaczał attrybucyom Izb Seymowych.

Tworzył rozmaite władze, Urzędy i Korporacye w Konstytucyi wcale nie znane, stanowił Sądy Administracyjne, Prokuratoryą Gen. i inne, wszystko więcey powiększało ciężar publicznego Skarbu, niż do dobrey pomagało Administracyi; Sama rubryka na Pensye dla Urzędników Cywilnych wynosiła rocznie około 32 miliony, kiedy za dawney Rzeczypospolitey tego ogromnego Kraju ledwo 1/10 część tey Summy kosztowała. Rzucał się zbyt śmiało i nagle na niezmierne Wydatki, kupił Pałac Radziwiłłowski i wyreparował na mieszkanie dla Siebie, a Sprzęty do niego, po nayw iększey części z Paryża za kilkakroć sto tysięcy zł: sprowadził. Dla rozprzestrzenienia Krakowskiego przedmieścia, zakupił kilka Domów za Cenę zbyt drogą. Wyznaczał często Pensye, Dyurny i koszta Podróży, nie dla publicznego Użytku lecz dla robienia łask, nayczęściey ~~Ludziom~~ wcale tego niegodnym.

Na takie i tym podobne wydatki w przeciągu 2ch lat i w Czasie dla Kraju naykrytycznieyszym, wyszafował na Zbytki około 19 milionów z publicznego Skarbu, który już i tak na Żołd dla Woyska i zapłatę Urzędników ~~fun~~ potrzebnych funduszów nie był w stanie punktualnie dostarczać.

Wszakże jeżeli przykro było Narodowi że pod Rządami porywczego Cesarzewicza i niedołężnego Namiestnika, zdarzały się często pogwałcenia Praw i nadużycia Władzy, z drugiey strony oddać potrzeba hołd prawdzie, że Cesarzewicz przez swoie w tym Kraju zamieszkanie i przywiązanie się do niego, ~~co~~ nie pospolite jednał Mu korzyści i że w tych latach Nauki, przemysł, Handel i porządek przychodziły do stopnia na iakim nigdy w Polszcze nie były, równie W. X. Konstanty, iak i Namiestnik Zaiączek, mieli w tym swoię ambicyą, aby pod Ich rządem będące Królestwo Polskie, okazałością, porządkiem, wygodą i przemysłem, wyrównać mogło naylepiej od dawna urządzonym Krajom Europy. Zaiączek powtarzał często że radby zasłużyć na to, co Historya mówi o Kazimierzu Wielkim, że zastał Polskę drewnianą, a murowaną zostawił. Jakoż zaraz w r. 1816tym wyrobił u Cesarza tak nazwany Żelazny fundusz 300m. dla Warszawy a 90m. zł: dla Kalisza, z których dotąd udzielane są pożyczki dla murujących domy w tych dwóch miastach. Szkoda że w innych, przynaymniey ich własne Dochody nie były lepiey administrowane i na podobne zapomogi obracane, byłyby się i te mogły znacznie podnieść i wymurować, albowiem ledwo nie wszystkie miasta w Polszcze, zaopatrzone są od dawnych Królów rozmaitemi Dochodami po kilkanaście tysięcy zł: rocznie wynoszącymi, ale Pensye Adjunktów, Burmistrzów, Ławników, znaczną część pochłaniaią, a resztą niknie przez ladaiaką Administracyą i niedokładność Rachunków.

Zaraz z początkiem swoich Rządów, powziął Zaiączek chwalebną myśl zrobienia w Królestwie Gościńców bitych, postanowiono ~~w proporcyi~~ na Dymy Szarwarki pieniężne oraz ręczne i Sprzężayne. Gdyby Namiestnik zaczął był dzieło to odrazu systematycznie, ciężar ten iakkolwiek dla zrujnowanych już Rolników uciążliwy byłby znośnieyszym dla swoiey użyteczności zaraz się okazuiącey, ale rozesłani Inżynierowie Woyskowi, wytykaiąc Gościńce z miasta do miasta w prostych liniach, zostawiali na boku wsie i Austerye nayporządnieysze i znacznym kosztem stawiane, napsuli nie mało Lasów przez wycinanie linij. Okopano zaraz te wytknięte Gościńce, nawieziono na nie Kamieni, pobudowano przy nich nowe Austerye, zgoła te roboty przygotowawcze nagle pędzone, na 22 miliony kosztu sprawiły, gdy ieszcze ani jedney mili Kamieniem wystaney nie było, bo nikt tego zrobić nie umiał, a sprowadzeni dopiero z Zagranicy Biegli w sztuce

uformowawszy się w kosztowny i okazały Korpus dyrekcyi Drogowey, dziełu temu nadali kształt przyzwoity i zbudowali Drogi, naypięknieyszym w Europie nie ustępujące, ale w wielu mieyscach poczynione przygotowania, musieli opuścić i przez inne mieysca ie poprowadzić. Oczyszczono także niektore mnieysze Rzeki z zawad Spław utrudzaiących i zrobiono Kanał Augustowski, łączący Niemen z Narwą, Bugiem i Wisłą.

Cesarz Alexander założył w Warszawie Uniwersytet, dostatecznie go uposażył a iego Gabinety ~~Historyi naturalney i zo~~ medalow i inne oraz Instrumenta, Biblioteka zebranymi po Supprymowanych Klasztorach Xięgami zbogacone przyszły do wzrostu, iakiego dawne Uniwersytety nie maią. Biblioteka liczy dziś około 150m Tomow. Nie małą Uniwersytetowi do wzrostu pomocą było Towarzystwo Przyiacioł Nauk, iego Gabinet, zbior starożytney Broni, Medalow i Biblioteka, darami prywatnych zbogacone, zawieraią osobliwości rzadkie do widzenia, a samo Towarzystwo przez nadgrody i własne prace, Polską literaturę ciągle zbogaca.

Przez wielkie podniesienie Cła na Rossyiskiey Granicy od Sukna Zagranicznego, a zniżenie go od wszelkich wyrobow Polskich z Kraiowych materyałow na Jeden od sta a na 3/100 z płodow Zagranicznych, Fabrykanci szczegulniey Sukna, nie maiąc na niego odbytu w Szląsku, Saxonij i Czechach, posłyszawszy razem o przywileiach, iakie dla przybywaiących w Krolestwo Polskie Cudzoziemcow zostały zapewnione, tysiącami się tu z Dziećmi, Czeladzią, Warsztatami i swemi Maiątkami przenosili i na mieyscach piaszczystych i pustych pozakładali miasta z naypięknieyszych Domow po kilka i kilkanaście tysięcy Ludności dziś liczące.

Zatym poszło i podniesienie się ceny wełny. Jeszcze za Rządow Xięstwa Warsz. Krol Saski założył kazał w niektorych Dobrach Rządowych Owczarnie, daiąc na pierwszy zakład, udział Owiec z Saxonij, poźniey dokupowano Tryki i Owce za Granicą z naypięknieyszych gatunkow, a przypłodki rozprzedawano prywatnym ktorzy rownie zaprowadzili u Siebie Gromady tak przednich gatunkow, że z nich sprzedawali wełnę Centnar po 100 do 130 Talarow.

Zaczęła się także raca Koni i Bydła poprawiać przez zaprowadzenie Rządowych Stad w Janowie z ktorych ogiery rozsełane były corocznie po Kraju dla stanowienia Klacz prywatnym Właścicielom za ~~opłaceniem~~ mierną opłatą, a Bydło Kadmanczyckie rozdawane Jm było za pewnemi umowami.

Obłożono także bardzo wysokiem Cłem Płotno do Kraju z Zagranicy wchodzące iak rownie i wyroby Bawełniane, a od Bawełny surowey zniżono go do nie ~~nie~~ znaczącey prawie ilości, przez co zachęcono do założenia w Kraju wiele fabryk Bawełnianych, płociennych i prządzalni.

Te wszystkie fabryki, przyszłyby były bez wątpienia do większego ieszcze wzrostu, gdyby nieszczęściem wedle Rossyiskiego zwyczaju, stoiący na Granicach Kozaki nie ułatwiali Kupcom a naywięcey Żydom wprowadzania wszelkich Towarow, przez co nie tylko na dochodach z Cła, Skarb wielkie ponosił Szkody, ale i fabryki w Krolestwie założone, szczegulniey Bawełniane nie maiąc ieszcze dosyć machin ułatwiaiących robotę, z fabrykami Zagranicznemi co do Ceny, konkurencyi wytrzymać, a zatem i do większego wzrostu przyiść nie mogły. Skargi do Cesarzewicza o to na Kozakow zanoszone, ten tylko miały skutek, że musieli mniey jawnie te Kontrabandy załatwiać, gdyż to iest przyięte w Rossyi, że Kozaki nie pobieraiąc ze Skarbu żadnego Żołdu, dozwolony maią wspolki przemysł, z ktorego powinni się ubrać, wyższym Officerom dać udział i po trzech latach Konsystencyi na Granicy, ieszcze do Domu z pełnym powrocić Trzosem.

Za rządow Zaiączka zaprowadzonym także zostało Towarzystwo Ogniowe, gdyby był na to wyrobił Uchwałę Seymową, byłby osiągnął z niey i ten ieszcze skutek, że wszyscy Właściciele prywatni, byliby w niem Budynki swoie zabespieczyli, przez to zaś że tylko za Jego Postanowieniem było wprowadzone i formami zbył utrudzone, same tylko Dobra Rządowe i Miasta do niego przystąpili, potrzeba było dopełniać formy kosztowne i trudne, czekać parę lat, a czasem ieżdzić do Warszawy, kłaniać się, aby wynadgrodzenie za spalone Budynki otrzymać.

Zaprowadzona Dyrekcya Gornicza w Kielcach, uposażona Dobrami przeszło 300m złp rocznego dochodu przynoszącymi, byłaby także nie małe przynosić mogła korzyści, gdyby miała była zwierzchni nad sobą dozor, więcey Ekonomiczny i Surowszy, ale sprowadzeni na Urzędnikow Sasi, zapewniwszy sobie przez Kontrakty z Rządem zawarte, znaczne Pensye dożywotne, uformowawszy się w Korpus świetny i okazały, wprowadzili to wszystko co do Ich wygody a nawet zabawy istniejące w Frayberge i innych w Kopalniach Zagranicznych, mało się troskaiąc, czy z Ich pracy i przemysłu Skarb odbiera zamierzone korzyści. Atoli w tym niesli Kraiowi na dal wielką i nie zaprzeczoną nadzieię, że przy swoiey Dyrekcyi utrzymywali Gorniczą Szkołę, w ktorey kilkadziesiąt Młodzieży Polskiey, razem przez Teoryą i praktykę sposobiło się na dobrych i biegłych Gornikow.

Dla złagodzenia ciężarów dotykających Rolników, wyrobił Namiestnik u Cesarza Alexandra
Dekret znoszący Dziesięcinę Wytyczną i dozwalający iey zamiany na Ziarno lub gotową opłatę.
Do tey zamiany przyięto zasady tak daleko Rolnikom sprzyiające, że tam gdzie Dziesięcina Wy-
tyczna przynosiła Duchownemu np: Tysiąc, po zamianie, nie wyszła mu iak na 10 Korcy Żyta,
lub kilkadziesiąt zł: roczney opłaty. W rzeczy samey Dziesięcina Snopowa, stanowiąca niegdyś
jedyny Podatek Gruntowy, a którą Królowie po zaprowadzeniu Religii Chrześciańskiey Duchowień-
stwu odstąpili, mogła mieć mieysce w ten czas, kiedy Posiadacz Ziemi żadnych innych nie opła-
cał Podatków. W czasach atoli następnych ~~ostatnich~~, kiedy Ziemia tylu rozmaitemi ciężarami iest obło-
żona, Dziesięcina wytyczna zabierałaby nie iedną dziesiątą, ale połowę niekiedy większą czystego
dochodu właściciela. Z tym wszystkiem sama słuszność radziła aby natychmiast po dokonaniu
zamiany, zniżyć Duchownym Podatki w miarę utraconych przez nich dochodów

W tym samym czasie utworzonym został w Królestwie Korpus Żandarmów przeznaczony
niby do przestrzegania porządku i bezpieczeństwa wewnętrznego, lecz że się stał narzędziem Szpiegostwa
a niekiedy gwałtów, rozniósł nieufność, podeyrzliwość i nieukontentowanie.

W całey znowu Administracyi Rządowey, przepisano formy tak utrudzające i kosztowne, taką
Centralizacyą, że za każdym Interessem ważnieyszym, potrzeba było ieździć do Stolicy, bo ani Kom-
missya Woiewódzka, tym zaś bardziey Kommissarz Obwodowy, nie mieli mocy nic decydować, a w
Warszawie dla natłoku zatrudnień i nieczynności Urzędników, Interessa o tyle tylko postępowały,
o ile że Supplikanci ~~popychali~~ swoim uprzykrzaniem się popychali.

Mimo iednak takie rozmaite niedogodności, pomimo że Cesarzewicz i Namiestnik, każdy ze
swoiey strony, różnych pogwałceń Karty Konstytucyjney dopuszczali się, Cesarz jednak zdawał się
statecznie obstawać przy iey zasadach, lubił ten Kray, pragnął rozlewać na niego wszelakie Dobro-
dzieystwa, a wchodząc nawet w uczucia Narodu, dozwolił sprowadzić z Zagranicy Zwłoki Kościu-
szki i Xcia Józefa Poniatowskiego oddać Im w całym Kraju należną Cześć i złożyć je w Grobach Królewskich
Krakowskiego Zamku obok Zwłok Jana III w końcu zwołał pierwszy Seym na 15 marca 1818go r.

W Uniwersale zwołującym, objawił myśli godne Trajana i Marka Aureliusza, kiedy powiedział:
„Tłumacze Praw, Konstytucyjni Stróże Swobód narodowych, przez Uszanowanie ku Ustawom których Skład
„pieczy waszey iest powierzonym przez waszą gorliwość o ich utwierdzenie, usprawiedliwicie ważność Obo-
„wiązków, iakie na Was wkłada to uroczyste powołanie. Objawiciele opinii publiczney, zaufaniem
„współObywateli waszych zaszczycani, przeymiecie się istotnymi potrzebami Kraju, prawdziwe dobro na
„celu maiąc, odpowiecie iego oczekiwaniu.

Cesarzewicz pozwolił się wybrać na Deputowanego z Przedmieścia Pragi. Cesarz zjechawszy 13go Marca
do Warszawy, 15go otworzył Seym przez Mowę w którey rzekł między innemi: Organizacya trwaiąca w Wa-
„szym Kraju, dozwalała niezwłocznego ustanowienia tey Konstytucyi, iaką wam nadałem. Wprowadza-
„jąc w wykonanie prawidła ustaw liberalnych, które nie przestawały nigdy zaymować całey mey troskli-
„wości, a których spodziewam się przy pomocy Boskiey rozciągnąć wpływ zbawienny, na wszystkie Kra-
„ie iakie Opatrzności mey pieczy powierzyła. i t. d. na innym mieyscu rzekł znowu: „Wskrzeszenie
„Wasze iest opisane w uroczystych Przymierzach, Uświęca je Ustawa Konstytucyjna. Nienaruszalność
„tych Umów zewnętrznych i tego Kardynalnego Prawa, zapewnia odtąd Polszcze zaszczytny między Naro-
„dami Europeyskiemi stopień i t. d. „Skutki prac Waszych w tym pierwszym zgromadzeniu, nauczą
„mnie, czego w przyszłości Oyczyzna może oczekiwać po waszym dla niey poświęceniu się, iako też po
„waszych dobrych dla mnie uczuciach i czyli wierny moim przedsięwzięciom, będę mógł daley rozszerzyć
„to, co już dla Was uczyniłem.

Uchwalono na tym Seymie nader potrzebną Ustawę Hypoteczną; Prawo o normalnym rozgrani-
czeniu Dóbr, dotąd w wykonanie nie wprowadzone i Kodex Kryminalny pełen grubych wad [Dwuznaczności] i niesto-
sowności, opuszczonych w nim iest wiele przestępstw i między karami nie ma właściwego stopnio-
wania. Projekt zaś o Rozwodach, znaczną większością upadł.

Nie przedłożono na tym Seymie Zbioru Budgetu, lecz równie Król w mowie Seym otwieraiącey, iak
i mowcy Rządowi tłumaczyli się, że materyały do ustanowienia stałych Podatków i Dochodów Kraju,
nie są ieszcze zebrane. Cesarzewicz zaś Konstanty, na tym tylko Obowiązek swoy iako Deputowany
ograniczył, że za Mieszkańcami Pragi podał Petycyą o Indemnizowanie Ich za Domy, które Fran-
cuzi dla ufortyfikowania tego Przedmieścia rozebrali.

Cesarz zupełnie był ukontentowany, z postępowania Izb na tym Seymie, przy zamknięciu
posiedzeń, rzekł między innemi „Usprawiedliwiliście moie Oczekiwanie.... Pomiędzy Projektami,
jeden tylko nie otrzymał Waszego przyzwolenia, podnosi On niepodległość waszych Zdań i z tego powo-
du zyskał moie zadowolnienie. Wolno obrać, należało wam wolno się naradzać. Ta dwoista Swo-

„ boda, zawsze stanowić będzie prawdziwą cechę Reprezentacyi Narodowey, iaką zgromadzić
„ chciałem dla usłyszenia w iey głosie szczerego i zupełnego opinii publiczney wyrażenia. Takim
„ sposobem złożone Zgromadzenie, jedynie Rządowi zaręcza pewność nadania Narodowi takich tylko
„ Praw, których istotne iego potrzeby, wskazuią pożyteczność. Polacy! obstawam przy spełnieniu
„ zamiarów moich, Są one wam znajome i t. d.

Spisały o Zaprowadzenie Sądownictwa Konstytucyinego, o Budżet, o urządzenie Dóbr Narodowych, o Kodex woyskowy, o okreslenie granicy pomiędzy urzędnikami władz administracyjney, a attrybucyami Seymu. o zniesienie ciężarów nieopartych na Konstytucyi &c

W uwagach nad Rapportem przez Rząd o stanie Kraju złożonym, żaliły się Obydwie Izby na
Postanowienia gwałcące Konstytucyę i Attrybucye Izb Seymowych, to jednak narzekania i skargi bynay-
mniey nie poprawiły Zaciężka w wydawaniu Samowładnych Ukazów. Ustanowił On w krótce po-
tym Sąd Delegacyi administracyiney, do rozsądzania Spraw pomiędzy Dzierżawcami Dóbr Skarbowych,
a Skarbem. Sądy Administracyine w Kommissyach Woiewódzkich, do Spraw defraudacyinych. Zapro-
wadził nowe miary i wagi z niemałą dla Rolników Szkodą. Wszystkie i tym podobne Ustawy po-
winny były bydź wprowadzone na Seym.

W Jesieni 1818[go] odbył się znowu Kongres w Akwisgranie, na który ziechali Cesarze Rossyiski,
Austryacki, Król Pruski i bardzo wielu Xiążąt niemieckich Osobiście, tudzież od Anglii X. Welington,
od Francyi X. d'Angoulem. Zdaie się że głównym Kongresu tego celem było naradzanie się czy Monar-
chowie mogą Woyska swoie odwołać z Francyi i czy przez to spokoyność w tym Kraju nastąpić i w
całey Europie narażoną nie będzie.

W czasie tym Marya Fedorowna Matka Cesarska, Xiężniczka Wirtembergska z Domu, przeieżdża-
iąc do Stutgardu, dobrze przyimowana wszędy w Królestwie Polskim, a szczególniey w Warszawie, dwa
tygodnie w niey zabawiła i doniosła o tym Cesarzowi, który Listem do Namiestnika pisanym, uprzey-
mie za to Narodowi podziękował.

Na Kongres do Akwizgranu sprowadzono naysławnieyszych Aktorów Opery, ziechała sławna
Śpiewaczka Katalani, malarz Lawranz, Napowietrzna Lataczka Panna Garnerine i Kabalistka
Panna Lenormand. mówią że u tey ostatniey bywali koleyno wszyscy monarchowie incognito, dla
badania przyszłych swoich przeznaczeń, wiedzieć z pewnością nie można co któremu przepowie-
działa, słychać było tylko, że dla Cesarza Alexandra po 25 latach Panowania nie widziała iak Okiektań,
ciemną zasłonioną pomroką.

Przez czas Kongresu nayściśleyszy Sekret był tam przestrzegany, rzadko komu iechać tam dozwolono,
a często Sekretarzów i przepisywaczy zamykano. Z resultatów i Postanowień wiadome iest tylko, wy-
prowadzenie Woysk Sprzymierzonych z Francyi i utwierdzenie Sgo Przymierza przez które monarchowie
przyrzekli sobie wzaiemną pomoc, gdyby Lud naprzeciw któremu bydź z nich powstał.

Pomiędzy wielu Interessami na ten Kongress wniesionymi, podał także Prośbę Hrabia Las-Ca-
zes świeżo z wyspy S. Heleny przybyły, o złagodzenie Doli Napoleona, ale ta żadnego nie odniosła
skutku. mówią że Cesarzowa Marya Ludwika wcale się za mężem interessować ani na Kongres ie-
chać nie chciała, chociaż Las-Cazes o to Ją usilnie błagał.

Po rozsypaniu wielu milionów Rubli, wracał Cesarz Alex: z tego 2miesięcznego Kongresu na Wiedeń,
gdzie zabawiwszy 11 dni, udał się w Grudniu przez Galicyę Zamość do Petersburga.

Od Bitwy Waterloo, aż do Woyny Tureckiey Pokóy powszechny nigdzie w Europie przerwanym
nie był. Woyna Neapolitańska, w Piemoncie i Hiszpanii, odbyły się prawie bez rozlewu Krwi i
raczey za uspokojenie rozruchu, niż za Woynę rachowanymi bydź powinny.

W czasach tego Pokoju odbywał się w Frankforcie Seym Rzeszy niemieckiey dla rozłożenia 120m
woyska które Xiążęta niemieccy na przypadek Woyny winni byli przystawić i dla innych urządzeń.
Królowie Bawarski, Wirtembergski, X. Badenski i inni nadawali Ludom swoim Konstytucye i odby-
wali Seymy. Król nawet z wysp Sandwichskich i z Żoną przybyli z odległych wysp Południowego
morza do Londynu, dla wzięcia wzorów Konstytucyi, którą Ludowi swemu chcieli nadać. Basza Egiptu
zaprowadził u siebie niejaki rodzay Rady Stanu, rozkrzewiał nauki, fabryki i Cywilizacyę Euro-
peyską, posełał młodzież na nauki do Uniwersytetów Europeyskich. Królowa Wirtembergska
założyła Towarzystwo oszczędności, które później w Wiedniu Paryżu i Warszawie były pozakładane.
Anglia wyprawiła Flottylle do Bieguna Północnego, dla odkrycia tamtędy bliższey drogi do Indyów.
Mnożyły się i doskonaliły Parowe machiny, liczono ich w samey Anglii do 12m wynalezieh
ten pozbawił wprawdzie krocie fabrykantów sposobu do życia, Parafie ze Składek i Jadmurn żywić
Jeh musiały, ale za to Anglia rozszerzyła swoy Handel i nadała mu ruch iakiego dotąd nie było. Stwo-
rzenie bardzo ich Autorowi James Wote Pomnik w Kościele Sgo Pawła postawiono. Za ich pomocą
wyroby wszelkich rękodzieł, tak mało kosztowały, że Anglia zniszczyła prawie fabryki tkackie w
Chinach i sey Handel z tym Państwem, który dawniey niezmierne pochłaniał Summy, stąd się jedynie
zamiennym. W Stanach Ameryki Północney za pomocą machin parowych, murowane Domy przeniesiono

Druk nie mało także zyskał na tym wynalazku. Milton sprzedał pierwszą Edycyą utraconego Raju za 15 f. s., a teraz zadobry Romans płacą drukarze 3 i 4^{m} f. s. Walter Scot za swoie ogromny robi majątek. Okręty Statki parowe na morzu i Rzekach ~~[illegible]~~ ~~Handlowi wyniją przysługę~~ Żelazne Drogi i po nich toczące się wozy parowe, nie małą Handlowi czynią przysługę. Z 24^{m} Okrętów Kupieckich i 400 wojennych które Anglia utrzymuie blisko połowa iest parowych, rozwożą one ~~po~~ do wszystkich części Świata Towarów w rękodzielniach angielskich wyrabianych corocznie za 50^{m} f. s. [illegible] 2000 milionów złp. Zaczęto ~~[illegible]~~ tam w tych czasach dwie olbrzymie Entrepryzy 1° połączenia Kanałem Morza Spokoynego z Oceanem Atlantyckim, które przez odnogę meksykańską jeżeli do skutku doydzie, takie same dobrodziejstwo Handlowi zrobi iakieby zrobiło połączenie Morza Śródziemnego z Czerwonym przez Cieśninę Suez. 2° wykopania podziemnego Mostu w Londynie popod Tamizą. Mac-Adam wynalazł nowy sposób brukowania Ulic Żwirem lub tłuczonym Kamieniem. Jeszcze znowu Oświecanie Domów i całych Ulic Gazem. ~~Anglia~~ Cała Anglia poprzerzynana iest Kanałami których długość wynosi 2700 blisko mil angl. a wozów i Powozów w samym Londynie iest do 27^{m} Jey Ludność z Osadami wynosi do 150^{m} milionów.

We Francyi P. Terneaux sprowadził z Tibetu Kaszmirskie Kozy i wyrabiał z nich Chustki i Szale tysiączkowe, które nawet do Konstantynopola zakupowano, rozpłodził także i Owce Leycesterskie z których każda wydaie 12 f. wełny. Doktor Gall rozszerzał i w Paryżu naukę poznawania z czaszki Charakterów i skłonności Ludzi, a Biskup Bamberski Xiążę Hohenlohe uzdrawiał chorych modlitwą i ufnością. Zawiść handlowa

Mała Krakowska Rzeczpospolita, na Seymach które corocznie odbywa, nadała sobie wyborne Prawa Cywilne i administracyjne i dochód swoy około półtora miliona złp. wynoszący tak urządziła, że z niego znaczne Summy na Kanały, Drogi, wygody i ozdobę miasta corocznie obraca.

Długo wynalazek Machin parowych ukrywała w samey Angliy, ale przez Amerykę Północną przeszedł on i na Stały Ląd Europy. Prusy jeszcze ku końcu Wieku 18^{go} pierwsze ie do fabryk swoich Górniczych wprowadziły, a dziś widzimy je już w niemczech Rossyi i Królestwie Polskim prawie upowszechnione

Również i w Królestwie Polskim fabryki i Instytucye o których my wyżey wspomnieli, Szkoły i Szkółki ~~[illegible]~~, miasta, Gmachy coraz się więcey wznosiły. Sam tylko Rolnik dla niskiey Ceny Zboża ciągle trwaiący z nędzy i długów dźwignąć się nie mógł. Anglia na odwet za fabryki które się na Stałym Lądzie coraz więcey wznosiły, bardzo mało Zboża od niego zakupowała i na swoie Consomacyą strata się wyższą nie wyłączne dawniey lub dla paszy albo tylko Ozdoby zachowane mieysca uprawiać pod Zboże, albo go z ~~[illegible]~~ Osad swoich nayodleglejszych sprowadzała.

Taką w lądowey Europie spokoyność, zamieszało nieco zamordowanie Uczonego dramatycznego Autora Kotzebuego przez Sanda, d. 23 marca 1819 r. zdanone. Młodzieniec ten 24 lat maiący, Uczeń Akademii w Jena, Członek towarzystwa Burszów niemieckich, tamże i w innych Akademiach zawiązanego, czytał ze zgrozą w Dziełach Kotzebuego pośiski, naprzeciw wolności Druku, Konstytucyom reprezentacyinym i tym podobnym liberalnym Instytucyom, ~~rozmawiał~~ wziewane często ze wśpoł Uczniemi, a nawet Nauczycielami ze wzgardą i pogróżkami o Autorze tych Pism, który zaprzedany iak mówił Rossyi, godności niemieckiego narodu, aż do ogłaszania zasad Despotyzmu i niewolniczego Poddaństwa poniżał. W końcu nikomu się nie powierzywszy, powziął szalony zamysł, uczynić z siebie Offiarę, dla uwolnienia niemiec od tak szkodliwego niepodległości niemieckiey ~~[illegible]~~ Autora. Udał się do Manheymu, zmyślił List, a wprowadzony przez Służącego podał go z postacią układną Kotzebuemu. Kiedy ten zaczął go czytać a Służący odszedł, Sand maiąc w rękawie Puginał, rzucił się na niego i zadał mu tak głębokie rany pod Sercem, że w kilka Minut skonał. Zbrodniarz nie uciekał bynaymniey, ale Córce i Ludziom na ratunek przybyłym, z tryumfem pokazywał narzędzie, którym iak mówił, pozbawił Życia Zdrayę niemieckiey Oyczyzny, zadał nim i sobie kilka ran, ale te nie były śmiertelne.

Równo prawie z wiatrem rozniesiona wiadomość o tym zdarzeniu, przeraziła Strachem Rządy całey Europy i rzuciła nasienia rozmaitych domysłów i podeyrzeń, mniemano bowiem że Demagogia zagnieździwszy się pomiędzy młodzieżą Akademicką, determinowała ią do sprzątania tych wszystkich, którzy przez Pisma, Urzędy lub inne czyny, stawali się narzędziem Despotyzmu.

W. X. Badeński ściśle nakazał dochodzenie wspólników Sanda, iże mówiono iakoby z niemi ciągnął losy i los Jego do tey zbrodni przeznaczył. Przetrząsano w Jenie i innych Akademiach Niemieckich Papiery Uczniów i Professorów, ale nic nie znaleziono.

W. X. Konstanty z natury podeyrzliwy zaczął się lękać tym bardziey i o swoie bespieczeństwo. Wysłał zaraz Gła Rożnieckiego do niemiec dla powzięcia objaśnień, czy Akademicy tameczni nie maią z Polskiemi Związków niebespiecznych, pomnożył liczbę Szpiegów i odkrył wkrótce samey że i w Warszawie zaprowadzonym było Towarzystwo polskich Burszów, którzy rozesłali Emissaryuszów do wszystkich Szkół nie tylko Królestwa, ale całey dawney Polski aby młodzież do przyięcia tych zasad nakłaniali. Głównym tego Towarzystwa zamiarem było, wszelkie łożyć usiłowania, aby Polska do dawnych Granic i całości wrócona została. Podno między młodzieżą Szkolną znalazło się Pism, wierszów i Zasad sposobem Konstytucyi ułożonych. Uwięziono wielu inkwirowano, karano a Cesarzewicz rzuciwszy podeyrzenie i na Officerów oraz na różne Osoby, niektórych srodze prześladował. Te środki ostrożności podwoił ieszcze W. X. gdy znowu w r. 1820^{m} Następca Francuz: Tronu X. Berry przy wychodzeniu z Opery, Sztyletem przez Siodlarza Louvela zamordowanym został.

Przez tego czas ten powszechnego Pokoju i harmonÿ pomiędzy Monarchami, mieszanym był Domowemi zaburzeniami, które biorąc zawsze impulsye z Francyi, przechodziły koleyno wszystkie Państwa południowey Europy.

Nie można wiedzieć z pewnością czy Monarchowie zebrani na Kongres w Akwisgranie, uznali spokoyność Francyi za ustaloną i dla tego dłuższy pobyt Woysk swoich znaydowali tam niepotrzebnym, bądź obawiali się iakiego na te Woyska zamachu, albo gorszącego wpływu iaki na nie Francuzki Duch Jakobinizmu mogł wywierać; to jednak pewna, że skoro tylko Contyngensa Woysk Sprzymierzonych opuściły Francyą, zaraz w niey rozne Partye głowy podnosić zaczęły.

Wprowadzone przez Rząd projekta do Praw, tyczących się wyboru Deputowanych, Cenzury i ścieśnienia Wolności Osobistey, nie tylko doznały w Izbie naywiększego oporu, ale dały pobudkę do mow i Pism nader dla Ministrow i Tronu dosczypliwych. „Ministrowie rzekł w iedney z nich P. Bignon „są Ministrami Izby a nie Krola, Krol nawet iest tylko pierwszym Urzędnikiem Prawa„

W czasach tych Sporow, Uczniowie Prawa zrobili Powstanie, na zgładzenie Ministrow i Deputowanych, ktory te projekta popierali. Pozniey nieco odkrytym został w Paryżu Spisek, na ktorego czele byli nawet kilku Officerow z Krolewskiey Gwardyi, maiący zamiar ogłosić Cesarzem X. Reichstadt, a X. Eugeniusza Boharnai Regentem. Zrobiono także zamach na Życie Krola i familiy przez ~~[illegible]~~ zapalenie ~~[illegible]~~ w bliskości Tuilerie Beczki z prochem.

W Hiszpanÿ znaczny Korpus woyska sprowadzony do Kadyxu na wyprawę do Mexyku, podniosł Sztandar Buntu, ogłosił się Woyskiem Konstytucyinym, wciągnął całe Woysko i Gwardye Krolewskie, ogłoszono Konstytucyą ktorą i Krol zmuszonym był ~~podpisać~~ zaprzysiądz. Kluby zwane Lorenzini i Złota fontanna, przywłaszczyły sobie kierunek naywyższey władzy i narzucały Krolowi zmiany Ministrow i tym podobne urządzenia.

W Portugalÿ także Lud powstał, zniosł Rząd Krol: wypędził władze Ang: a przyiął Konstytucyą Hiszpańską.

W Krolestwie Neapol: Towarzystwo Węglarzy zaprowadzone w r. 1812^m^ przez Krolowę Karoline dla uformowania Partyi naprzeciw Muratowi, początkowe swoie zasady wolności i rowności Ewangeliczney, zmieniło pozniey na System połączenia całych Włoch, w jedno polityczne Ciało, weszło w Związki z towarzystwem Massonow i podniosło Rewolucyą na ktorey czele stanęli Gtowie Pepe, Filangeri i Kanonik Minichini. Za Ich przykładem poszła i Sycylia ktora ~~[illegible]~~ Krolowi Starodawnie nayduższey wierną powstała.

Piemontczykowie domagali się także zbroyno od swego Krola Konstytucyi reprezentacyiney, podobnież i rozmaite małe Księstwa we Włoszech.

W Irlandyi ciągłe i często krwawe były niespokoyności o Emancypacyą Katolikow; znaleźli Oni w Parlamencie silną Partyą, pomimo że Biskupi, mocno się się opierali. W Londynie odkrytym został Spisek na wyrznięcie Ministrow, za ktory Tyslewood i 4^ch^ innych Naczelnikow skazani byli na Szubienice. Dla tych to niespokoyności nowy Krol poczyniwszy do Koronacyi kosztowne przygotowania, bo sama Korona kosztowała 54^m^ f. s. (z 2600000.) złp: jeden Brylant taxowany był w niey 14^m^ f. s., Akt ten do dalszego czasu odłożyć musiał.

Sprawa Krolowey posądzoney o gorszący Romans z niejakim Włochem Bergami, publicznie w Parlamencie sądzona i kilka miesięcy trwaiąca, nie mało Rządu nabawiła kłopotu, Lud nie tyle z przekonania o niewinności Krolowey, ile raczey biorąc Ją za pretext, gromadził się i burzył naprzeciw Rządowi.

W X. Badenskie wzalał się także na niejedności Seymu. Grecy na Półwyspie Morei w ciągłey i krwawey byli Woynie z Portą, ktorey Jarzmo z Siebie zrzucili. W r. 1822^m^ ogłosili w Epidauros dla siebie Konstytucyą, wzięli Napoli di Romania nayważnieyszą fortecę na Półwyspie Morei, za pomocą palnych Statkow, wysadzali w powietrze liniowe Okręty Tureckie. ~~[illegible]~~ Korynt kapitulował, Garnizon z 3500 Turkow w nim będący poddał się. Lord Cochran uzbroił własnym kosztem na pomoc Grekom Eskadrę, ktorą sam dowodził, Okręty i armaty na nich były parowe. Ale i w Grecyi niezgody i intrygi nie małą kładły tamę pomyślności Ich Oręża. Gł Fabvier uskarżał się mocno na nie i dla tego chciał Ich Sprawę opuścić. Kolokotroni chciał poddać Turkom Napoli di Romania, ale Zdrada prędzey odkryta. W Mołdawii i Wołoszczyznie X. Ipsylanty podniosł Powstanie, ktore jednak po niejakim powodzeniu, w kilka miesięcy uśmierzonym przez Turkow zostało. Srogości i Okrucieństwa przez nich wykonywane oburzały Ludzkość, Uczeni Niemieccy wzywali swoy Narod do ułatwienia Broni i łączenia się w Legie dla Obrony nieszczęśliwych Grekow, ktory wyciągali ręce do Rossyi jednego wyznania z niemi będących, rownie iak do wszystkich Chrześciańskich Narodow. Wszędzie, nawet i w Krolestwie Pol: wybierane były dla nich składki. Woyna z Portą zdawała się być nieuchronną

Austrya miała w niey nieco także swoy udział. ~~w sa~~

W samym Petersburgu Pułk Gwardyi Siemianowskim zwany, chciał podnieść rokosz i rozebranym być musiał. Same tylko Państwa niemieckie i Polska choć niską ceną Zboża od skończenia woyny ciągle trwaiącą biedzona, zupełney przynaymniey używała Spokoyności. W Krakowie usypano dla Kościuszki wspaniały Pomnik, przy którym kilku Żołnierzy pod nim wysłużonych i z familiami, znaleźli wygodny przytułek.

Prusy obrachowały swoy dług krajowy na 180 milionow Talarow i fundusze na iego periodyczne spłacanie wyznaczyły. Krol zaprowadził Stany prowincyonalne. W Inflantach Poddaństwo przez Uchwałę Szlachty zniesionym zostało.

W Królestwie Pol: zaprowadzono Instytuta Głucho-niemych, Instytut Guwernantek i t. d. Dyrekcya krajowego Gornictwa stawiała gmachy i wszelkie czyniła przysposobienia do wydobywania i przerabiania Podziemnych Płodow. W Kielcach kilkaset Więzniow pracowało w fabryce krajowego marmuru. Wyrzucono Gorzelnie z Warszawy i większych miast, zapewniono rozmaite Dobrodzieystwa dla Żydow którzyby, na Rolach osiadać chcieli i one uprawiać. Zaprowadzono w Warszawie ~~Izbę~~ Instytut Artyficyalnych. Czyszczono i prostowano mnieysze Rzeki dla zrobienia ich spławnymi. Pod Warszawą zaczęto robić tamę z ciosowego Granitu, zaprowadzono Szkoły Niedzielne, czyniono znaczne przygotowania do Szkoły Politechniczney a wystawa Płodow przemysłu, w r. 1821^m^ zaprowadzona, dowiodła ich szybkiego wzrostu.

Z resztą Cesarz Alex. chcąc dopełnić Karty Konstytucyiney, gdy już lat 2 od przeszłego Seymu upłynęło, ziechał do War: i 13° Września otworzył Seym, mową pełną wzniosłych i liberalnych myśli; ale w którey zarazem ostrzega po oycowsku Reprezentantow Narodu, aby się nie chwytali zwodniczey teoryi w owych czasach nader powszechney, lecz aby w postępowaniach i Zdaniach swoich mieli na celu jedynie miłość prawdy i iey zasady. Nadmienił w końcu że projekt Budgetu, potrzebuiący czasu i przygotowania aby był trwałym, iescze i na tym Seymie wprowadzonym być nie może.

Przedstawione na tym Seymie projekta Procedury Krym: i Cywilney, odrzucone zostały prawie jednomyślnością, projekt Zmian w Statucie Organicznym od Senatu przyięty, w Izbie Poselskiey większością 8 kresek nie utrzymał się. Nie podobały się Izbie zbyt utrudzaiące przepisy tyczące odpowiedzialności ministrow i Urzędnikow, oraz formy przy oddawaniu Ich pod Sąd zaprojektowane. Tak więc ten Seym dla niedołężności projektow przez Radę Stanu przygotowanych, nie tylko że zeszedł na niczym, ale był bardzo burzliwym. Wyrzucali Posłowie w Petycyach i uwagach nad Rapportem i na nowo się uskarżali na marnotrawstwo i Samowładne szafowanie publicznym Skarbem, co go wprawiło w taki nieład i niedostatek, czemu oboyga Budget, gdyby na Seym był wprowadzonym, mogłby położyć tamę. Narzekali na wydawanie przez Namiestnika Postanowień Konstytucyi przeciwnych, na niestosowny rozkład Szarwarkow, wykazali że Administracya Dobr Narod: kosztowała 2,500,000. zł: a ich Dochod wynosił tylko 4,800,000 zł: Administracya Lasow 800,000. a Dochod z nich tylko 1,200,000. Dowiedli że w r. 1818^m^ ogolny ogół dochodow wynosił 56 milionow, a Rząd potrzebował 72. mil: w r. 1819^m^ ogolny dochod przyniósł 54 mil: a Rząd potrzebował 74 miliony. Wymawiała Izba bezpośrednio Dom ministra Skarbowego, wydatek na Uczniow Gospodarstwa i Budowli en pisé założony i utrzymywany w Jego dziedzicznych Dobrach, a kosztuiący rocznie 24^m^ zł: Rubrykę na Kommissyą urządzaiącą Dobra Narod: wynoszącą 600^m^ zł: Pensyą dla Prezesa tey Kommissyi 24^m^ zł: rocznie. Koszta podroży po Kraju Rady Stanu Okołowa wylikwidowane na 200^m^ zł: Reparacye i meblowanie Pałacow dla Namiestnika i ministrow, kilka milionow zł: wynoszące. Wynagrodzenia Zamoyskiego za pobudowanie Gmachow Szkolnych i Szpitala w Jego dziedzicznych Dobrach blisko 200^m^ zł: Domagały się Izby oznaczenia podziału pomiędzy Prawami a urządzeniami Admin: i prosiły, aby te nie naruszały attrybucyi przez Konstytucyą Seymowi nadanych. Skończyła Izba uwagi swoie na tym, że niedostatek Skarbu doszedł nayświęszego stopnia, a wycieńczona zamożność mieszkańcow, nie zdoła go tyle zasilić, aby ogromne i siły narodu przechodzące zbytkowe wydatki zaspokoić.

Gdyby Izba Poselska wykrywaiąc tym sposobem rzetelny stan Skarbu i wykazuiąc niedorzeczność przedstawionych Projektow, przyięta była choćby tylko dla zobowiązania sobie Cesarza proponowane zmiany w Statucie, których tak mocno pragnął. Gdyby przytym daleka od hałasu

szykan i doszczypliwych przymowek, dowodziła było w wyrazach dobitnych lecz skromnych że do odrzucenia tych Projektow, powodowały ią jedynie rozsądna rozwaga i miłość publicznego dobra, a oboh tego, całe zaufanie okazywała w Krolu, żeby On bez wątpienia się gorliwość usprawiedliwił i Radę Stanu przeczyścił z Członkow nieczynnych i niezdolnych, ktorzy w rzeczy samey głowną byli wszystkiego złego przyczyną, bo nieczynności i niezdolności swoią ostaniaiąc zarzutami burzliwości Izby Poselskiey i Jey uporem, siali nieufność pomiędzy Tronem a Narodem. Ale nieszczęściem pewna Liczba Posłow i Deputowanych, bez żadnego względu na Monarchę, bez zgłębiania skutkow z obrażenia Go wyniknąć mogących, zbyt daleko posunęła troskliwość o swobody Konstytucyjne i swoie nasprzeciw Rządowi zaciętrzenie.

Dway Bracia Niemojowscy chcąc naśladować Partye Oppozycyine w Anglij i Francyi z kąd niedawno przed Seymem wrocili, a iak mowiono, urażeni na Namiestnika Zaiączka, że nie jednego z nich iak obiecał, ale swego Siostrzeńca zrobił Prezesem Kommissyi Woiewodzkiey w Kaliszu, przez mowy, a nawet Czyny zuchwałe i burzliwe, przez Oskarżanie Ministrow nawet niewinnych, utwierdzali Cesarza w podeyrzeniu o Ducha Demagogij i Jakobinizmu, o ktore Namiestnik i Rada Stanu Izbę Poselską przed nim oskarżali. W rzeczy samey Konduita Braci Niemojowskich była szczegulnieysza. Okazywali Oni się gorliwemi Obrońcami wolności, ale w tym szukali więcey poklaskow niż rzeczy. Nie wiele dbali, iakie z Ich czynow zuchwałych wyniknąć dla Kraju skutki, byle tylko dla siebie znaleść w nich mogli wziętość, sławę i liczbę Stronnikow powiększyć. Przez mowy i Pisma burzliwe, usiłowali publiczną opinią skierować ku sobie. Opieraiąc się działaniom władz nastawali na ich powagę, często nawet i narażeniem swoych Osob, aby udawali, że dla Praw Ludu, czynią z siebie offiarę. Nie szanowali większości Zdań, ani iey wolnego dozwalali objawiania się, ale usiłowali zmusić wszystkich do swego, jeżeli tego dokazać nie mogli wymową na ktorey Im nie zbywa, przywoływali w pomoc wszelkiego rodzaju intryg szykan i pogrozek. Ich maxymą było krzyczeć wszelkiey władze, wyszukiwać ich błędy, siać niezgody podeyrzenia i zaburzenia, robić hałas i swoie tylko zdanie za nieomylne udawać. Mowili ustawicznie o rowności, o prawach Ludu, a byli nayzwiększemi Arystokratami i sami swoy chcieli zaprowadzić Despotyzm. Unosili się gdy swemu zdaniu nay‑

przypis ich N 4. mnieyszy znaydowali opor. Wolę swoie chcieli mieć Prawem, Opinią swoie, za opinią publiczną. Względem nawet Cesarza tyle okazywali niedyskrecyi że W. Xiąże na jednym z nich wymogł Rewers że tam gdzie iest Cesarz on się nigdy znaydować nie będzie. Ich przykładem bądź namową pobudzona Rada Obywatelska w Kaliszu, nieskończone z Rządem i Urzędnikami toczyła Spory, Cesarz dekretem 11 Lipca 1822 r. wydanym Jey Posiedzenia do czasu nieograniczonego zawiesił i to woiewodztwo aż do dzieysiego Powstania było bez Rady ~~Przez takąto~~ Partye burzony Seym, ~~—~~ przez dwoch mało znaczących Praw zeszedł na samych tylko Sporach i szykanach ~~[illegible]~~. Znaczna liczba Członkow Izb rozsądnych i Oyczyznie dobrze życzących, cierpieli i z ubolewaniem patrzali na dziwaczne postępowanie Niemojowskich, tym bardziey gdy się zdawało iakoby Cesarz chlubić się chciał przed Europą, że Instytucye liberalne ktore nadał Polszcze, jednaiąc Mu wdzięczność i zaufanie Narodu, nie przyciągaią bynaymniey Ducha Jakobinizmu, iaki się na połudnu i Zachodzie Europy objawiał a ktorego się Prusy i Austrya tak bardzo lękały.

Dał to Cesarz uczuć Reprezentantom w Mowie ktorą przy zamknięciu Seymu z Tronu powiedział, iak rowznie i to, że Izba przez swoie burzliwość oddaliła Jego zamiary rozszerzenia Granic Krolestwa. Przed opuszczeniem Warszawy wyznaczył iescze z Izb Seymowych Deputacyę do ~~Praw~~ projektow Praw i Procedur Cyw: i Krym: poczym zaraz wyiechał do Opawy na Kongres. Kongres ten przeniosł się w krotce do Laybach, zapewne aby był bliżey od Włoch w ktorych Za‑ ~~bullen~~ burzenia uczyniły monarchow niespokoynemi.

Właśnie w tym Czasie Neapolitanczykowie 200m porządnego Woyska postawili pod Bronią i ledwo nie całe Włochy były w Powstaniu. nigdy sobie monarchowie nie śmieli pochlebiać, aby Woyna Włoska z taką Im poszła łatwością. Gdy woysko posiłkowe Rossi idące do Włoch było na węgrach, kiedy całe Krolestwo Neapol: i Piemont, woysku austry: poddały się, a Woyska Neapolitanskie co tyle czyniły hałasu i nadziei, ledwo na jedne nie zbyt zaciętą odważyły się Bitwę. Neapolitanczykowie posądzali się o Zdrady, oddalili nayleprzego Gnła Pepe, wiele pisali i rozprawiali, ale się bić nie chcieli.

Jeszcze Monarchowie nie rozjechali się z Kongresu, kiedy Woyna Włoska zupełnie się ukonczyła, ktora w istocie dla Woysk Austr: nie była iak prostym marszem.

Cesarz Alex: wracaiąc z Leybach, przez Cesarza Austr: i X. Metternich, wyprawionym zostaw przez Węgry nayogorszą drogą na Kaszau, Eperias, Bardyow, z tamtąd przez Dukla Tarnow do Warszawy, dobył 25go Maja 1821 r. na kilka tylko dni zjechawszy, mowił do ministrow Polskich, że na Węgrach w tym Kraju Konstytucyinym, nie widział iak naygorsze Drogi, gęste przygiene, Kubienie i tym podobne narzędzia Ucisku i nędzy, gdy tym czasem w Prowincyach Austr: nie Konstytucyinych zaalarł z wielką roznicą, porządek, wolny przemysł, handel i swobode.

Przelękli się tey mowy ministrowie, postrach rozszedł się iak smutne Echo po całym Kraju, już się rozchodziły wieści, że Cesarz ma zamiar zniesienia nadaney Polskiemu Krolestwu Konstytucyi i podzielenia go na Gubernie. Utwierdzał więcey ieszcze te wieści opłakany Stan Skarbu w iaki go zbytki i marnotrawstwo Namiestnika, i niedołęznosć 3ch po sobie następuiących ministrow, Dembowskiego, Matuszewicza i Węglinskiego wprawiły. Nic przyszło wprawdzie do tego jednak Cesarz, czy to z powodu doswiadczonych na ostatnim Seymie zaburzeń, czy też z insynuacyi Peterburgskiego Senatu, ktory na swobody Krolestwa Pol: nadane, na otworzenie Granic Rossyiskich dla Polskich fabrykatow i ogołem na stan kwitnący tego Kraju, zawsze z zazdroscią poglądał, oraz Cesarza Austr: i Krola Pruskiego, ktorzy mu wyrzucali, że Krolestwu Polskiemu zbyt liberalną nadał Konstytucyą, powziął nieiakis wstręt do dalszych Seymow i przez lat 5, żadnego nie zwoływał.

Nie wiadomo co Cesarza odwiodło od tey zamyslaney reformy politycznego bytu Krolestwa, jedni mowią że uwaga na Anglią ktora do Traktatu wiedenskiego także wchodziła, oraz względ na W. X. Konstantego, ktorego Cesarz coraz więcey kochał, a ktory podobał sobie pobyt w Warszawie tu się z Polską Szlachcianką Joanną Grudzinską ożenił, rządził Samowładnie woyskiem Polskim, pilnował spokoynosci i porządku publ: i przez to rozumiał, że Sobie jednał Stawe, być wdzięcznym i niepospolite Rossyi i Cesarzowi czynił przysługi.

Poprzestał Cesarz na tym, że oddalił ministra Skarbu Węglinskiego, a w iego mieysce mianował ministrem Xawerego X. Lubeckiego. Nadto ieszcze w ciągu tey 5cioletniey przerwy, a nawet w krotce po Seymie 1820go r, zniosł Cesarz w Krolestwie Pol: Loże wolnych mularzy i wszyscy Officerowie, Urzędnicy musieli złożyć Deklaracye, czyli i do ktorey Loży należeli i zaręczenie, że ani do tego ani do żadnego innego taynego Towarzystwa, więcey należeć nie będą. Krol Pruski w tym samym Czasie Uczniom tylko swoich Universytetow zakazał wszelkich taynych Towarzystw oraz noszenia Brod i starożytnych niemieckich Ubiorow. Cesarz zas Austr: od dawna w krajach swoich żadnych nie cierpiał i tam Urzędnicy obięte mieli w roce Przysięgi że do żadnych Związkow taynych nie należą i należeć nie będą.

Wydał także Cesarz Alexander do Rządu Polskiego Okolnik ktory kazał wszystkim Prezesom Woiewodzkim rozesłać z rozkazem, aby go Radom Woiewodzkim i znakomitszym Obywatelom odczytali. Wynurzył w nim Cesarz swoie boleść, że Duch Demagogiy i chęć zaburzenia publiczney spokoynosci, objawiaiące się szczegulniey w Izbie Poselskiey, tamuie Oycowskie zamiary, iakie dla Szczęscia Pol: Narodu był powziął.

Pierwiey w Uwagach przesłanych Radzie Stanu względem proiektow na Seym następny, oswiadczył, że niedozwoli wprowadzenia żadnego, ani Sankcyi swoiey Krolewskiey, żadnemu nie da Prawu, ktoreby w czymkolwiek Dogmatom Rzymskiego Kosciola Katolickiego ubliżały.

Do objawienia takich mysli, powodowały Cesarza nie tylko Oppozycya i burzliwe Zdania Posłow na poprzednim Seymie okazywane, ale razem tayne. Towarzystwo Patryotow swiezo pod ten Czas przez Grta Uminskiego na Bielanach w celu utrzymania Narodowosci zawiązane. Podpułkownicy Łukasinski i Dobrogoyski starali się zasady tego Związku rozszerzać pomiędzy młodzież, woyskową Szkolną i Cywilną.

Związek ten nie mogł się długo utrzymać w Sekrecie, odkryła go tayna Policya, chociaż Łukasinski i Dobrogoyski, więzieni i chłostani, wspolnikow wydać nie chcieli. W końcu oddał Ich Cesarzewicz pod Sąd Woienny, w ktorym pomiędzy innymi zasiadał Pułkownik Jan Skrzynecki. Chciał W. Xiążę aby Łukasinski i Dobrogoyski iako Podżegacze Buntu, skazanymi byli na nayszurowsze Kary, Skrzynecki nie znayduiąc dowodow dostatecznych, wotował za Ich uwolnieniem. nie utrzymało się Jego zdanie, lecz Cesarzewicz wziął go odtąd za nie ulegtego Demagoga i często w zdarzanych okazyach nie tylko Jego, ale i Pułk ktorym dowodził przesladował.

Sledzono także, i brano rożnemi Czasy do więzienia i młodzież Akademicką, lecz te i tym podobne srodki, zdawały się więcey Jey ieszcze dodawać Smiałosci i Ducha rewolucyinego rozniecać.

Tey

~~Do [illegible] [illegible]~~ czyli ~~[illegible]~~ Pamiętnikach

Dom Czartoryjskich liczący Ród swój z ~~Familij~~ Jagiellonów, już od (wieku ~~[illegible]~~ przeszło pied) nie mało narodowi czynił przysługi. Domy Augusta Czartor. Woj. Ruskiego i Syna Jego X. Adama były najlepszą Szkołą w której liczna młodzież ~~[illegible]~~ nabywała prócz ~~[illegible]~~ oświaty miłości Ojczyzny, rzetelnego wyobrażenia o ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wadach kraju, środkach do ich poprawy i dobrego tonu. ~~[illegible]~~ Dziewice pierwszych familij w Polsce, wychowane pod okiem Xiężny ~~[illegible]~~ z Flemingow Czartor. ~~[illegible]~~ były dobremi Polkami, trudniły się same wychowaniem swych dzieci i rozniosły po kraju prawidła i zasady dobrego gustu i tonu który zaniedbany ~~[illegible] [illegible] [illegible] swoją własną~~

Co tylko widzieliśmy w ostatnich czasach Ludzi odznaczających się nauką, talentami i patryotyzmem, wszyscy po największey części ~~[illegible] [illegible]~~ te swoie przymioty w Puławach czerpali.

Syn X.^a Adama, także Adam ~~w [illegible]~~ dziś żyjący, w ~~odmiennych [illegible] Okolicznościach~~ mając i teraz żyjącą Matkę która mieszkała ciągle w Puławach, nie mógł tak iak Oyciec prowadzić tam patryarchalnego domu, ~~potym iak [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ lecz czynił do tego wszelkie przygotowania, zbierał Bibliotekę która około 6 milionow kosztowała, przyiął urząd Kuratora Uniwersytetu wilinskiego

---

Zawiązana w r. 1812^m pod Laską Starego X. Adama Czartor. Konfederacya Warszawska, miała ten główny cel aby Polakow nadzieją Cesarza Alexandra do Jego strony ~~[illegible]~~ nachylonych, od tego monarchy odwrócić i do połączenia się z massą skonfederowanego narodu nakłonić. Gdyby Cesarz Nap. ~~[illegible]~~ więcey ~~[illegible]~~ się był przeiął duchem tey Konfederacyi, gdyby Deputacyi od niey posłaney do niego do Wilna wyraźnie był oświadczył zamiar wskrzeszenia Polski w dawnych Jey Granicach, zapewne Litwa swoie powiększyłaby była ~~[illegible]~~ massą całego Polskiego narodu.

Część naywiększa narodu, Obywatele i Ludzie starsi choć równie pałali miłością Oyczyzny, choć ~~[illegible]~~ niemniey z boleścią patrzali na zwadki J W. X. P. Lubeckiego i Nowosilcowa konstytucyi zadawane, choć całą duszą pragnęli emancypacyi ~~[illegible]~~ Oyczyzny z pod opieki Rossyi, czekali iednak ciągle okoliczności, aby bez wielkich offiar same z siebie podały im do tego sposobność. Widzieli oni ~~że wszystkie~~ ~~Państwa Zachodniey Europpy~~ z iaką niespokoynością ~~wszystkie Państ. na~~ Kongressie Wiedenskim wszystkie Państwa zachodniey Europy na olbrzymi wzrost Rossyi poglądały, iak mocno pragnęły odrodzenia Królestwa Polskiego tey iedyney zapory w całey połądze i dawney wielkości, pojmowali zatem że każdy wypadek, każda polityczna zmiana, zjedna Narodowi głowy i pomoc

Woiewoda Bielinski w swoim Rapporcie do Cesarza, pomimo swoie odwage, do przypomnienia ~~Cesarz~~ mu, że S. p. Cesarz Alexander często objawiał swoie życzenia aby Polska cała iak była, stała się uczestnicką swobod Konstytucyi Krolestwu nadanych

~~[illegible]~~ 4° Grudnia Chłopicki ubrany po raz pierwszy w mundur Generała otoczony swemi adjutantemi i szwadronem Kawaleryi, przybywszy przed Pałac Skarbowy, z ~~[illegible]~~ zsiada z konia i z adjutantami wchodzi do ~~[illegible]~~ Sali Rządowey. Podaią mu nominacyą na N. Wodza, On rzuca ią na stoł i mowi, nie chcę żadney nominacyi od Rządu w ktorym żadney nie ma iednosci. Ja sam ogłaszam się Dyktatorem, w działaniach moich tylko dobra oyczyzny radzić się będę i każdego mieć będę za zdraycę ktoby mi nie był posłusznym i silnie w stoł ręką uderzył. i rzekł daley trzeba się zaiąć uspokojeniem Nieprzyjacioł wewnętrznych daleko niebespiecznieyszych od zewnętrznych. Cały skład Rządu, Sami nawet Adjutanci zbladli ze strachu i prawie osłupieli. Opuscił potym Rząd i udał się do woyska na Jego rozkaz na Placu warszawskim zebranego. Kiedi swiatym pokazaniem się Samotnie Pułkownikowi Gusewowi w Modlinie, wystraszył na moskalach złożenie Broni a na nim poddanie twierdzy

Spisek naprzeciw Dyktaturze ukartowany, zamierzył uformować nowy Rząd Rewolucyjny i na Jego czele postawić Lelewela, Zwierkowskiego, Orzinskiego, Mochnackiego i Kaw: Bronikowskiego. Maurycy Mochnacki podiął się z kilkunastu Spiskowymi wpaść do Pałacu Dyktatora i dostać go żywo lub zabitego, tak iak do Belwederu i był iuż prawie na drodze gdyby Wysocki z ktorym się spotkał nie był mu oświadczył że ze Szkołą Podchorążych ktorą dowodził przybiegnie Dyktatorowi na pomoc — Mowią że poroznienia między Zaliwskim a Wysockim były do tego pobudką

Przed zaczęciem Seymu Dyktator odpowiedział Deputacyi od Senatu i niektorych Posłow, że rządzi tylko za to że żaden Rossyanin w Krolestwie nie postoi i że Konstytucya w całości utrzymana będzie, A gdy mu przekładano że nie ten jedyny cel był powstania, że Litwa Wołyń etc. porwać się i wniesienia wyszedł. To wyjawienie zasad i zamiarow Dyktatora ~~[illegible]~~ przeraziło wielu i utworzyło rożne stronnictwa. Niemoiewscy radzili byli strącić Dyktatora, Młody Zawisza podeymował go i niektory. Seyma ze swemi akademikami postanowił go zastanawiać się ~~[illegible]~~ zastrzelić.

O Stanie Litwy po Rewolucyi

monarchowie na wniosek Prezydującego w Seymie Niemieckiego Związku tyczący się urządzenia Szkoł, powściągnięcia nadużyć druku i ścisłego zachowania zasad Systematu monarchicznego, postanowili zarazem wziąść Szkoły pod ściśleyszy dozór i zaprowadzili nad niemi Kuratorów i Inspektorów, obowiązanych utrzymywać Policyę Szkolną i znajdować się w czasie Prelekcyi dla uważania czy nauczyciele nie udzielają nauk zasadom Rządu przeciwnych. Środek jednak ten przeciwny sprawił skutek, Rektorowie i Nauczyciele obrażeni nieufnością Rządu, nie tylko się od czuwania nad obyczajami i Conduitą młodzieży poza Szkołą zupełnie usunęli, ale Jey pobłażali i w zdarzonych zatargach więcey Ją niż Kuratorów popierali.

Senator Ross: i zarazem Kommissarz Cesarski przy Polskim Rządzie Nowosilcow, był takim Kuratorem Universytetu Wilenskiego, dowiedziawszy się że Uczniowie obchodzili w d. 3 Maja 1823 Anniversarz Konstytucyi 3° Maja, zbiegł spiesznie do Wilna, ćwiczyć kazał młodzież rozgami, wielu na prostych Żołnierzy i Doboszów oddał do Ross: woyska, nauczycieli nayświatleyszych poddalał i karność nayściśleyszą prawie niewolniczą w Universytecie zaprowadził, jaki to przyniosło skutek, zobaczymy w krótce. W Królestwie Pol: był Kuratorem jednym Kasztelan Dawid Oebschelwitz który i z słabowitości Zdrowia i z właściwey sobie łagodności Charakteru, nie brał rzeczy tak ostro, puszczał pomimo siebie wiele podobnych zboczeń młodzieży, nie chciał Jey drażnić, owszem środkami łagodnemi starał się utrzymać Ją w Granicach skromności, w ten czas nawet, kiedy W. X. często od swojey tayney Policyi nie dokładnie informowany, wyrzucał mu Jego nieczynność. Po kilku latach urzędowania, podał ten Kurator do Cesarza Mikołaja memoryał, wykazujący że Kuratorya jest wcale niepotrzebnym Kraju ciężarem i przeciwny zamiarowi wydaje skutek

Cesarz Alex: pragnął i Religię Katolicką do należytey przywrócić świetności, bądź rozumiał że ta zdoła przytłumić Ducha Jakobinizmu nazbyt rozszerzonego w Europie, lub też jak wielu mniemało, że na pozór Grecki tylko wyznawał obrządek, istotnie zaś Katolickiego był wyznania. Ale Namiestnik i X. Lubecki obadwa naywiększi nieprzyjaciele Duchowieństwa Katolickiego choć Katolicy, intencye Jego wszelkiemi sposobami odpierali; to utrudzając przez rozmaite formy Reparacye Kościołów których większa część musiała być zamkniętą i przez Duchownych opuszczoną, to pod rożnemi pozorami przeszkadzając, aby Duchowieństwo Katolickie nie otrzymało Uposażenia przez Konstytucyę zapewnionego, którego tym więcey potrzebowało, że zniesienie Dziesięcin wytycznych, pozbawiło go większey części Dochodów, a pozostałe, niektórym na Podatki nie wystarczyły.

Na większe pognębienie Religii Katolickiey i Nauk został ministrem Wyznań Religijnych Stanisław Grabowski, naturalny Syn ostatniego Króla Polskiego. Zrzekł on się publicznie wolno mularstwa, assystował z okazałą pobożnością Processyom i wszelkim Religijnym Obrządkom, z resztą Uczony i oczytany, tak mało we wszystkich czynach okazywał Charakteru, że go powszechnie Uczonym Dzieckiem nazywano. Zawsze zadłużony i nierządny w Domu, tak też i Dochodami z Dobr po zniesionych Zgromadzeniach Zakonnych pod Jego Administracyą będącemi, przeznaczonemi na uposażenie Plebanów zarządzał. Przytym lekkomyślny i prawie Dziecinny, mało się zaymował podniesieniem Nauk dobrym urządzeniem Seminariów i tym podobnemi ważnemi przedmiotami do Jego wydziału należącemi.

Samo też Duchowieństwo Katolickie nie odbierając w Seminaryach potrzebnego Usposobienia co do nauki i Obyczajów, ogołocone z Dochodów i powagi, w Oczach nawet dobrych Katolików coraz się więcey poniżało. Plebani uciskani Podatkami, zdzierając ~~nay~~ nawzajem nayuboższą Klassę Ludu za Obrządki i Spisywanie Aktów Stanu Cywilnego które na nich włożono, ściągali sobie coraz więcey publiczną wzgardę. Nikt już z wyższey Klassy mieszkańców, nie chciał się poświęcić Stanowi Duchownemu, a mieszkańcy małych miast i Włościanie wstępowali do Seminaryów i nie zniesionych jeszcze Klasztorów, nayczęściey dla uwolnienia się od Służby Woyskowey.

Cesarz Alex: chcąc położyć Koniec narzekaniu Duchowieństwa Katol: i Dzieło uposażenia doprowadzić do skutku, wyznaczył Deputacyę z Senatorów znanych z pobożności, sporządzono już Spis funduszów posiadanych przez Duchowieństwo, ale Namiestnik i Minister Skarbu X. Lubecki uważając go zawsze nie pod względem Religijnym, ale raczey finansowym, pod pozorem iakoby Duchowni nie rzetelnie Dochody swoie podali, zwlekli to Dzieło i jego skutku aż dotąd nie dopuścili

nastaiąc ciągle, aby jeszcze liczba Kościołow i Duchownych, zmnieyszoną w Polszcze została.

W r. 1822^{m} Cesarz pojechał znowu na Kongres do Werony, 2° wraz przejeżdżał przez Częstochowę, kilku nastu Obywateli Kaliskich przedstawiło mu prozbę, aby winy popełnione przez Radę Obyw: nie raczył rozciągać do całego Wdztwa. Prozba ta [illegible]rzymałaby była zapewne swoy skutek, Cesarz dosyć się skłonnym okazał do niey się przychylić, ale Partya Oppozycyina w tym Wdztwie panuiąca, biorąc tym Obywatelom za złe, że w mowie do Cesarza, ważyli się przyznawać Radzie Obyw: winę, do ktorey ta [illegible] się nie poczuwała, prześladowali Jch ciągle przez lat kilka i w każdym mieyscu szykanowali.

Przedmiotem Kongresu Werońskiego, były szczególniey Interessa Neapolitańskie, Piemontu i Kościelnego Państwa, ktore załatwiono, oraz uspokojenie Hiszpanii i Grecyi. Hiszpanię wzięła Francya na siebie a o Grekach nic jawnie nie postanowiono, ani nawet Jch Deputowanym do Werony przybydź nie pozwolono. Była tam mowa i o Jezuitach, ktorych za namawianie do Katolickiego wyznania z Państw Ross: wygnano, a ktorym Krol Sardyński, Cesarz Austr: i Papież w Państwach swoich osiąść pozwolili. W końcu zgodzono się na tym Kongresie aby wszystkie Rządy, Poddanym swoim Handlu Niewolnikami surowo zakazały, wszakże niestety Uchwała ta dotąd podobno iest bez skutku.

W środku Grudnia monarchowie opuścili Weronę, Krol Pruski poiechał zwiedzić Rzym i Neapol, a Cesarze przybyli do Wenecyi i oddawszy cześć pamięci margrabiego Canovy, sławnego Rzeźbiarza ktory tam życie swoie przed rokiem zakończył, obeyrzawszy Domek wieyski Petrarchy i inne osobliwości, resztę czasu na Festynach i Balach aż blisko do końca Grudnia spędzili.

Francya zaraz z początkiem wiosny 1823 r. wyprawiła X. d'Angoulem w 100^{m} woyska do Hiszpanii, Xiąże ten za pierwszym weyściem ustanowił Regencyą dla rządzenia Krajem, aż do uwolnienia Krola z rąk Konstytucyonistow. W Maju weszł do Madrytu z kąd Stany wcześniey Rząd swoy i Krola przeniesły do Sewilli, a z tamtąd do Kadyxu. Lecz armia franc: słaby wszędy znajduiąc odpor, posuwała się iakby tryumfalnym marszem w zdłuż całey Hiszpanii. Niejedność w narodzie woysku i samych Stanach, wiele iey te pomyślności ułatwiły.

Mnich Trapista zebrał znaczny Korpus zbroynego Ludu, potrafił go w krotce Sztuki woienney wyuczyć, do karności przyzwyczaić, zaraz za weyściem francuzkiey armii, z nią się połączył i rownie odwagą iak talentami, do pokonania Armii Konstytucyinej znacznie się przyłożył, po skończoney woynie wrocił ten mnich natychmiast do Klasztoru i ostrey Zakonu swego reguły.

Gł Balasteros ze swoim Korpusem, uznał w środ woyny władzę Regencyi. Rzego jeden z najlepszych głow woyska Konstytucyinego i zapalony Konstytucyonista, odstąpiony od swoich schwytany przez wieśniaka, w ręce francuzow oddany, za wyrokiem Sądu, został powieszonym.

30° Sier: 1823 r. X. d'Angoulem wziął szturmem Trokadero, Kadyx już potym nie był w stanie dłużej się trzymać, uwolniono Krola, ktory przybył do X. d'Angoulem i miasto się poddało. Generałowie Mina i Quiroga schronili się ieszcze i w Gorach chcieli dawać odpor Francuzom ale i ci opuszczeni, schronić się musieli do Anglii.

W Powrocie z Kongresu do Petersburga, Cesarz, 13 Stycznia 1823 r. przybył do Warszawy bawił dni kilka i z przyjemnością oglądał Woysko Polskie, rozmaite Instytucye i wzrost wszelkiego rodzaju przemysłu. W Jesieni zwiedził Kolonie Woyskowe na Stepach Bessarabii założone, stanowią one nieprzełamaną linię ~~graniczną~~ wojenną ktora zastaniaiąc granice sama na swoie utrzymanie pracuie. Ktokolwiek ten zakład zwiedził, z podziwieniem patrzał na iego porządek i wytrwałość, lubo iak mowią, początkowe iego zaprowadzenie, nie obeszło się bez gwałtow i przymusu i iedynie w despotyczney Rossyi wykonanym bydź mogło.

Z tamtąd Cesarz odiechał do Czerniowiec Stolicy Bukowiny, gdzie się znowu z Cesarzem Fanciszkiem zjechał.

W Jesieni r. następnego 1824° zasmocony był mocno Powodzią iakiey Petersburg przez wyparcie od gwałtownego wiatru Newy doznał, wszystkie Ulice i dolne piętra Domow, napełnione były Wodą, mieszkańcy na Dachy, z tamtąd na Statki niektorzy ratowali się, rachowano około 30^{m} utonionych, a szkoda w Towarach, Meublach i rozmaitych Effektach niepodobna do ocenienia. W Porcie Kronsztadzkim Okręt ze wszystkim wyrzucony na Ląd kilka pobrzeżnych Domow przykrył i zgruchotał.

Mieszkańcy brali to za kary nieba, jedni że Cesarz z Małżonką swoią nie mieszka, inni że nie wspiera Grekow, ktorzy ten sam wyznaią Kościoł i t. p. Światleysi mowili znowu że Peter-

burg na takie i gorsze ieszcze przygody iest wystawiony przez samo swoie mieyscowe położenie i od tych może się uwolnić jedynie na ten czas, kiedy odnoga Finlandzka cofnie się od niego. ~~[illegible]~~ postrzegaią bowiem że całe morze Baltyckie w przeciągu każdych lat 40 opada o półtory stopy, z kąd wnoszą że kiedyś to morze, zamieni się w ląd suchy.

Zwołał nareszcie Cesarz Alexander trzeci Seym w Polszcze na 13 maja 1825 r. W Uniwersale zwołującym, wyrzucił Reprezentantom niezgody i niesnaski Seymu poprzedniego i zalecił do ich unikania. Tegoż samego dnia wydał Dekret zmieniaiący Art: 95 Konstytucyi i stanowiący aby Obrady Seymowe odbywały się bez obecności Arbitrów. W Dekrecie tym Cesarz przywodzi pobudki: „Że Obecność Galeryi pobudzaiąc Mówców do powodowania się raczey chwilową wziętością, niż „korzyścią rzeczy publiczney, zamieniło Obrady Seymowe w czcze deklamacye zdolne do zniszczenia „jedności i oddaliło od nich umiarkowanie i poważną dostoyność iaka każdey naradzie towarzyszyć po„winna.

Ponieważ na tym Seymie miał bydź wprowadzonym System kredytowy, tyle pożądany i potrzebny, życzył przeto wszyscy, aby na nim Duch umiarkowania i zgody panował, azaliż ten nie skłoniłby monarchę i do nakazania wprowadzenia Budgetu. Cesarz bowiem zdawał się ciągle okazywać dobre ku Polakom chęci, lubił bywać w Warszawie i chlubił się wzrostem pomyślności tego Kraju.

Atoli i tu Kaliscy Posłowie nie przestali ~~obrażać~~ Go i gniewać, zawiadomieni od Niemojewskiego o dniu i godzinie swego przybycia na Seym, namówili kilkunastu innych, aby na Jego spotkanie w kilkunastu Powozów wyiechali za Rogatki i tak z okazałością do Warszawy go wprowadzili. Zapobiegł temu W. Xiążę bo ostrzeżony wcześniey, posłał w moc Rewersu Officera na Stacyę Pocztową aby Niemojewskiego zwrócił do Domu i tam pod Obserwacyą Kommendanta Kozaków oddał, lecz także i tym podobne czyny obrażały Cesarza przekonywały o tym więcey o niespokoynych ~~[illegible]~~ intencyach Posłów Kaliskich i zdawały się usprawiedliwiać przed Nim gwałtowne środki iakie W. X. dla utrzymania spokoyności niekiedy wykonywał.

Cesarz w mowie przy otwarciu Seymu przywiodłszy korzyści z szybkiego postępu przemysłu, wspomniawszy ~~się~~ o zaradzeniu dawnieyszym ~~[illegible]~~ niedostatkom Skarbu, zapewnił że przewyżka dochodów, użytą będzie na częściowe umarzanie Krajowego długu, ~~pro~~ nadmienił. o korzyściach zawartego Handlowego Układu z Prusami i wolnego handlu z Rosyą, zapewnił iż Budget niezadługo będzie mógł oznaczyć wszelkie dochody i wydatki Krajowe.

Projekt o Towarzystwie Kredytowym Ziemskich chociaż przez Kapitalistów mocno opponowany, ~~oraz~~ i chociaż w ogólności z powodu wmieszania się do niego Ministra Skarbu z Dobrami Narod: i z powodu Solidarności czynił Posłom niejaką obawę, atoli dla konieczney potrzeby i braku innych sposobów wypłacenia się z długów, przeszedł na tym Seymie z łatwością.

Więcey doznał trudności projekt Pierwszey Xięgi Cywilnego Kodexu, mianowicie Art: 249 o Rozwodach. Wprowadzony za Xięstwa Warsz: Francuzki Kodex Napoleona, uważaiąc Małżeństwa jedynie pod względem Cywilnym, powierzył ich zawiązywanie Urzędnikom Stanu Cywilnego świeckim, a rozwiązywanie Trybunałom Cywilnym, zostawuiąc każdemu do woli, aby o Ślub lub rozwiązanie Religijne udał się do właściwey swoiey Władzy Duchowney. Długi czas niektórzy Katolicy a szczególniey kobiety przekonani byli, że Rozwód otrzymany w Trybunale Cyw: rozwiązuie zarazem i Ślub Religijny. Dopóki w Europie wszystko schylało głowę przed potęgą samowładcy którego Imię Kodex Francuzki na sobie nosił, dopóty Duchowni w dawaniu rozwiedzionym Cywilnie powtórnych Ślubów, jawnie się opierać nie śmieli. Król Saski o tyle się tylko wmieszał w ten przedmiot, iż Sędziom Xięstwa Warsz: zakazał zmuszać Ich do dawania takim Rozwiedzionym Ślubów Religijnych.

Lecz po upadku Napoleona, Duchowieństwo Katolickie, na Spowiedziach i Kazaniach czyniło Skrupuły, i nie uznawało małżeństw Cywilnie tylko zawartych, za ważne. Zaszły z kąd niesforności pomiędzy małżeństwami a następnie i zacięte spory pomiędzy władzami Sądową i Duchowną.

Rada Stanu na zasadzie objawioney sobie Woli Króla, chciała w przygotowanym na ten Seym projekcie, zastosować się do Ustaw Concilium Trydenckiego i Sprawy rozwodowe zwrócić całkowicie do Sądów duchownych, lecz gdy ten projekt mocną w Izbie Poselskiey znalazł Oppozycyą, zgodzono się na iego Modyfikacyą iak iest w art: 249 pierwszey Xięgi Polskiego Kodexu, „Aby Obrońca Duchowny respective wyznania powaśnionego wezwany do zasiadania w Sądzie, bronił Związku Religijnego i Sędziów Świeckich, o prawidłach Religijnych do przypadku stosownych oświecał.„

Wszakże i ta modyfikacya okazała się wszystkim stronom w skutkach niedogodną. Konsystorz nawet Ewangelicki na nią się uskarżał. Duchowni Katolicy nie chcieli przychodzić na Sprawy Rozwodowe do Sądów Świeckich, od których, a szczególniey od Obrońców doznawali szykan i ostrych przycinków. Niektórzy znowu Sędziowie i całe Trybunały, ściśle się przepisów Prawa trzymaiąc, nie chcieli sądzić takich Spraw, bez obecności Duchownego Obrońcy.

Znały Izby Seymowe niedostateczności tey modyfikacyi, iak równie i liczne Wady, iakie cała ta Iᵃ Xięga Kodexu w sobie zawierała, przyięły ią jednak więcey dla tego, aby nie pogniewać Monarchy,

niż z przekonania o iey dobroci.

Posłowie gotowali się przełożyć Królowi w Uwagach i Petycyach niezliwości i wady Rządu, gdy marszałek iak powszechnie mniemano w porozumieniu z Namiestnikiem i ministrami, zwłocząc rozmyślnie odczytywanie Petycyi, biorąc wprzody nie wiele znaczące i dozwalaiąc nad niemi długiey dyskussyi, zanim przyszło do odczytania ważnieyszych, gdy Godzina północna wybiła, ogłosił Posiedzenia Seymu za ukończone i Petycye Autorom zwrócił bez ich odczytania.

W uwagach zaś swoich nad Rapportem przez Rząd złożonym przedstawiły Izby:

1° aby wyższe oswiecenie i byt lepszy Duchowieństwu Katol: były zapewnione. 2° Aby Kuratorya nad Szkołami była zniesiona, 3° Aby Szkołki parafialne nie ze Składek, ale przez Organistów i Plebanów utrzymywane były. 4° aby Żydzi brani byli do Woyska. 5° Aby Cenzurze nadać przepisy stałe, obsadzić męzami doyrzałemi ze stanu Swieckiego i Duchownego. 6° aby dla zbyt niskiey Ceny Zboża, Podatki rolnicze były zniżonemi. 7° aby więzienia były zreformowane i Obwinieni o małe przestępstwa, oraz Defraudanci, razem ze Zbrodniarzami nie byli wsadzani. 8° Aby Sądownictwo Konstytucyjne było uorganizowane i Procedura Sądowa Krajowa była wprowadzoną. 9° Aby Prokuratorya Golna mogła sama kończyć Sprawy przez Ugody. 10° Aby Budget był Izbom podany, w nim niepotrzebne Wydatki zniesione, ciężary Kraju na wszystkie Klassy rozłożone zarówno, a Rolnikowi ulga zrobiona. 11° Aby Administracya Konsumpcyina zniesioną a Miasta zaokrąglone zostały. 12. Aby Liwerunek nie w pieniądzach ale w Naturze był oddawany. 13° Prawo o Azylu aby raz na zawsze zostało przez Izby ustanowione. 14° Aby troskliwości Rządu na Ubostwo i nędze Klassy Rolniczey była zwrócona i Cena Soli zniżona.

Cesarz przy zamknięciu Seymu pochwalił godność, mądrość i zgodę Reprezentacyi i zapewnił Izby o swoim zadowolnieniu, przywiązaniu do Narodu i szczęśliwych zamiarach na przyszłość. Życzenia i przedstawienia Izb, obiecał wziąść do rozwagi.

Nie został więc i na tym trzecim Seymie Budget Skarbowy do Izb wprowadzonym, bez wątpienia Minister Skarbu X. Lubecki miał zamiar nigdy go nie wprowadzić, łatwo bowiem przewidywać, że przez tysiączonych innych zbytkowych i niepotrzebnych wydatków, sam zwyczay gratyfikacyi w gotowych Pieniądzach, który fatalnie wprowadził, gorzkiéby mu ściągnął wymówki i nadal accordowanemby nie był.

Ponieważ zaś ten minister w całym dalszym ciągu tych Pamiętników, aż do wybuchnienia dzisieyszey Rewolucyi, a nawet i w samym iey początku, znakomitą grać ma rolę, przeto będzie nie od rzeczy Obraz Jego nieco obszernieyj w tym mieyscu skreślić.

Oyciec Jego iak wielu drobnych Xiążąt czyli Kniaziów Litewskich, maiąc na Polisiu mierny majątek, posiadał także Folwark, który dla zaokrąglenia zdawał się być X.ciu Potemkinowi potrzebnym, z okazyi kupna tego folwarku poznawszy X. Lubeckiego, wziął Jego Synów w protekcyą i oddał na fundusz Petersburgskich Kadetów. X. Xawery celował tam w naukach, a dosięgnąwszy się stopniami w Woysku puźniey w Służbie Cywilney Ross: był już Gubernatorem w [illegible]mie, kiedy po woynie 1812° r. Woyska Ross: zajęły Xięstwo warsz: Cesarz Alex: znaiąc Jego zdolności, posłał Go na Członka tymczasowego Rządu do warszawy, puźniey do Wiednia dla obrachowania wzaiemnych pretensyi z Rządem Austr: Po zawarciu Układu 1821° r. powierzył Mu Urząd ministra Skarbu w Królestwie Pol: który aż do Rewolucyi sprawował.

Jest niskiego wzrostu, Oko siwe, Głowa łysa zawsze w Górę podniesiona, pracowity, z Lulką którą z Gęby przez cały dzień nie wypuszcza, siedzi po kilkanaście godzin ciągle przy Biorze, a w środku tey Pracy przyimuie prawie każdego maiącego do przełożenia Mu Interess. Na wszelkich Posiedzeniach słucha cierpliwie i z uwagą każdego, ma szczególną łatwość obeymowania Interessów, lubi nawet kiedy kto z łatwością i gładko zdanie swoie tłumaczy, lecz gdy w końcu objawi swoie, chce aby zostało nie poruszonym. Mówi płynnie Językami Polskim, Ross: franc: niemieckim. Nie wiele dba o porządek Domu i własne Interessa, zdaie je zupełnie na Siostrę, która będąc razem Matką Jego Żony, wybornie niemi zarządza, lecz też często i do rzeczy Urzędowych miesza się. Je obiad około 8 wieczór, po którym przyimuie bez anonsowania każdego kto Go chce odwiedzić. Atoli obok tey popularności lubi Pochlebców i rad udziela Protekcye często nawet tego niegodnym. Na defraudacye, łupiestwa publicznego Skarbu i tym podobne Oszustwa iest obojętny, a jeżeli ich Sprawcy umieią mu się podobać i zdaią Mu się do czego potrzebnemi, chętnie Ich nawet protegule. Lubi wielkie i trudne pomysły, rzuca się na nie bez względu, czy dobrze były wykombinowane i choć często bywał zawiedziony, wszelako od raz powziętego zamiaru, z trudnością się daie odwieść. Przez swoy System fiskalny, monopolizny i merkantylny, nie ustanne dawał okazye do pogwałcenia Praw i Konstytucyi, a wszelako ~~był~~ bardzo pragnął sławy liberalnego i dobrego ~~Polaka~~ obrońcy swobód Konstytucyinych.

Znalazłszy przy objęciu swego Urzędu w r. 1822^{m} Skarb Królestwa próżny, wezwał Właścicieli Dóbr Ziemskich, aby Ratę Półrocznego Podatku antycypowali, co też uczynili chętnie, gdy Im przełożono, że utrzymanie Systematu Konstytucyinego w tym Kraju od tego zależy, aby Cesarzowi pokazać że się może z własnych Dochodów utrzymać. Wszakże w krótce ten środek okazał się niepotrzebnym.

O, Taki nieład i Anarchia wzięły swoy wzrost po naywiększey części z śmiercią Zygmunta Augusta ostatniego potomka z domu Jagiełłów. Była to w ogólności perjodu czasu godna uwagi. W ten wybuchło Powstanie naprzeciw Filipowi II w Niderlandach. W Paryżu przedstawia gorszący widok rzeź St Bartłomieja. W Niemczech, Szwaycarji, Angli, Szkocji były jeszcze pod przeciwieni zawiści Religijne i kiedy niekiedy wybuchały. W tey samey perjodzie Soliman II zeszedł z teatru świata i z niego duch zdobyczy przygasł. Dom Austryacki utwierdził swoie panowanie nad Węgrami. Dom Brandenburski w Prusy wzięły prawie początek swego istnienia.

W tym wieku Elżbiety angielskiey, Wilhelma X. Oranji, Kondeusza, Don Juana, kiedy Francja swoie umysłowe Panowanie zaraz rozszerzała, Prezydent Parlamentu, Polska stała prawie na szczycie swoiey wielkości oświaty i siły. Sam de Thou wystawia naukowość zawstydzającą Francyą. Szlachty Polskiey w uniwersytetach włoskich, śmiercią Polaka wyprawionego w Poselstwie do Henryka III d'Anjou, ocenia [illegible] każdego gruntownie uczonego. Kopernik, Jan Kochanowski i wiele innych uświetniło Marcin Kromer, Stryjkowski, Bielski, Sarnicki i wiele innych rozciągnęło te perjodę, która się jeszcze i pod panowanie Zygmunta III rozciągnęła. Tysiąc przeszło naukami znakomitych mężów, 700 Pisarzy przeszło sto odznaczających się, ciągle za dzieło wyło w owym czasie. Za Zygmunta Augusta 40 Drukarń było w Polszcze ciągle zatrudnionych.

Skutkiem tey oświaty była Religijna tolerancya na Seymie 1573 ogłoszona, która więcey rozszerzyła przyczyn i tu w Polszcze, że w tym czasie cała Europa z powodu dysput i nienawiści Religij rozdzierana i mordowana była.

Polska wcześniey o sto lat wyżey od innych narodów, brała Jm pierwszeństwo we wszelkim względzie, ale te nauki któremi całą Europę przewyższała, przez Anarchją jakie wolne Elekcye Królów pociągnęły ustąpić musiały. Nieład Anarchij ze sobą, a odtąd w miarę jak inne narody Zachodniey Europy ze swoiey ciemnoty i zawiści Religijnych wydobywały się, Polska z równą szybkością wpadała w nieład ciemnoty i barbarzyństwa.

Kiedy w całey Europie następstwo Tronu przechodziło spokoynie z Oyca na Syna lub naybliższego krewnego, kiedy wszyscy monarchowie posiedli trzymać regularne woyska przed któremi przemożność Magnatów umilknąć musiała. Kiedy wszędzy monarchowie pokonawszy siłę Praw i władzy, ukrócali swawolę Panów feudalnych i Szlachty, naukę handel przemysł i rolnictwo, [kiedy rozsądna dania, dla pozbycia się przemocy Magnatów i podobney anarchij wyrzekła się swoich przywilejów] u nas każda Elekcya nowego Króla, uięła z Jego władzy, każda więcey udzieliła, która dla zachowania przywilejów Szlachcie i magnatom, System polityczny wśród nich nie chcieli nigdy zezwolić na podatki i woysko, były Polska Polityka którą sąsiednie Państwa u siebie wprowadziły, powinny były wprowadzić aby jak w naukach inne przewyższała tak i w systemacie rządu i siły z niemi równym postępowała krokiem. Gdy jednak zamiast równym krokiem postępować z całą Europą, cofała się; w krótce równie w sile jak i w naukach już więcey z Sąsiadami ubiegać się nie była w stanie, na owczas nic iey już więcey nie pozostało jak sama tylko niezmierna obszerność Kraju i szczęśliwe iego fizyczne położenie, które iednak tym więcey chciwości Sąsiadów na siebie zwracały.

Jeszcze w r. 1772^{im} przed pierwszym swoim podziałem, opierała Polska swoie Granice południowe o grzbietowe Sciany Karpatow i szła Dniestrem potym az do morza Czarnego. Od wschodu leżała brzegiem Dniepru i poza nim nachylaiąc się na północ i zaymuiąc obszerne Prowincye dochodziła powyżey Niemna do Brzegow morza Baltyckiego. Z tamtąd idąc po pod zachodnie Prusy ~~Zachodnie~~ blisko Odry ~~do~~ konczyła się na Karpatach ktore więcey niż na 2^{ie} Sążni wyniesione są nad poziom Rzek i Morza i rozciągaią się blisko na 300 mil niemieckich. Ta jednak Polska ~~nie tak~~ ~~iescze~~ przed 1^{m} podziałem tak iescze obszerna, dla postępu tyraz Sąsiadow, a anarchy i nierządu własnego ~~musiała~~ upaść ~~zupełnie~~

płynęły bowiem zawczęły do Skarbu Dochody z rozmaitych ~~źródeł~~, częścią zwyczaynych Sprawiedliwych, lecz po większey części uciążliwych i siłą wyciśnionych źródeł.

Zaczął X. Lubecki od exekwowania rozmaitych, nawet ieszcze po Rządach Austr. i Pruskim pochodzących zaległości, tax Sądowych i tym podobnych, które około sto milionów wynosiły, exekwował ie z całą surowością od Obywateli i Gmin, bez względu że liż mieli nawzaiem daleko większe, już po razy kilka likwidowane do Rządu pretensye. Podniósł taxę Soli na zł 27 Centnar, którą po 7 od Rządu Austryackiego kupował i za nię tylko 800ᵐ w gotowiźnie corocznie płacił, gdyż w skutek Układu, 350ᵐ Centnarów, brał przez lat 11 za pretensye, które się Obywatelom i Instytutom Zachodniey Galicyi od tego Rządu należały. Podniósł Taryffę Celną i od niektórych Objektów Cło tak natożył wysokie, że chociaż przez Centralizacyą Komor, nadzwyczayne i dotąd niesłychane były i być musiały defraudacye, wszelako ta rubryka Dochodu, znacznie się podniosła. Zaprowadził w Warszawie i miastach większych Monopolium Trunków. Tłumaczył wedle upodobania Prawo Stęplowe na Seymie 1811 r. zapadłe i podnosił coraz więcey dochód a bardziey Vexacye Stępla nie zważaiąc że iego Kontrolla niezmierne czyniła utrudzenia, nieużliwości i zwłokę w Interessach.

Odebrał na Skarb Starostwa, które się ieszcze znaydowały w ręku prywatnych za przywilejami ostatniego Króla, chociaż i przez ten krok obraził Sprawiedliwość, bo niektórzy swoie Starostwa nabyli za Gotowe Pieniądze za zezwoleniem Króla i Skarbowi nie zjednał korzyści, bo Dymidye i Podatki iakie Starostowie do Skarbu płacili, przenosiły czynsz wnoszony później od Dzierżawców.

Zniósł Dyrekcyą Górniczą w Kielcach i Dobra dane iey na Uposażenie, do Skarbowych przyłączył, doświadczenie pokazało później że i przez to nie mało Skarbowi i większe przemysłowi zrządził Szkody. Wprawdzie ta Dyrekcya w ciągu ostatnich 4ʳᵉᶜʰ lat nie ~~więt~~ produkowała iak tylko Żelaza lanego cet: 198ᵐ Kutego 115ᵐ Cynku cet. 54ᵐ Ołowiu 4700, mosiądzu cet. 600, Miedzi cet. 2100 Galmanu ~~Kut~~ cet. 325ᵐ Węgli Ziemnych 800ᵐ Srebra Grzywien 390, Produkcya ta zbyt w rzeczy samey mała była w miarę nakładów, ale potrzeba było tę Dyrekcyą naprowadzić tylko do większey pracowitości, a nie znosić. Sama Szkoła Górnicza byłaby kray zaopatrzyła z czasem w biegłych rodowitych Górników, gdy tym czasem X. Lubecki po oddaleniu zdatnych, przeznaczył do zarządzenia Górnictwem swoich faworytów, a z ich rady rzucaiąc się na Entreprysy zbyt śmiałe i niedość wykombinowane, wyrzucił ze Skarbu niepotrzebnie kilkanaście milionów gotowizny. Sprowadził znacznym kosztem z Anglii kilkadziesiąt także niedoświadczonych Mechaników, dla robienia parowych i rozmaitych Machin, które wielkie kosztowały Summy, a dla swoiey niedokładności celowi nie odpowiedziały.

Chciał On wszystkie fabryki żelazne, od wieków w Sandomirskim istnieiące, zgromadzić w dwa punkta pod Kunowem i Bobrzą, obadwa produkować miały około 800ᵐ Centnarów surowego Żelaza rocznie, jeden wielki Reserwoir pod Kunowem, miał zakrywać 70 włók Płaszczyzny i 40 stóp głębokości wody —

Radzono mu aby raczey odkrył starożytne Kopalnie Srebra w Olkuszu, aby w Okolicy Będzina założył fabrykę Żelaza, gdzie po jedney stronie Rzeki, są nieprzebrane pokłady Ziemnego węgla, a po drugiey wyborna Żelazna Ruda, Aby zamiast Koncentrowania Wód i fabryk Żelaznych w Sandomirskim, podniósł raczey małym bardzo kosztem dawne, ale dawnemi. Pokazało się po przemierzeniu Lasów Rządowych, tym zamierzonym fabrykom przyległych, że nayżwięcey 120ᵐ Sążeni Drzewa są w stanie corocznie dostarczyć, kiedy do nich naymniey 300ᵐ Sążeni było potrzeba. Lecz i to go ieszcze nie zdołało odwieść od zamierzonego Planu, na który przed przemierzeniem Lasów już kilka milionów był wyłożył, a gdy i szukanie węgla w tych Okolicach okazało się daremnym, zaradzić chciał przez kupowanie i zamiany Dóbr prywatnych z Lasami które przepłacać musiał i pocieszać się projektem, że będzie prowadził surowe Żelazo Wisłą i Kanałem o mil kilkadziesiąt w Augustowskie, dla wykowania go na fryszerkach które w tamtym Województwie miał pozakładać

Nie wiadomo iaki X. Lubecki miał zamiar w produkcyi tak wielkiey massy Żelaza, może i nie miał żadnego, gdyż mawiał czasem że będą Drogi Żelazne, ułatwiaiące Handel przez Rossyą z Chinami, Kaukazem i morzem Kaspiyskim, że wszędy fabryki Żelazne upaść muszą, a Żelazo Polskie jako tańsze poydzie i za Granicę.

Kiedy X. Lubecki na takie i tym podobne a zawsze kosztowne ~~puszczał~~ rzucał się Spekulacye, samo tylko Rolnictwo nigdy żadney pomocy zyskać od niego nie mogło. Wprawdzie z podniesieniem fabryk, przemysłu i Ludności Krajowey, Konsumcya wewnątrz znacznie się powiększyła, Sama Warszawa zjadała rocznie Żyta 116ᵐ Korcy, tyleż Pszenicy, Grochu 15ᵐ Korcy

Gryki 4^m Jęczmienia 200^m Korcy, Owsa 290^m K. mąki rożney 80^m K. Kaszy 50^m Korcy, wołow sztuk
40^m, tyleż cieląt, wieprzow 30^m ~~B~~ Baranow 40^m. Jnne miasta, szczegulniey fabryczne znacznie
także konsumowały, wszelako z ustaniem Zagraniczney przedaży w ciągu tych Lat przedawano
Korzec Żyta którego Produkcya w Polszcze kosztuie naymniey zł: 10, ledwo po zł: 5 w Warszawie
a w innych Okolicach daleko taniey. Na Pensyą przeto dla jednego ministra, potrzeba go było sprze-
dać 10^m Korcy. Obywatele sami radzili o srzodkach odbytu Zboża za Granice, uformowali Towarzystwo
na postawienie parowego młyna w Warszawie, Bank zamierzał także ~~zakładać~~ surowiec stawiać nad Wi-
słą Składy Zboża i ułatwiać mu ciego odbyt, ale w tym wszystkim widoki dla Rolnika, zbyt były
odległe, a obecne ciężary obok taniości Produktow do większey coraz prowadziły Go nędzy i ruiny.

Zakazał Cesarz Alexander obkładać Rolnika nowemi ciężarami i Cene Soli chciał zniżyć, ale
minister przez uboczne rozmaite vexacye, tyle go uciskał że ten około 20 Gatunkow ciężarow zno-
sić musiał. jako to. 1° Podatek Offiary 24° Grosza, 2° Dymowe, 3° Lewerunek Dworski; 4° Wło-
ściański; 5° Taxe i monopolium Soli; 6° Tytoniu i Tabaki, 7 Papier Stęplowy, 8° Składki ognio-
we za Kościoł Szkołki i.t.p. 9° Transport aresztantow. 10° Szarwarki, 10° Dziennik Praw, 11°
Dziennik Woiewodzki; 12. Poczta. 13. Reparacya Kościoła i Budynkow Plebanskich. 14 Koszta
Konskrypcyi i Odstawa Popisowych, 15° Utrzymywanie Kancellaryi woytowskiey. 16° Dziesięcina
a obok tych ciężarow o srzodkach któreby Ziemianina postawiły przynaymniey w możności ich
znoszenia i Rolnictwo podniosły, nigdy nie pomyślał i podawanych sobie myśli, do rozwagi na-
wet więcej nie raczył. Tey pogardy Rolnictwa, samo zniżanie się coraz większe Dochodu z Dobr
Skarbowych, wyperswadować Mu nie zdołało. Wolał z uszczerbkiem Attrybucyi Izb Seymowych
i ze Szkodą następnych Pokoleń, namowić Cesarza Mikołaja do podpisania Dekretu dozwalaiącego
sprzedaży tych Dobr, Szczęściem, ~~z~~ brak Gotowizny w Kraju połozył przeszkode iż tylko nie wiele
małych Folwarkow zostało sprzedanych.

Gdyby Sprzedaż wszystkich dobr, przez X. Lubeckiego ~~zamierzona~~ przyszła do skutku, Kapitał za nie zebrany, doznałby
kiedyś tego samego losu, jaki przez Upadek Bankocetli Austryackich miały fundusze wielu Instytutow,
albo jaki z powodu toczącey się dzisieyszey woyny, mają rozmaite fundusze wniesione do Banku.
Zniknąłby kiedyś narodowy majątek od wiekow istniejący, który prócz znacznych i pewnych Do-
chodow, jakieby Skarbowi przynosił gdyby Dobra w wieczyste Dzierżawe były puszczone, mogłby
ieszcze zawsze ~~przynosić~~ jednać Mu i te nieoszacowaną korzyść, iż na niego znowuby zaciąg-
niętą bydź mogła Pożyczka, kilkadziesiąt milionow wynosząca, tak iak w upłynionych dopie-
ro latach została zaciągnięona, a z ktorey Dobra Nar: z upływem r. 1853° zupełnie się wypłacą.

Chociaż zachodzi wielkie pytanie, czyli Centralizacya, iak rownie i Systemata finansowe, monopolia i Dochody nie
stałe przez tego ministra tyle ulubione, pod względem zasad ogolney Ekonomii, były więcey dla Kraju korzy-
stne niż szkodliwe, Administracya bowiem takich Dochodow, zbyt iest kosztowna, tysiące Rąk odrywa od
innych wyższych zatrudnień i wprowadza nadzwyczayną Demoralizacyą, to jednak pewna, że groma-
dzone tym sposobem Dochody Skarbowe z tego małego Krolestwa, podniesionymi zostały blisko do 80 mi-
lionow, z ktorych pomimo znaczne Wydatki zwyczayne i nadzwyczayne, na Woysko, na utrzymanie
mnóstwa Urzędnikow często niepotrzebnych, na Ich gratyfikacye, Podroże, na Budowy i meublowanie Gmachow
mimo nakoniec znaczne i zbyt zagęszczone Kradzieże, wnoszono ieszcze corocznie do Kassy Głowney, zby-
waiące od wydatku kilka milionow złp: a gdy w moc Prawa Kredytowego na Seymie 1825 r. uchwalo-
nego, przybyły ieszcze do niey kilkadziesiąt milionow w Listach Zastawnych od Towarzystwa Kredy-
towego Ziemskiego, na Dobra Nar: zaciągnione, Cesarz pozwolił w r. 1828^m zaprowadzić w Warszawie

Bank Polski, daiąc Mu na Uposażenie 30 milionow złp:

Przeznaczeniem tego Banku było zaspokajanie peryodyczne publicznego Długu, oraz rozszerzanie
Handlu, Kredytu i Narodowego przemysłu. W ciągu dotychczasowey ~~Ban~~ trzechletniey Exystencyi, Bank
to drugie przeznaczenie swoie dosyć rozwinął, a nawet z niego znaczne ciągnął korzyści, atoli do zaspoko-
jenia Krajowego Długu, bynaymniey się nie zabierał, prócz że dowody, Certyfikaty, przez oddzielną Kommis-
syą likwidacyjną wydawane, od ich Posiadaczy kupował, tak iak to i Sam Skarb uczynił przedtym płacąc po 35 za sto.

Mruczeli na to negocyanci i Bankierowie Warszawscy, bo w rzeczy samey, wielu zyskow pozbawionymi
zostali. Zasłonił On wszystkich a szczegulniey małych Kupcow od Ich zdzierstwo, pożyczaiąc Pieniądzy Fa-
brykantom i Kupcom na pół od sta miesięcznie, od których tamci kilka razy większe pobierali Procenta.
Upadło Im także Escompta monety Pruskiey za Polską, ktorey chociaż jedna była stopa mennicza, z potrze-
by jednak po 3 i 4 Procenta, musiano Im od niey płacić.

Ale X. Lubecki czy dla rozszerzenia działań i zyskow Banku, bądź dla innych widokow, przepisawszy w De-

kreśie Królewskim Bank stanowiącym, iż wszelkie Depozyta gdziekolwiek w Kraju będące, mają być do niego wniesione, nagromadziwszy przez ten sposób do jego Kassy przeszło 80 milionów złp: w Gotowiźnie lub Listach Zastawnych, nie tylko Bank wprawił w ambaras, iakiby tey Massie Kapitałów dać miał obrót, aby bez użytku nie leżały, lecz na każdy przypadek woyny lub zamieszania, fundusze Krajowych Instytutów wszystkie razem na niebespieczeństwo wystawił.

Bank dla ściągnięcia większey liczby ubiegających się o Pożyczki, zniżył w r. 1829^{m} Procent z 6 na 5 od sta, udzielał Pożyczki czasem i bez Zastawu, nabywał weksle i rozmaite Papiery publiczne i Obligacye. Zakupił od Skarbu znaczny Zapas Cynku i z nim wyprawił swoich Agentów do Kalkuty, nie tylko dla sprzedania go, ale rozpatrzenia się czyliby na daley nie można przez Zamianę lub sprzedaż, wynaleźć odbytu na ten produkt, którego Kopalnie Olkuskie obfite i nie wyczerpane mają źródła, a który w latach 1822 i 1823^{m} do Anglii w znaczney ilości zakupowano, płacąc Centnar po 60 złp wziął Entreprize dróg bitych.

Wszystkie te Spekulacye zdawały się wprawdzie X^{ciu} Lubeckiemu iednać Sławę wielkiego Finansisty, naywięcey dla tego że w tym Kraju, były nowe i wcale nie znane, wszakże jeżeli przemysłowi nadawały ruch i niejaką jednatej pomyślności, ta jednak nie była powszechną, Rolnictwo upadało, widok siedzib wieśniaczych, wystawiał Obraz nędzy i Ubóstwa, a Skarb zamiast wypłacać Dług narodowy, wpadał w coraz większy.

Wznosiła się wprawdzie Stolica, bo z powodu Centralizacyi, każdy maiący w Sądach lub Administracyi iakikolwiek Interess, musiał dla iego popchnięcia ieżdżić osobiście i drogo się opłacić Warszawie, lecz upadek i nędzny stan Prowincyi, a nawet wsiów blisko Stolicy położonych, odłogiem leżące łany, opuszczone, lub opustoszałe wieyskie Chaty, świadczyły o zgubie iaką Krajowi niósł System X. Lubeckiego.

Zwodził on siebie samego i drugich mniemaniem, że Skarb przez niego Administrowany w kwitnącym iest stanie, i często bardzo więcey dla próżności, dla jednania sobie uktonów, podziwienia i sławy, niż dla istotney potrzeby, wyciśnione dochody, z równą szafował śmiałością.

Ci co się głębiey nad stanem finansów Polskich przed Powstaniem narodu zastanawiali, może nie bez zasady twierdzili, że gdyby przyszło było Administracyą X^{cia} Lubeckiego ściśle obrachować, rezultat wykazałby być Bankructwo Skarbu. Dług bowiem Publiczny nie tylko zostawił nie spłacony, ale ieszcze przez wybranie od Austryi Soli za Pretensye Obywatelskie i Instytutów obrachowane blisko na 40 milionów, przez zaciągnięcie Pożyczki od Towarzystwa Kred: Ziemsk: 55 mil:, przez podobnąż Frenklowską tak zwaną pożyczkę 42 mil:, przez wypuszczenie Biletów Bankowych za 16 mil:, przez ściągnięcie do Banku rozmaitych Depozytów około 40 mil: Dług publiczny blisko o 200 milionów powiększył, a fundusze przez Rząd narodowy Rewolucyjny w Banku i Skarbie znalezione, zapewne tyle nie wynosiły.

Zaprzeczyć nie można że pod wielu względami ogólny Stan Kraju przed Rewolucyą kwitnącym być zaczynał, Drogi z nayp[i]ęknieyszemi w Europie równać się mogące, miasta na pustych mieyscach pozakładane, Gmachy dla fabryk Sukiennych, Bawełnianych, fajansów, Garbarni, Szkła z gustem i okazałością postawione, równie Miasta Obwodowe, Woiewódzkie Koszary Obecne przy Gościńcu, przybrały w tych czasach kształt okazały, lecz nadewszystko wzniosła się Warszawa, tysiące Urzędników znaczne biorących Pensye, Ziazdy Obywateli z całego Kraju, Konsystencya około 20^{m} woyska, Oborowanie latem całey Piechoty, ciągły pobyt Cesarzewicza i z Gwardyami które corocznie około 20 milionów złp rozsypywały, bogaciło się i mieszkańców do budowy naypięknieyszych Domów zachęcały. Obok tego W. Xiążę z funduszów które w Kassie Woienney corocznie oszczędzał, wystawił kilka okazałych Woyskowych Gmachów. Rząd wyporządził 2 wielkie Szpitale, wystawił Dom Bankowy, mennicę, 2 Pałace Skarbowe, Kościół S^{go} Alexandra, Obserwatorium, Teatr i do młyna Parowego znacznie się przyłożył, Prywatni zaś przeszło 500 domów wymurowali, wszystkie te i inne Gmachy do rzędu naypięknieyszych w Europie liczyć się mogą.

Wszakże dla tego stan właścicieli Dóbr wieyskich nie polepszał się, otworzyła się w prawdzie dla nich Spekulacya na owcach, niektórzy chwycili się iey z zapałem i w Owce Hiszpańskie merynosy, znaczne włożyli Kapitały, przez lat kilka nieiakie odnosili korzyści, lecz znowu Cena wełny spadła do połowy, Ordynaryjniey więcey potrzebowano, przyszła potym zaraźliwa Choroba, wyniszczyła w niektórych mieyscach całe Owczarnie, a tak i tey Spekulacyi Właściciela pozbawiła.

Towarzystwo Kred: Ziemskie na Seymie w r. 1825^{m} uchwalone, byłoby bez wątpienia Właścicielom Gruntowym wielką przyniosło pomoc, gdyby obok niego obmyślono środki sprzedaży i utrzymania Ceny Zboża, a przez to postawiono Jch w stanie niezawodnym, wypłacania się z Rat Ustawą oznaczonych, lecz bez takich środków System Kredytowy, uczynił dogodność jedynie Wierzycielom, bo Jm ułatwił odebranie swoich Kapitałów.

W małych miastach Rolniczych, iakich w Polszcze iest naywięcey, nędza większa się zaczęła, niż była kiedykolwiek, Burmistrze tałaczy poiąwszy System zdzierstw, niż zasady Praw, protegowani od

Kommissarzy Obwodowych i Adjunktow, ktorym się opłacali, zdzierali mieszkańcow, raczey nad niemi ~~pan~~ panowali niż rządzili według Praw, karali Grzywnami, Aresztem plagami, a Ławnikow uważali ~~racz~~ raczey za swoich Posługaczy, niż za Radców.

Tysiące Żydow z Karczem i Browarow wieyskich wypędzonych, zgarnęli się do miast i w nich albo szynkowaniem Trunkow, albo pożyczaniem pieniędzy na Lichwę trudnili się, zawsze z naywiększym zniszczeniem mieszkańcow, ktorzy w krotce stali się ich dzierżawnikami. Lud wieyski przyzwyczajony od dawna do Żydow, wszystko co zebrał i zapracował, niosł do nich. Na lato ledwo nie wszystkie Kożuchy, Korale były u nich w Zastawie, ktore w Jesieni nowym Zbożem większą miarą a ceną niżką z lichwą odkupować musieli. Żydzi w Polszcze stanowią 1/7 części Ludności, nie idą do woyska za co płacą 700 zł rocznie, dochowuią starożytne Obyczaje i swoy Starożytny Stroy odmieniaiący Jch od innych mieszkańcow. W Jch ręku iest większa połowa Kapitałow i Handlu. Nie dbaią na doznawaną wzgardę i ucisk, ktory ona Jm do usczęśliwienia zysków i bogactw. W innych Kraiach Europy, przyjęli oni strój kraiowy, ale dla tego nie mniey się zabiegłemi, przemysłem i niemniey we wszystkiem ubiegają Spekulantow Kraiowych. W Anglij zarządzają 800 milionami f. Szt: a Jch dochody w tym Kraju wynoszą podaią na 40 mil: f. s. ... Dom Bankiera Rotszilda, ktory od 13 ... potęgi przybył do Angli, pożycza teraz wszystkiem monarchom Turkom i Grekom znaczne Kapitały.

Nieszczęściem że X. Lubecki, w swoich finansowych rachubach, żadnego nie zwracał względu na moralność i dobry byt mieszkańcow, Żydom ~~ktorzy~~ niby dla ochrony wiesniakow od pijaństwa z Karczem i Browarow wieyskich wypędzonym, dozwolił szynkować w miastach, w ktorych nie chcąc tamować pijaństwa, aby na dochodach Konsumpcyinych nie tracić, pozwolił nawet i po wsiach szynkować tym Żydom, ktorzy konsens opłacili.

Rzecz dziwna dla czego w ogolności nie obłożył Podatkiem Wodki i nie rozciągnął monopolium na ten nayobrzydliwszy i godności Człowieka poniżaiący Trunek, mogłby był na to mieysce znieść wszelką akcyzę od Piwa i zniżyć Taxę Soli ktora dla zdrowia Ludzi i Bydła iest nieuchronnie potrzebną. Pędzono wodkę z Kartofli i Zboża w tak wielkiey massie, że na 4^{ry} Browarow w Królestwie Pol: będących, rachować można iey produkcyą na 24 miliony Garcy ktorą w Kraju konsomowano, gdyż ani dwudziesta iey część za Granicę nie idzie, przyszła do Ceny tak niskiey że ~~za~~ jeden Garniec przedawano po gr 24, kiedy za Kwartę Soli tyleż dać potrzeba.

Niemniey demoralizował minister Lud wieyski i przez swoy System Celny, zakazał on expedyować Towary choćby w nayminieyszey ilości wchodzące z Zagranicy na Komorach granicznych, lecz postanowił do ich expedycyi Komory Centralne w miastach woiewodzkich, do ktorych z nayminieyszym Objektem z jedną Głową Cukru, Garcem wina, dla opłacenia potrzeba było o mil kilkanaście, tam i na powrot jechać, to zmusiło niejako Obywateli mieszkaiących na pograniczu raczey przemycać nie wiele znaczące, a w Domu potrzebne koniecznie objekta, za granicą o połowę taniey kupione, niżeli z niemi dla opłacenia Cła iezdzić tak daleko, a niechcąc się na Processa defraudacyine samych wystawiać, przemycali ie nocą na Plecach wiesniakow. Żydzi chwycili się tego samego srodka przemycali większe przedmioty przez stoiących na Granicy Kozakow, a mnieysze przez wiesniakow. Niezadługo wiesniacy, wzdłuż całey Granicy osiedli, przybrali sobie przemycanie Soli, wina, Kawy Cukru i innych Towarow, za rodzay przemysłu, przemycali ie dla Kupcow, lub też na swoy własny rachunek i sprzedawali w Kraju. Często uzbroieni pałkami i Siekierami, zbierali się i przechodzili po kilkudziesiąt razem, a napadnięci od Strażnikow i Kozakow, krwawe staczali bitwy.

Obywatele, Rady Woiewodzkie i Posłowie w czasie Seymu przekładali szkodliwy z takiego Systematu wpływ na moralność wiesniakow, przepowiadali że z tego porobią się kiedyś Bandy, co zbroyno napadać będą Domy i rozbijać po Drogach, dowodzili że z niego i Skarb w dochodach Celnych, znaczne odnosi straty, bo do Kontrabandy zmusza, ale X. Lubecki ze zwykłym Stoicyzmem i Lulką w Gębie odpowiadał: Vivant Defraudacye kiedy Cło ktore przedtym 4 miliony tylko czyniło, dziś 10 Milionow przynosi. Niebaczny że to nie Centralizacya Komor, jak raczey podwyższenie Tarryffy to zwiększenie Dochodow przyniosło. Nie miał także względu i na to że Towary Bawełniane i Sukna w tak wielkiey massie przez kontrabandę wprowadzane, kładły nie małą przeszkodę założonym w Polszcze fabrykom do odbytu ich wyrobow.

Nie małym było dla Kraju nieszczęściem, że cała Rada Admini: Rada Stanu złożoną była z Jndywiduow niezdolnych, słabych i ograniczonych. Znali oni ucisk i skutki szkodliwe Działań X. Lubeckiego, lecz żaden nie smiał mu stanąć w oppozycyi; już dla tego że żaden nie miał dosyć talentu do iey poparcia, już aby wzaiemnie Jch działań i przedstawień, nie zawsze prostych, ściśle nie ~~wz~~ roztrząsał. już nadewszystko, że ledwo nie każdy z nich miał zamiar domagania się Gratyfikacyi, lub podwyższenia Pensyi, dla ktorych Jego opinia, była mu nieuchronnie potrzebną.

Dopoki Namiestnik X. Zaiączek żył, On sam po wysłuchaniu Dyskussyi w Radzie Admini: przy ktorey zwykł był smaczno zasypiać, wszystko stanowczo decydował, według insynuacyi Xawerego Kosseckiego Sekretarza Rady Stanu o ktorey Go ten zawsze wcześniey uprzedził. [Po smierci Zaiączka, ktora nastąpiła w r. 1827^{m}, Prezesem Rady Adm: został Walenty Sobolewski, ktory do Podagry i Chiragry ciągle Go trapiącey, tażył właściwą sobie niedołężność i całkowitą niewiadomość Zasad Administracyi Rządowey, rownie więc i ten radził zawsze za zdaniem tegoż samego Sekretarza

[N 6 przyp.

głnego, ale gdy nie miał Głosu stanowczego tak iak Namiestnik, bo w Radzie Adm: prosta większość kresek wszystko stanowiła, przeto Sobolewski nie wiele się troskaiąc o resultata w Interessach, przestawał na tym że te same 200m złp: które na Budżecie dla Namiestnika aż do chwili dziejowego powstania Narodowego pobierał.

Minister Spraw wewnętrznych mostowski miał światło zdolność i doświadczenie, zbył atoli troskliwy o własne Zdrowie i maiątek, mało bardzo trudnił się ważnym swoim Urzędowaniem, Całe lato bawił w Dobrach swoich blisko warszawy położonych i tam Mu do podpisu posełano wyrobione już gotowe Expedycye, których nawet i nie czytał, a w Radzie Admin: zastępował Go naygorszy choć Uczony i Poeta, lecz w rzeczach Administracyinych równie nie dołężny Radca Stanu. Kassyer znaczny deficit odkryty w Kassie Kommissyi Spraw wewnętrznych, otworzył Process Krym: naprzeciw Kassyerowi, ten wyznał że pobudkę brania Pieniędzy z Kassy na swoie potrzeby, podał mu przykład ministra, który z teyże Kassy kazał sobie wyliczyć po razy kilka dość znaczne Summy, głębsze rozwinięcie i dochodzenie tego wyznania byłoby prawdę wyjaśniło, lecz minister połączony był familijnemi Związkami z Osobami w Łaskach u Cesarzewicza i Cesarza będącemi i wielkie maiącemi znaczenie, tedy odebrały rozkaz przerwania w tey mierze wszelkich dochodzeń. Sam przeto tylko Kassyer skazanym został na lat 10 więzienia, a niewiadomo czy Szkoda w Kassie zrządzona, powróconą została. Po tym zdarzeniu byłoby rzeczą zbyteczną szukać więcey przyczyn, dla czego minister Spraw wewnętrznych, nigdy się nie ważył sprzeciwiać Działaniom X.Lubeckiego. Inni ministrowie lub Ich Zastępcy, zimni lub mali, słabe maiąc wyobrażenie o Administracyi Krajowey, kontenci byli, że zamożność Skarbu iest na Stopniu punktualnego wypłacania Im znacznych Pensyi i Gratyfikacyi, o więcey mało się pytali.

Senator Ross: Nowosilcow osadzony w Warsz: iako Kommissarz Cesarski dla przestrzegania, aby w Rządzie Polskim nie było nic przedsiębrane, coby władzy Tronu ubliżało, miał także Głos swoy w Radzie Adm: lubił Trunki, Kobiety i wszelkiego rodzaju zbytek. Obciążony Długami i nienawidzący Polaków, radby był widzieć Stan polityczny Królestwa zmieniony, Konstytucyą zniesioną, bo w takim razie pochlebiał sobie zostać w tym Kraju Gubernatorem i ciągnąć z niego zwykłe korzyści, ciągle zatem przed Obydwoma Cesarzami oskarżał Polaków o Jakobinizm, drażnił X.Konstantego; siał nieufność między Tronem a Narodem, a X.Lubeckiego partykularnie, nienawidził.

Minister Oświecenia iak się już wyżey powiedziało, nie miał zdolności, ani potrzebnej powagi, aby zamiary X.Lubeckiego mógł ztrącać, raz przyłączył się tylko do Nowosilcowa, który przez nienawiść ku X.Lubeckiemu sprzeciwił się projektowi Sprzedaży dóbr Narod: przez niego na Radę Adm: wniesionemu, mniemiąc że iest przeciwnym Konstytucyi. Nie utrzymała się i ta Oppozycya, a Lubecki na odwet zrobił projekt zupełnego zniesienia Kommissyi Oświecenia i wcielenia iey do Kommissyi Spraw wewnętrznych, który może byłby i doprowadził do skutku gdyby Rewolucya była nie nastąpiła.

N. 6 przypisek

Wyiąwszy Wydział Skarbowy, we wszystkich innych zaięta się gorsząca nieczynność, Zastępstwo prawie w zwyczay weszło powszechny, każdy minister miał Radcę Stanu który Go zastępował ten miał znowu Referendarza który zdawał równie wszystkie zatrudnienia na Sekretarza lub Jego Adjunkta.

Wyznaczony ieszcze przez Cesarza Alexandra w r. 1825 Komitet Prawodawczy, znaczne ze Skarbu pobieraiący Pensye, obowiązany przygotować na następny Seym projekta do Praw, za przykładem Rady Stanu w przeciągu 5 Lat, nic także nie zrobił. Słowem taka wszystkich opanowała nieczynność, taka na naywaznieysze Interessa Kraju obojętność, że myśląc iakoby ogromne Pensye i rozmaite ieszcze dodatki, przywiązanymi były nie do Urzędów, ale do Ich Osób, jedni od rana aż do wieczora jeździli po wizytach i Obiadach, drudzy grali lub pisali wierszyki, latem bawili na wsi, lub wyieżdżali do wód, a za to każdy sądził się ieszcze mieć prawo do Orderów Gratyfikacyi i wyższych Stopni i kiedy Czasem żalono się i przepowiadano skutki, jeden z nich zwykł był odpowiadać: „Czas wszystko przetrzyma, wisła dla tego płynąć będzie swoim Korytem."

Sami tylko Radcy Stanu i Urzędnicy w Kommissyi Skarbu, byli Ludzie zdatni, pracowici i pilni, lecz Jch znowu tak wielka była liczba, że niektórzy mało mieli do czynienia, a inni trafiaiąc w ducha swego Naczelnika, wysilali się na Koncepta fiskalności, zdzierstwo i gwałtów i vexacyi rożnego rodzaju, aby za to wysłużyli sobie Ordery i Gratyfikacye.

W takim Składzie nie trudno było X.Lubeckiemu, który Sam jeden tylko był czynnym i pracowitym, opanować całą władzę Administracyi Rządowey, wdawał on się we wszystkie

cy Gałęzie na nawet do Sądownictwa i Prawodawstwa a naymnieyszy swemu zdaniu opor, karcił surowo.

Referendarz Rady Stanu Hube, oświaty w Skarbie publiczney i znany ze skromności i nieugiętości Charakteru, ze zdolności i miłości prawdy, poważył się w Rapporcie do Cesarza wytknąć nie prawne, antiKonstytucyjne a nawet Skarbowi Szkody przynoszące niektóre X.^{cia} Lubeckiego działania, mowiąc że Rapport ten był organem czystey prawdy, oparty na dowodach, Rachunkach i faktach niezaprzeczonych, lecz w nadgrodę tego pracowitego dzieła, przez które wszystkim chciał oczy otworzyć, został na zawsze z Urzędu oddalonym. Podobnież jeden z Urzędników Poczty, zebrał kilkadziesiąt faktów obwiniających Radzcę Stanu Jeneralnego Dyrektora Poczt, o nadużycia i przywłaszczania sobie wiele dochodów Poczty, rzucił się oskarżony w protekcyą X.^{cia} Lubeckiego i Jego Siostry, a rzecz cała skończyła się i tu na oddaleniu Skarżyciela i na tym że Dyrektor Jeneralny musiał na Dobrach swoich zabespieczyć Summy które z Dochodów Poczty na swoy obrocił użytek i na tym że odtąd dochody Poczty zajętemi zostały pod Administracyą Skarbu.

Tym sposobem X. Lubecki podgarnął pod swoią moc wszystkie Gałęzie Administracyi Rządowey, lecz i tytuł tylko prawie został prywatney nawet własności, kiedy według upodobania coraz nowemi obkładano ią ciężarami, które tamowały nawet przemysł, Sprawiedliwości i wolne używanie dochodów. Trudno określić w szczegułach z iaką śmiałością wydzierano właścicielom przez rozmaite kanały Jch szczupłe dochody, a z drugiey strony marnowano grosz publiczny. Urzędnicy Skarbowi śmieley się odtąd dopuszczali Gwałtów i Nadużyciów, bo widzieli że Skargi i zażalenia żadnego nie odnoszą skutku, owszem uważane są iak za targnie się na powagę i Prawa majestatu.

Pod takim Rządem Urzędnicy uważali się dziedzicznemi i swoią nieczynnością bądź przewrotnością wyrządzali wszelkie złe, nadymali się swoią godnością, nietykalnością i natrząsali się z niedoli i narzekania Obywatela.

Z pomiędzy wszystkich Gałęzi Administracyi, może Sprawiedliwości naymniey mogłaby była naprzeciw sobie mieć zarzutów, gdyby utrudzaną nie była Szykaną, Zdzierstwem wypisami Stęplami, Kontrollą które się wikłały i w których Processa często zupełnie zawięzły. Administracya rowniętrzna! jeżeli kto miał w niey Interess i podał Notę, ileż razy na Stęplach musiał ią ponawiać, jeździć kłaniać się!! Skarżył Urzędnika, zasłoniła go protekcya którą każdy mieć musiał i bez którey Urzędnikiem nawet zostać i awansować by nie mogł

Cesarz Alexander siłą maxym La Harpe poiął wprawdzie zasady Praw Człowieka, ale przykłady Samowładności, niewolnictwa i srogości, ustawicznie się Oczom Jego nawijające, tak w Nim pomieszały wyobrażenia tych zasad, że według okoliczności miał chwile, w których radby był szczerze nadać Narodom Berłu Jego uległym Jnstytucye liberalne, znowu się wahał i chciałby je ograniczać, czasem się wstydził, że żadnych nie nadał i po chwili uważał znowu brak Cywilizacyi i umysły nie dość doyrzałe do ich ocenienia, przyjęcia i używania.

Jego następca Cesarz Mikołay nie tyle liberalny, a mniey ieszcze przystępny, nigdy nie nachylił Ucha do Obywatela, któryby Go o rzetelnym stanie rzeczy oświecił. Tę wadę miał i W. X. Konstanty, a Obadwa nie rozmawiające iak tylko z jedną stroną i niesłyszące iak same podeyrzenia które Nowosilcow, Głowie Rossyiscy a często i Sama Rada Stanu poszeptać nadu przed Niemi nie przestawali; pogniewani do tego Sądem Seymowym, o którym w swoim mieyscu powiemy, zdawali się dla tego tylko tollerować w Królestwie Pol: ten pozorny Rząd Konstytucyjny, że był dziełem Błogosławionego Alexandra którego pamięć Obadwa czcili

Cenzura też pilnie strzegła, aby iakie Skargi naprzeciw bezprawiom, do pism publicznych nie wcisnęły się, ile razy Rady Obywatelskie lub Jzba Poselska podniosły Głosy naprzeciw uciążliwościom i nadużyciom, oskarżano Jch iako Burzycieli.

Taki był stan rzeczy w Królestwie Polskim, kiedy Cesarz Alex: po odbytym Seymie 1825 r. pojednawszy się z Cnotliwą i dobrą małżonką którą od lat kilkunastu zaniedbał, udał się w Jey towarzystwie do Taganroog, miasta położonego na brzegu morza Azowskiego, gdzie bądź dla wypoczynku po pracach, bądź dla iakich widoków politycznych, znaczną Część Zimy bawić zamierzył. wyiechawszy raz konno dla obeyrzenia roboty około pobliskiey fortecy, zaziębił się i po krótkiey Chorobie w d. 1mo Grudnia na rękach czułey i troskliwey ~~Ch~~ małżonki Życie zakończył. Kronika złośliwa lub prawdziwa, rozniosła odgłos, że skonał z podaney trucizny bowiem że w ciągu niezbyt długiego swoiego Życia, zrobił 200.000. wiorst, 30,000. mil niemieckich

mu trucizny, ktorey Cesarzowa mnieyszą ziadłszy dozę, nie długo Go też przeżyła.

Wiadomość o zeyściu Cesarza, wszystkich w Warszawie głęboko dotknęła żalem, tym więcey że bawiąc w niey podczas Seymu przeszło cały miesiąc, okazywał wielką ku Narodowi przychylność i zaufanie, wesołość i naylepszy stan zdrowia.

Jego dobrodzieystwa w żywey Polakom zostaną pamięci. Ci nawet co we wszystkiem samą tylko złą Stronę chcą widzieć, uczuli tę wielką stratę. Pospolstwo widząc Go przed 6 Miesiącami w zupełnym Zdrowiu ani sobie wyperswadować ~~nie~~ dało, aby jak Oyciec i Dziad gwałtownym Ciosem nie został Życia pozbawiony. Z płaczem na Ulicach krzyczało „gdyby był u nas pozostał, nie bylibyśmy nigdy dopuścili wykonać ten gwałt na naszym Krolu„. Nie tylko w Warszawie, ale i w całey Polszcze mieszkańcy Oboiey płci przywdziali Żałobę ktora i Ich Serca smutkiem okryła. On był prawdziwym wskrzesicielem Imienia i bytu politycznego Polski. On ~~[illegible]~~ był jednym z panujących monarchow swoiego wieku, co czuł i pragnął aby bespieczeństwo Osoby i majątku Obywatela, nie na samym Charakterze często niepewnym, ale na Prawach i Instytucyach Krajowych polegało. On za uratowanie tonącego otrzymał był od Towarzystwa Londyńskiego medal i Patent na Członka honorowego. On wysiadł z Powozu, aby omdlałego wieśniaka zawiozł w nim do Szpitala. Każde mieysce przez ktore przejechał, oznaczone było dowodami ludzkości, dobroci i Cnoty. Po zeyściu wszyscy radziby przynaymniey Jego Cieniom hołd wdzięczności okazać. Senat Polski przesłał do Cesarza Deputacyę z Adressem ubolewaiącym i prozbą o postawienie dla Niego Narodowego Pomnika. Cesarz Mikołay te offiarę przyiął i ze swoiey strony nakazał, aby w ciągu Jego panowania, Moneta Polska bita była w Kształcie medalow z Popiersiem Alexandra —

7go Kwietnia 1826go r. odbył się obrzęd Pogrzebowy z wielką Czcią i okazałością w Warszawie.

To niespodziewane zeyście Cesarza Alexandra, dało w Rossyi pobudkę do przyspieszenia Rewolucyi od lat kilku zamyślaney, lecz ieszcze nie dosyć przygotowaney. Utworzoną ona ieszcze była w Paryżu, kiedy po Abdykacyi Cesarza Napoleona Blicher na czele Generałow Pruskich przyszedł do Krola Pruskiego, a Jermołow na czele Rossyiskich do Cesarza Alexandra prosić dla swoich narodow o Konstytucyę. Krol Pruski zaspokoił swoich przyrzeczeniem, ktorego jednak dotąd ieszcze nie dopełnił, lecz Generałowie Rossyiscy odprawieni od Alexandra z nieiakim uniesieniem, ułożyli zaraz w Paryżu rozwinięcie Rewolucyiney Chorągwi, skoro tylko staną na Ziemi Rossyiskiey. Wszyscy prawie ieszcze we Francyi, Niemczech, a niektorzy już w Polszcze weszli do Loży wolnych mularzy, robili Związki i Żołnierzom nieco o wolności, o prawach Człowieka nadmieniali, chociaż obok tego za naymnieysze Uchybienie tysiące Pałek im liczyli.

N. 7 przypisek

Woyska Rossyiskie wracaiąc z Francyi rozłożyły się na zimowe Kwatery 1814go r. w Xięstwie Warszawskiem. Generał Jermołow uważaiąc ten Kray jako Orężem zajęty już za Prowincyę i Ziemię Rossyiską, chciał na Nowy rok 1815 r. podnieść z Korpusem swoim Powstanie w Krakowie, lecz Generał Woronzow stoiący w Kaliszu przybiegł spiesznie do Krakowa i wymogł na Jermołowie, że się z tym wstrzymał. Po powrocie woysk do Rossyi, odkryto ducha rewolucyinego w Gwardyi Siemianowskiey, ktorą zwinięto a Żołnierzy i officerow rozesłano po rożnych Pułkach liniowych. Jermołow posłany iako Wodz ~~[illegible]~~ Armii za Kaukazami działaiącey, później w Ambassadzie do Teheranu, nie miał Czasu i sposobności rewolucyinych swoich zamiarow doprowadzić do skutku, Jego jednak bądź inna jaka fakcya wszelkie odległe czyniła do niey przygotowania, nakoniec Śmierć Cesarza Alexandra Spiskowym dała hasło do iey rozpoczęcia —

Jeszcze w r. 1820tym Cesarz Alexander nie maiąc Dzieci i znaiąc że Brat Jego Cesarzewicz Konstanty dla gwałtowności swego Charakteru, nie iest zdolny panować i rządzić, upatrzył porę skłonienia Go do zrzeczenia się następstwa w ten Czas, kiedy ten zakochany w dzisieyszey swoiey małżonce, prosił Go i Matkę o pozwolenie zawarcia z nią Szlubow małżeńskich. Akt zrzeczenia się następstwa w całey formie sporządzony leżał w Sekrecie i pod pieczęcią, lecz po Śmierci Cesarza wraz z Jego Testamentem otworzonymi został, a tako Tron przeznaczał W. X. Mikołajowi, ten jednak ~~[illegible]~~ do objęcia Go nie przystąpił, dopoki Cesarzewicz Konstanty zrzeczenia się swego nie potwierdził.

Wahał się zrazu ten Xiążę, żal zmarłego Brata ktorego wielbił, poważał i szczerze kochał, nie dozwalał mu wziąść rychłey rozwagi. Pochlebcy i Jego dworacy w Warszawie radziby widzieć Go na Tronie, składali mu już hołdy uniżoności i Poddaństwa, jako prawemu Monarsze, lecz w końcu Xiążę znaiąc siebie i przewiduiąc zamięszania domowe, posłał swoie oświadczenie zrzeczenia się Tronu, zachowuiąc sobie jedynie tytuł Cesarzewicza i Władzę dyskrecyonalną większą nieco niż dotąd w Krolestwie polskiem używał. Chcąc zaś to zrzeczenie się publicznie utwierdzić, gdy Akt Koronacyi nadszedł, pojechał do Moskwy i tey uroczystości assystował.

Spiskowi Rossyiscy pochlebiali sobie iż w Sporach iakie o Tron wakuiący pomiędzy Braćmi zaydą, będą mogli znaleść zręczność zamiarow swoich przywiedzenia do skutku, lecz zawiedzeni w nadziei postanowili podnieść bunt otwarcie, razem w Stolicy i na innych punktach Kraju, lecz zaledwo co go Pułkownik Murawiew rozpoczął na Ukrainie zaraz został stłumionym. W Peterzburgu iego ugaszenie więcey doznało trudności.

Spiskowi nie mogąc zbyt ciemnemu Pospolstwu wpoić wyobrażenia Konstytucyi ktorą po wymordowaniu familiy Cesarskiey chcieli Rossyi nadać, opowiadali mu że Cesarz Mikołay podstępnie przywłaszczył sobie Tron, ktory należał Konstantemu jako Bratu Starszemu, a Konstytucya, iest to Jego małżonka, Pani z

Cnot pobożności i Mądrości sławna i godna aby z Nim dzieliła Tron Katarzyny, wyszło kilka Pułków z Koszar a pijane Żołnierstwo z Ludem głośno krzyczało iż chcą widzieć na Tronie Rossyjskim Konstytucyą Małżonkę W. X. Konstantego.

Gdyby Cesarz Mikołay nie wyiechał był sam z Pałacu na Koniu i otoczony wierną sobie świtą nie był się rzucił w środek Powstańców, ci nierządnego groźną byliby przybrali postawę i ważne mogłyby były nastąpić wypadki, szczęściem dla Cesarza że Im się nie udało podeyściem lub siłą opanować Cytadelli w środku miasta stoiącey. Zginął przy Jego boku Generał Miłoradowicz i kilku innych ze Świty, ale zbuntowani Żołnierze i Lud przestali strzelać i na łaskę się poddali.

Tym sposobem cały zamach na obalenie despotyzmu, a zaprowadzenie panowania Praw i Rządu federacyinego których magnaci i więcey oświeceni moskale od dawna sobie życzą i tym razem się nie udał. Nowy dowód, że bez oświaty i Cywilizacyi nie podobna iest zrobić wyobrażenie Praw i liberalnych Instytucyi a dopiero je zaprowadzić. Kwestya zaś dotąd ieszcze nie iest rozwiązaną, czyli w Rossyi samo Klima nie stoi na przeszkodzie Cywilizacyi. Ostrość Zimy i iey długość, zawiesza przez 8, 9. miesięcy wszelką Kommunikacyą, a w ciągu tego powszechnego letargu, mieszkańcy oddzielnie żyiący po miastach rozsypanych śniegami, oddawać się muszą pijaństwu, grze i wszelkiey debosz[e]ryi. Czy dadzą się tam sprostować obyczaje, a bez obyczajów, czy Cywilizacya i Prawa mogą mieć mieysce?

Możeby potrzeba dla każdey Prowincyi oddzielnych i różnych od siebie praw, zastosowanych do Klimatu i do sposobu życia mieszkańców, a wielość Praw iest jedno, iak gdyby nie było żadnych. Można przypuścić aby rządzone były jednemi Prawami Narody które się nie rozumieią i zachowuią odwieczne zwyczaje i zabobony, szacownieysze dla Nich nad samo życie?

Z drugiey strony bez Sprawiedliwości opartey na samych Prawach, Cywilizacya mieysca mieć nie może, a można przypuścić aby kiedy zajaśnieć mogła w Kraju, gdzie Niewola i Ciemnota czyni jednego i Sędzią i Panem?

Opinia którą Moskale maią o sobie i upor Narodowy, zdaią się być iedną ieszcze więcey przeszkodą do wszelkiey reformy i Cywilizacyi.

Cesarzowa Katarzyna zwołała do Moskwy Deputowanych i nadała Księgi Praw, między którymi dadzą się napotkać i takie, coby i w południowey Europie przyięte były z wdzięcznością, ale na cóż się one przydały, kiedy się nie wyrzekła i Następcom swoim nie zabroniła ich zmiany. Obok ich ogłoszenia, nic nie ustąpiła ze swoiey Władzy despotyczney, a Jey Księgi Praw ~~nie~~ zawieraią już ani jednego Artykułu, któryby późnieyszymi Ukazami zmienionym nie został. Nadała przeto Katarzyna te Prawa nie dla Rossyi, ale dla Europy przed którey chluby swoiey w nich szukała, było to Nazwisko zamiast rzeczy. Cała zaś Uwaga tak Jey iak i Następców, zwrócona tam iest na to, aby mieli dobrych Żołnierzy, twardych, wstrzemięźliwych i niespracowanych, którymby sama Niewola i Zabobon, a czasem i nędza, tchnęła pogardę życia.† Lecz zapędziliśmy się nazbyt daleko w filozoficzne Uwagi nad tym obszernym Państwem, czas abyśmy wrócili do naszey Osnowy.

† z wyższych Klass mieszkańców, każdy tam musi być koniecznie w woysku, żadne inne powołanie, nie ma powabu każdy będąc ~~officer~~ Junkrem lub Officerem, traci czas na musztrze i Sporzynku. wszystkie Instytuta nie formuią iak woyskowych, Senat i wszystkie Władza zapełnione są wysłużonymi w woysku, którzy nie brali wychowania iak do woyska. Żaden nie posiada Jurisprudencyi i Nauki Administracyiney. Mo[...]jąc Duchowne zayrzesz, sprawowane są przez Ludzi z Gminu †

Wzięci na surową Inkwizycyą naczelnicy Peterzburskiego i Ukraińskiego Powstania, wyznali że byli w porozumieniu z Towarzystwem Polskich Patryotów zawiązanym w Warszawie. Osadzono natychmiast w więzieniu u Stanu Karmelitów, Starego Kasztelana Sołtyka, Podpułkownika Krzyżanowskiego Kapitana Prądzyńskiego, młodego Plichte, Grzymałę, Załuskiego, Majewskiego. Wyznaczoną została przez Cesarza, pod kierunkiem W^o. Xięcia Konstantego Kommissya Śledcza złożona z Prezesa Senatu Ordynata Zamoyskiego, dwóch Grabowskich, ministra woyny Haucke, Generała Polskiego Rautenstraucha, Nowosilcowa i kilku Generałów Rossyiskich.

Przed tą Kommissyą Śledczą Obwinieni każdy z osobna wyznał iż w rzeczy samey istniało pomiędzy niemi tayne Towarzystwo które schadzki swoie miewało w Domu Kasztelana Sołtyka, że Krzyżanowski pod pozorem Interessów swoich familiynych, wysełanym był od nich do Kijowa, tam z Rossyiskiemi Spiskowymi naradzał się i zawierał słowne umowy, wyznali daley że nie mieli nigdy zamiaru targnąć się na życie monarchy i familii panuiącey, lecz przyrzekli na przypadek powstania w Rossyi, W^o. Xięcia Konstantego zatrzymać w Warszawie i Woyskiem Polskiem przeszkodzić, aby Korpus Litewski pod Jego rozkazami będący nie poszedł Cesarzowi na pomoc, że co Rossyiscy Spiskowi zobowiązali się Prowincye od Polski oderwane powrócić —

Powiadaią że Prezes Senatu a razem i tey Kommissyi Śledczey, szczególną w badaniu okazywał gorliwość przez co opinię publiczną naprzeciw sobie mocno oburzył.

Rossyiscy Spiskowi jako na Uczynku złapani, po krótkich Inkwizycyach osądzeni, pięciu z nich zostali w Peterzburg powieszeni, a znaczna liczba wygnani na Syberyą. Lecz na obwinionych w Polskiem Królestwie stosownie do Konstytucyi, musiał być złożony Sąd Seymowy.

W Dziennikach Praw dla Królestwa Polskiego ~~nay~~ ustanowionych nie było ieszcze ani Organizacyi ani Instrukcyi dla tego Sądu, artykuł 152 Konstytucyi rzucił tylko niejakie dla niego zasady, lecz nie miał ani przepisaney sobie formy postępowania, ani ieszcze praktycznie exystował. Cesarz Mikołay dopiero dekretem 6°. Kwiet 1827 takową mu przepisał.

Stosownie do tey Instrukcyi wezwany Sąd Seymowy z całego Senatu złożony, zasiadł w dniu 10^m. Kwietnia 1827 r. a wysłuchawszy Aktu Oskarżenia, wybrał deputacyą do ułożenia Instrukcyi Processu. Instrukcya trwała tym dłużey, że Obwinieni chociaż w oddzielnych Celach trzymani, znaleźli jednak sposobność porozumienia się z sobą i przy teraźnieyszey Inkwizycyi Sądowey, zaprzeczyli jednozgodnie to wszystko, co przed Śledczą Kommissyą byli wyznali, przywodząc za przyczynę owczasowego przyznania się, długie i dotkliwe więzienie którym dręczeni byli i obiecywane sobie skrócenie go jeżeli

się prędzej przyznać. Stary Wojewoda Franciszek Grabowski, jeden z Członków Kommissyi Śledczej stwierdził, że Ich do przyznania się zachęcał, obiecując Im rychleysze uwolnienie, lub całkowite przebaczenie —

Sprowadzono z Petersburga pod dozorem Senatorów Rossyiskich, uwięzionych tam Obywateli Litewskich i Ukraińskich, aby tuteyszym Obwinionym wymówili do Oczów i przekonali o rzeczywistości czynów, które już Sami przed Kommissyą Śledczą byli wyznali, lecz ci przy swoim zaprzeczeniu pozostali ciągle nie poruszeni.

Cesarzewicz unosił się gniewem kiedy Mu powiedziano, że wedle przepisów Procedury Kryminalney Zeznania tylko przed Sądem legalnie obsadzonym złożone, stanowią naprzeciw Obwinionemu dowód zupełny, gdy zaś Kommissya Śledcza, jakkolwiek z Osób znakomitych złożona, nie maiąc jednak przydanego sobie Urzędnika Sądowego, nie miała bez niego Charakteru Sądu należycie obsadzonego, Zeznania przeto złożone przed nią, jako zasądowe, nie maią zupełnego dowodu. Gniewało Go tym więcey podeyście przez jakie Obwinieni, zamkniętemi będąc oddzielnie, mogli się z sobą tak dobrze porozumieć, że wszyscy jedne i też same przyczyny odwołania zeznań swoich poprzednich przywodzili —

Podwojono więc Straże i środki Ostrożności. Przywożono i odwożono Obwinionych w zamkniętych Powozach pod mocną Eskortą, a chociaż Spiegi Cesarzewicza czynność swoią także podwoili, wszelako i publiczność śledziła każdy krok, wiedziała o każdym z Obwinionymi postępowaniu i coraz więcey swoie dla nich objawiała interessowanie.

Zaprzeczyć nie można aby Oni winnemi nie byli, zawiązali tayny związek, który się do Litwy i Wołynia rozciągał i ze Spiskowemi Rossyiskiemi byli w porozumieniu, lecz w opinii publiczney zyskiwali usprawiedliwienie i raczey za Męczenników miłości Oyczyzny byli uważani, ~~chcieli~~ że chcieli ią ~~uwolnić~~ wydobyć z Jarzma Rossyiskiego, wrócić iey dawne granice i niepodległy byt polityczny, pragniono przeto Ich uwolnienia.

Te uczucia znaczney części Narodu taynymi nie były Cesarzewiczowi, który czy dla ostrożności będź zemsty podwoił ostrożność więzienia. Nie pozwolono Oycom, Żonom, Krewnym widzieć się z niemi nawet w obecności dozorcy. Młoda małżonka Prądzyńskiego błagała Cesarzewicza, aby Dziecię po iego uwięzieniu narodzone, Oycu pokazać mogła, i to odmówiono.

Chciał przez tego wiedzieć Cesarzewicz, co na każdey Sessyi Sądu Seymowego zaszło i w porządku nakazał Vice Prezydentowi Miasta Warszawy, aby mu Pisarza Sądu z Protokułem przywiózł, lecz gdy Prezes tegoż Pisarza o to publicznie zgromił i ten bądź ze zmartwienia lub inney przyczyny, w kilka dni potym Życie zakończył, Jego Następca był już ostrożnieyszym. Wszelako nie tylko Cesarzewicz, lecz i ciekawa publiczność o wszystkim codzień wiedzieli —

Obrony niektórych Mecenasów z których każdy Obwiniony po jednemu miał sobie dodanych, dla śmiałości i mocy wyrażeń, jak równie i przymówienia się samych Obwinionych, zasłużyłyby na mieysce w Historyi, gdyby krótkość którą w tym Dziele wziąłem sobie za prawidło, nie wstrzymywała mnie od ich zamieszczenia. Radca Stanu Wyczechowski mianowany przy tym Sądzie Prokuratorem, rozwinął całą Erudycyą Prawnika, aby wykazał Zbrodnie Stanu za udowodnione i skłonił Sąd do wyrzeczenia na Obwinionych, Kar surowych Prawem przepisanych.

Gdy po tym wszystkim Sąd przystąpił do deliberacyi i Wyrokowania, tu dopiero okazał się widocznie w mieszkańcach Warszawy duch Narodowy, krążyły rozmaite pisma bezimienne po Senatorach, przekonywaiące o niewinności więźniów, podaiące Im zasady i Motiva na iakich swoy Wyrok oprzeć maią, grożące publiczną wzgardą i zemstą, gdyby się ważyli naylepszych Rodaków skazać na kary przez Prokuratora żądane. Kobiety rozwinęły całą czułość i czynność swoię za Obwinionymi, kazały odprawiać liczne msze i Nabożeństwa po wszystkich Kościołach o Ubłagania Światła, ducha i Sprawiedliwości dla Sędziów, jeździły po Senatorach, wmawiały w Ich Żony obowiązek skłaniania Mężów do życzeń całego Narodu.

~~Senatorowie też ze swojej strony dobrze wiedzieli~~ Z drugiey strony Senatorowie dobrze wiedzieli, iak mocne były Cesarzewicza życzenia, aby Obwinieni, uznanymi zostali za winnych Zbrodni Stanu i jako tacy, skazani byli na kary tak surowe, iżby Cesarz wedle Rossyiskiego zwyczaju mógł je złagodzić. W przypadku przeciwnym byli pewni, że wyrok nieco łagodny wprawi Go w gniew nieprzebłagany.

Dowodów piśmiennych naprzeciw Obwinionym, nie było żadnych, same tylko wyznania przed Kommissyą Śledczą złożone, pomiędzy sobą zgodne, poparte Zeznaniami Spiskowych Rossyiskich, byłyby stanowiły dowód zupełny, gdyby nie były odwołane, i gdyby ich nie osłabiało to uchybienie formalności że były pozasądowe. Uyrzał się zatym Sąd Seymowy w krytycznym położeniu, albo Wyrok swoy oprzeć na sumiennym wewnętrznym przekonaniu i Kary Działem VII. Kodexu Karnego na Zbrodnie Stanu przepisane orzec, albo na ~~forma~~ uchybieniu formalności zarzuty za nieudowodnione uznać i Obwinionych uwolnić. Potrzeba było słowem Senatorom decydować się w przypadku pierwszym ~~decydować się~~ na publiczną wzgardę, płacz a może i zemstę wielu familij; w drugim na ~~prze~~ gniew a może i prześladowanie Cesarzewicza. Obrali to ostatnie.

Kasztelan Bieńkowski którego publiczności ~~miała nieco w podejrzeniu przedsię~~ penetruiąca aż do gabinetów i wewnętrznych mniemań Sędziów, miała nieco w podeyrzeniu, bądź dla oczyszczenia się przed nią, lub z przekonania własnego miał jako Prawnik w czasie Deliberacyi długą i patetyczną mowę za Obwinionymi i w niey konkludował, że dla braku dowodów, za niewinnych uznanemi bydź powinni. Była jednakże tak pomiędzy Senatorami iak i publicznością znakomita liczba Mężów rozsądnych, co mniemali, że Sędzia w sądzeniu wynieść się ponad groźby, obawy i wszelkie uboczne względy powinien i iść jedynie za głosem własnego przekonania i prawa, ~~lecz Ci przed głośną wrzawą Młodzieży i Kobiet~~ że Senat będąc Organem Opinii i życzeń Narodu, okazać powinien gniew Jego i groźę na takie zamach, lecz Ci przed głośną wrzawą Młodzieży i Kobiet biegaiących i wszelkie gorące zdania uprzedzaiących

Zdania swoie tłumic musieli i ledwo się odważyli nayleprzemu Przyjacielowi w sekrecie i zaufaniu je udzielić.

Czyli zatem te wszyſtkie zabiegi Patryotow, lub też własne przekonanie większey liczby Senatorow sprawiły, że prócz Woiewody Generała Wincentego Krasinskiego, ktory zdanie swoie wyraźnie naprzeciw Obwinionym objawił, Sąd większością zdań nie znalazł żadnego z nich tak w zarzuconych Im zarzutach przekonanym, aby na kary przez Prokuratora wnoszone zasługiwał, a różniąc się nieco pomiędzy sobą co do ſtopnia kary i lat więzienia, w końcu zgodzili się na to, że wysiedziane Areszta, za karę dostateczną poczytane Im być powinny.

Oſtatnie posiedzenie 24 maja 1828go r. na ktorym Sąd Seymowy wyrokował, przeciągnęło się do godziny 9 wieczorney. Zaledwo się skończyło, już wiedziano powszechnie nie tylko iaki zapadł Wyrok, ale i zdania każdego z Senatorow. Krasiński wzgardą i szykaną okryty, Syn Jego przez młodzież Akademicką z Praktyki wyrzucony. Inni Senatorowie, w miarę iak wiele ktory z nich okazał odwagi i gorliwości za Obwinionymi, odbierali oznaki publicznego szacunku.

Lecz Cesarzewicz iak to przewidzieć było można, wpadł w gniew naywiększy. Wiedział on że pisma liberalne we Francyi i Angly, deklamować będą Jego despotyzm i tyrannią w dręczeniu kilkoletnim Obwinionych, ktorych zarzuty za nieudowodnione przez Sąd uznanymi zostały, przewidywał że Moskale z tego zdarzenia uczuią tym więcey cenę Karty Konſtytucyjney i niepodległości Sądownictwa. Nie było atoli środka, cofnąć wyrok choć nie publikowany, ale już wiadomy powszechnie, było niepodobna.

Podchlebcy jednak doradzili Mu, że Cesarz mógłby iescze ten wyrok zawiesić, a rzecz oddać pod rozsądzenie zwyczaynych Sądow Kryminalnych. Bądź zatem w tym widoku, lub też dla umartwienia Senatorow, kazał Radzie Adminiſtracyjney wydać tey samey ieszcze nocy Poſtanowienie wſtrzymania się z publikacyą wyroku, dopoki Cesarz na rapport, ktory Prezes Sądu Seymowego przesłać mu ieſt obowiązany, decyzyi swoiey nie wyda.

Przeraziło to mocno Senatorow, ktorzy dosyć znudzeni tak długo trwaiącym Sądem, maiąc oraz w domu familijne Intereſsa, radziby byli ledwo nie tego samego dnia rozjechać się do Domow. Procedura zaś zabraniaiąca Sędziom oddalać się przed ukończeniem Sprawy, nie dozwalała tym samym aby Senator przed publikacyą wyroku mieysce Sądu opuścił. Tego Poſtanowienia Cesarzewicz tak ściśle przeſtrzegał, że ci nawet z pomiędzy Senatorow co Dobra swoie blisko Warszawy posiadali, Biskupi co w Dyecezyach tak byli potrzebni, ruszyć się z Warszawy nie mogli; prośby i wszelkie przełożenia nie były zdolne skłonić Go, aby ktoremu choćby na kilka dni oddalić się z Warszawy pozwolił.

Rapport ktory Prezes Sądu Seymowego Cesarzowi przesłał, ieſt wyrazem otwartości i Charakteru Narodowego, nie lękał On się powiedzieć w nim Samowładcy Pułnocnemu między innymi: Że potrzeba aby upłynęły ieszcze dwa wieki, zanim Polak przyzwyczai się wierzyć, że nad Prawa ieſt wyższa władza, ktora w pewnych zdarzeniach nakazuie Im milczenie i Wyroki sama dyktuie.

Wśrod tego że tak rzekną politycznego uwięzienia w Warszawie całego Polskiego Senatu, iego Prezes Senator Woiewoda Bieliński zszedł z tego Swiata 6go marca 1829 r. zgon tego szanownego męża, wprawił wszyſtkich w żal czuły i głęboki, ani obawa prześladowania i doniesień tayney Policyi, nie były zdolne zapobiedz, aby każdy nie pośpieszył się do okazania wszelkiey Czci Jego zasługom należney. Młodzież Akademicka pilnowała Zwłok koleyno dniem i nocą. mowy przypominały Jego zasługi i Cnoty. Przy Exportacyi też młodzież okryła ciało i władze Assyſtuiące, wypychaiąc z pośrod Orszaku tych, ktorych niegodnymi znaydowania się w nim sądziła. Po nabożeńſtwie rozszarpano Sukno Trunne okrywaiące w kawałki dla ich zachowania iako pamiątki —

Złożony sobie wyrok Sądu Seymowego i rapport Prezesa, Cesarz przesłał Radzie Adminiſtracyjney Krolestwa po opinią. Była to okoliczność nader dla niey drażliwa. Znała bowiem Rada, że Cesarz a więcey ieszcze Cesarzewicz przekonani o Zbrodni Obwinionych, a tym samym i o tym że Sąd Seymowy ne samym tylko braku formalności wyrok swoy oparł, radziby mieć choć pozorne, lecz przecie na prawie oparte Zasady do iego obalenia. Z drugiey ſtrony ~~Rada~~ też Rada patrząc naocznie, iak daleko ta Sprawa szczegulniey Warszawską obchodzi publiczność, łatwo poymowała, że doradzić Cesarzowi iego ~~wyroku~~ skaſsowanie, byłoby ściągnąć na siebie wzgardę i większą nienawiść nie tylko Narodu ale i całey Oświeconey Europy. Były jednak w Radzie rozmaite Zdania. Xiążę Lubecki ktory znał i czuł Opinią walczącą naprzeciw ~~niemu~~ sobie, chcąc korzyſtać z okazyi i zyskać Imie Obrońcy Praw i Konſtytucyi, ktorą ~~tyle~~ razy naruszył, zdaniem swoim przeważył i wypracował Rapport, w ktorym Rada Adminiſtracyjna radziła Cesarzowi, zoſtawić Wyrok w swoiey mocy i iego publikacyi dozwolić —

Nie był Cesarz kontent z tey Opinii Rady, a Cesarzewicz wiedząc że naſtąpiła naywięcey z przeważnego Zdania X. Lubeckiego, chciał go Urzędu pozbawić, co byłoby i naſtąpiło, gdyby nie tyle przez niego porozpoczynanych dzieł i nie uprzedzenie o Jego finansowych talentach, w ktorych mniemano iż trudno będzie aby go kto zaſtąpił.

Cesarz przeto dawszy Senatowi napomnienie (: Wygowor :) dozwolił publikacyi i wykonania Jego Wyroku, co naſtąpiło dopiero w dniu 16go lutego 1829go r.

Tym sposobem cały Senat od zaczęcia Sądu Seymowego, aż do publikacyi Wyroku, przez lat dwa przeszło wysiedział się w Warszawie. Jeden z Senatorow obawiaiąc się więcey podobnych zdarzeń, prosił i otrzymał dymiſsyą. Wszakże poſtępowanie tak gwałtowne cały zasmuciło Narod, ktory coraz więcey widział, że Karta Konſtytucyjna ieſt zbyt słabą zasłoną naprzeciw Samowładności Monarchy i Cesarzewicza —

Rowniez i Cesarz zrażony z tąd podeyrzeniem Jakobinizmu rowniez na Senat iak i cały Narod, w ktorym Nowosilcow starał się coraz Go więcey utwierdzać i myśląc że uległość i spokoyność w Krolestwie, jedynie tylko na czuwaniu Cesarewicza poleg[a], powierzył Mu nad tym Krajem władzę dyskrecyonalną.

Cesarzewicz podobnego także będąc mniemania powiększył liczbę Szpiegow podwoił czuwanie Policyi i Żandarmeryi, dawał sobie w tey mierze tyle pracy, że sypiał nay więcey ~~we dnie~~ wielu. Obywatele dla własney spokoyności, unikali Schadzek i mow z ktorychby iakie podeyrzenia sciągnąć na siebie mogli; ten zarem unikali też i Officerow Ross: ku ktorym i tym wszystkim ktorych o Szpiegostwo i Stronnictwo Ross: miano w podeyrzeniu, coraz większa zaymowała się publiczna niechęć. Szpiegi znowu i Agenci Policyini widząc wzmagaiącą się w Cesarzewiczu ~~[illegible]~~ podeyrzliwość, aby mu się stali tym potrzebnieyszemi, donosili Mu często nowiny fałszywe i przez nich samych zmyslone, ktore Go więcey ieszcze iątrzyły.

Tym czasem Cesarz Mikołay od pierwszey chwili ~~s~~ wstąpienia na potężny Tron swoich Przodkow, nie doznał ani jedney chwili Pokoju. W samym początku dla złumienia Buntu, walczyć musiał Osobiscie z Powstancami Stolicy i wieszać w srzod rozhukanego Ludu. Woyna Perska dwie Kampanie zabrała tylez Turecka, lubo Obydwie były krwawe a w tey ostatniey stracił 180tys Ludzi i większą Część swoich Gwardyi, wszelako z Obydwoch z wielkimi wyszedł korzysciami.

W tym Kraju ogromnym zaymuiącym ⅑ części całey Kuli Ziemskiey, o toczącey się zaciętey woynie na jednym Punkcie Granicy, mieszkańcy innych Prowincyi zaledwo wiedzą. Całe Korpusy woyska stały na kwaterach spokoynie iakby w czasie pełnego Pokoju, kiedy 300kroć sto tysięczne Woysko dwie krwawe kampanie odbywało z Turkami. W roku 1827mu Cesarz Mikołay jedną ręką bił Persow, zabierał Im Taurys i Erivan z całemi Prowincyami, a drugą na morzu Srzodziemnym połączył swoie Flotte z angielską i francuzką ~~[illegible]~~ spaliły pod Nawarino Flotte Turecką z 55 Okrętow złożoną.

Cesarz Armią swoią naprzeciw Turkom dowodził Osobiscie, atoli widząc że mu się nie powodzi powierzył na drugą Dowodztwo naczelne Głowi Dybicz, a Sam postanowił odbydz Akt Koronacyi na Krola Polskiego przez Konstytucyą przepisany, naznaczył do niego dzień 24 Maja 1829. i dla Assystowania mu, wezwał Reprezentacyą narodu.

Z radoscią Polacy uyzreli w posrzod Siebie Młodego monarchę, przybyłego dla dopełnienia Aktu maiącego utwierdzić nadaną Mu przez niesmiertelnego Poprzednika Kartę Konstytucyiną. Bieżały pogłoski, że zaraz po Koronacyi złozony Seym, wysłucha Życzeń narodu, wcyzry scisle w działania Administracyi i rzeczy wszystko naprowadzić na Zasady przez nię nadane.

Żaden Narod nie iest tyle skłonnym ile Polacy, pokochać panuiącego monarchę, kiedy Go widzą o Ich dobro troskliwym, sprawiedliwym, szanuiącym iego niepodległość i poprzysiężone Ustawy.

Odbył się wiazd ~~i [illegible]~~ Oboyga Cesarstwo z naywiększą okazałością, lecz troskliwe Oko Polaka zaraz dostrzegało, iż skłoniony do Koronacyi jedynie przez polityke, nie dość okazywał Szacunku i względow, iakich Narod przy tym pierwszym wstępie oczekiwał. Przy wiezdzie przyimowany przed Kosciołem Franciszkanow od Arcy Biskupa i całego Duchowieństwa z Święconą wodą, nie zsiadł nawet z Konia. Upłynęło kilka dni pomiędzy wiazdem a Koronacyą, miał często w bozach Izby Seymowe, ~~o~~ z żadnych jednak Ich członkiem nie rozpuscił się w rozmowe, aby o stanie i potrzebach Kraju pewnieyszą mogł powziąść wiadomość. Schodził Czas na samych woyskowych paradach, Spacerach, Balach a Interessa Kraju żadney nie zaięły Godziny.

W dniu Koronacyi, zebrane w Sali Tronowey Obydwie Izby Seymowe, Posłowie Zagraniczni i kilku Xiążąt, kilka tysięcy Osob Oboiey płci na Galeryach, oczekiwali przybycia Cesarza i Jego małżonki. Poprzedzeni nayokazalszą Switą Oboiey Płci, mistrami Szambelanami i Dworem, weszli do Sali, stanęli na Tronie, a lekki zrobiwszy Ukłon, Cesarz mowiąc: W Imie Oyca i Syna i Ducha Sgo włożył sobie Brylantową Koronę na Głowę, a Krolowey Łancuch z Białym Orłem na szyię, wziął potym w jedne Rękę Berło, a w drugą Złotą Kule, poczym Prymas zawołał po trzykroć: Vivat Rex in Aeternum.

Nie było przyjemno Polakom widzieć i to, że Krol włożył sobie na Głowę Koronę ten same, ktorą się koronował w Moskwie iako Cesarz Rossyi, gdy takowa mogłaby być dostać po Bolesławach i Zygmuntach Korony ktore Krol Pruski z Krakowskiego Skarbcu w r. 1794 zabrał. Bydź może iż dla tego nikt za Prymasem ~~Fr~~ nie wykrzyknął Vivat.

Z Koroną na Głowie Cesarz przyklęknąwszy odczytał z podaney sobie przez Prymasa Xięgi Modlitwę, obeymuiącą razem i ponowienie Przysięgi, ktorą zaraz po wstąpieniu na Tron w Petersburgu wykonał, po niey Prymas odmowił głośno Swoią i udali się wszyscy za Cesarzem i Jego Małżonką przez most od Bramy Zamkowey aż do Katedry umyślnie na to zbudowany, Czerwonym Suknem pokryty do Kościoła. Blisko Zamku zbudowanym był na Krakowskim Przedmieściu wielki Amphiteatr dla Dam, ktore na Galeryi mieysca dostać nie mogły. Po odbytym Nabożeństwie wrocił cały Orszak w tym samym porządku do Zamku, a Pospolstwu dozwolonym było poszarpać most i Sukno, Cesarz dziwił się że i z Baldachimem Axamitnym, Galonami i Kutasami suto przystroionym, tegoż samego nie uczyniono.

Bale i Obiady trwały przez dni 10, było ich kilka u Dworu, miasto dało jeden, ~~Senat~~ Izby Seymowe jeden, Prezes Senatu Zamoyski dał także jeden, ale z Izby Poselskiey, bardzo mało Członkow znaydowało się na nim przez pamięć na Kommissyą Sędzią. Cesarz kazał także dać Obiad i dla Pospolstwa na boku Aleow prowadzących do Belwederu, na ktorym było przeszło 20^tu^ Wieśniakow płci Oboiey, znaydowali Oni się tam tak obyczaynie, że Cesarzowa nazwała Ich Ludem Salonowym. w Moskwie na podobney Uczcie, zginęło przeszło 50 Osob.

Słychać było że zaraz po Koronacyi, chciał Cesarz Seym zwołać, lecz dla niewygotowanych przez Radę Stanu i Deputacyą Prawodawczą projektow, zwołać go nie mogł, Rząd też a szczegulniey Minister Skarbu, z obawy Skarg i domagania się Budgetu, radzi byli tey zwłoce, ktorey też i Cesarzewicz dosyć sprzyiał. Naganiwszy przeto Cesarz Radzie Stanu nieczynność, rozkazał aby na rok następny proiekta i Materyały na Seym, miała przygotowane.

Gdyby przytym Cesarz wszedł był w nadużycia i wady Administracyi, pomowił partykularnie z niektorymi Posłami, trzymał się we wszystkim Zasad Konstytucyi, a przez to Akt swey Koronacyi i ten pierwszy pobyt w Stolicy uczynił pamiętnym i uczciwym, zjednałby sobie był Opinią i przywiązał Narod na zawsze, lecz nieszczęściem zaraz w sam Dzień Koronacyi, Konstytucyą co dopiero uroczyście zaprzysiężoną pogwałcił przez Mianowania 8 Senatorow, naywięcey z pomiędzy Urzędnikow i Senatorow takich, co żadney własności Ziemskiey nie posiadali z ktoreyby Podatek artykułem 111 Konstytucyi wymagany opłacali, lub w znaki z podłości Pochlebstwa wzgardzeni i nienawidzeni byli od wszystkich. Nie trudno było domyślić się, że takich wybrano, ktorych cały fundusz polegał na Pensyi pobieraney od Rządu, aby na każdy przypadek, Rząd miał z nich w Senacie przewagę.

Z resztą nie przyiemno było dla Narodu, że Cesarz stanowiąc dla Urzędnikow i Officerow Znak Honorowy, Kommanderye Orderu S^o^ Stanisława, rozdaiąc Ordery, łaski swoie rozlewał na samych tylko woyskowych i Urzędnikow, a dla Narodu i Dobra ogolnego nic nie uczynił, i żadney nie poświęcił chwili, owszem przez Znaki honorowe i Kommanderye Skarb nowemi Wydatkami obciążył.

Darował wprawdzie zaległe Podatki taxy i Długi Skarbowe, ale to były takie, ktorych po naysurowszych przez lat kilka Exekucyach, X Lubecki dla niebytu funduszu, a nawet Debentow wycisnąć nie mogł. Łaska przeto ta żadney ~~Debentow~~ Obywatelom nie przyniosła korzyści.

Niektorzy Posłowie a naywięcey Kaliscy radzili, aby Izba podała Cesarzowi Adress z prozbą o Odwołanie Dekretu zabraniaiącego jawności Obrad Seymowych, o przywrocenie Rady Obyw: w Kaliszu i t. p. lecz gdy się o to radzono Ministra Sekretarza Stanu, ten zapewne nie bez wiadomości Cesarza, oświadczył, że żaden Adress przyiętym nie będzie.

Podana przez Radę Admin: Lista Urzędnikow do Awansow, Orderow i Gratyfikacyi, przedstawioną była wprzody Cesarzewiczowi, ktory wiele Imion w niey popprzemazywał z dosczypliwemi dla niektorych epitetami. Obsypanie zaś Łaskami i raptowne wyniesienie Gen^ła^ Hauke, ktory niedawno dopiero do Stanu Szlacheckiego, na Godność Hrabi, Senatora, Ministra woyny, Zaszczycenie Jego Żony Cyfrą Cesarską, Corki tytułem Frayliny, obudziło w wyższey Klassie Obywateli i Dam zazdrość. Cesarz jednak ~~chcąc pokazać swoie zaufanie w Narodzie~~ nie chciał się żadnego domyślać niekontentowania, owszem chcąc pokazać swoie zaufanie w Narodzie, chodził często po Ulicach Warszawy, otoczony Pospolstwem ktore cieszyło się tą popularnością i wykrzykało mu Vivaty

Ale Posłowie i Senatorowie zasmuceni Sami, roznieśli Smutek na Prowincye, widzieli Oni że Konstytucya czczym tylko była tytułem, zadane iey świeżo ciosy, ostrzegały czego się na daley spodziewać należało. Seymy co lat 4 lub 5 po sobie składane, przy nieczynności Rządu, żadnych dobrych wydać nie mogły Ustaw, nie wprowadzono na nie Budgetu, bo się obawiano, aby nie założył hamulca Zdzierstwom i dowolnemu szafowaniu Skarbu. Brano do więzienia za naymnieysze podeyrzenie każdego, bez stawienia go przed właściwym Sądem, Szykany, bezkarność Ministrow i Urzędnikow, Zdzierstwa i fiskalności powtarzały się bez końca, nieczynność jednych i rozpręrzenie się drugich sięgało naywyższego stopnia.

Wzrała niechęć w Sercach Obywateli, od nich udzielała się Młodzieży, w ktorey iako żywszey więcey się objawiała. Poymował ią Cesarzewicz, a nawet od Szpiegow i z Gazet Zagranicznych często o niey bywał ostrzegany, lecz zamiast zgłębiać iey przyczyny i im zaradzać, iakby kontent, że może nieustanne staczać walki z pewnością Zwycięstwa, całe usiłowania natężał jedynie, na wyśledzenie tych, ktorzy mu się podeyrzanymi bydź zdawali, ~~żołnierz~~ nie tylko młodzi Officerowie dzielili tę niechęć powszechną, ale i w prostych nawet Żołnierzach okazywała się. Kiedy bowiem Cesarzowicz w czasie Uczty daney dla Pospolstwa i w

w swoich niezmierney rozległości Panstwach zamieniaiących
Climata od Naygorętszego aż do nayzimnieyszego, i narody maiących ~~niemogące~~
[illegible] ~~Praw~~ i 18 roznych od Siebie Języków ~~o różnych~~
od Siebie obyczaiach pomiędzy zabobony od ktorychby się odprowadzić
ma w swoiey polityce, aby Narody zawoiowane
~~swoich~~ przyzwoione przy ich prawach ~~swoi~~ zachować i
~~[illegible]~~ gdy Cesarz lub ~~[illegible]~~ Gubernator w wielu bardzo
~~[illegible]~~ imponuiąc Sądom komu go przysądzić, lub
szczegulnych Spraw wyznaczaiąc ~~[illegible]~~ Kommissye
Danej ~~sobie~~ sobie Instrukcyi i obiawionej sobie woli Monarszey
(?) musiał

~~[illegible]~~ że ~~Cesarz~~ ten Urząd ~~[illegible]~~ znacząc te ogólne
i władza Urzędowa osłabia się w stosunku odległości od [illegible]
go wychodzi, udziela więcey daleko mocy swoim Gubernatorom
~~imponuiąc Sądom~~ w Sporach nawet Cywilnych, imponuiąc
rozsądzenie

~~i w tym razie zamach na reformę obalenia despotyzmu który~~
~~[illegible] [illegible] ktore [illegible]~~
~~wszystkich oswieconych Moskali sobie [illegible], nie udał się [illegible]~~
~~[illegible] i nie łatwo do rozdysputowania się~~
~~[illegible] nie mogą sobie [illegible]~~
powod ~~[illegible]~~ oświaty i Cywilizacyi Instytucye ~~[illegible]~~ muszą
mogą, ~~nie łatwo~~ ~~[illegible]~~ ~~i iest do rozdysputowania~~ [illegible]
mo. Ktorne nie stoi na przeszkodzie do postępu Cywilizacyi a zatem
nia Praw. Ostrość zimy i iey długość ~~[illegible]~~ zawsze przy
rzadkiey kommunikacyi, a w ciągu tego ~~[illegible]~~ [illegible]
ieleni i życiu gdzie wszystkich [illegible] przez [illegible], oddawać się muszą pijaństwu
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ wszystkich ~~[illegible]~~ klimatach obyczaie ~~[illegible]~~ niech się
~~[illegible]~~ mieć mogące. Trzeba dla bardziey ~~[illegible]~~
stosowne do Climatu i sposobu życia mieszkańców a wiekowi
[illegible] gdyby nie było żadnych ~~[illegible]~~ przypuścić aby się
iednemi prawami Narody ktore się nie rozumieią i zachowują
~~[illegible] pomiędzy zabobony~~ zaszczepione dla nich nad samo
[illegible] oparty na Ewangeliy prawach, Cywilizacye miejsca

mice nie może, a można i przypuścić aby kiedy zaleśnie mogło
w Kraju, gdzie niewola czyni jednego i Sędzią i Panem.
Opinia którą moskale maią o sobie i spor narodowy
zdaie się bydź jedną jeszcze więcey przeszkodą do reformy i cywilizacyi.
Cesarzowa Kat: zwołała do Moskwy Deputowanych i nadała
księge praw w których nie trudno napotkać i takich ieżeliby i w oświeconey Europie z wdzięcznością były przyięte.
ale na coż się one przydadzą kiedy im nie
się nie wyrzekła ich zmiany i następcom nie za-
broniła ich zmiany, obok ich ogłoszenia nie usunęła z składu swoiej des-
potyczney. nadała więc te Prawa nie dla moskali, ale dla Europy dla swoiey
chluby, było to narzędzie a bez rzeczy. Zdaie się że pomimo Okazałości z iaką Cesarzowa
Prawa ogłosiła, tak ona same iak i Jey następcy całą uwage i cele
usiłowania zwracali na to aby mieli dobrych żołnierzy twardych, wstrze-
mięźliwych i niespracowanych którym by sama niewola i zabobon
a może w części i nędza inspirowały pogarde życia
Miasta dwoiakiey były natury, narodowe Starostwami zwane a
które Krol po śmierci lub po wyiściu lat
jednego Posiadacza, innemu zasłużonemu w Kraju Obywatelowi
nadać był winien, ale i ależ się rzadko zdarzało, aby
zasłużony do nich się docisnął, magnaty którzy się Krolowi obawiali
o intrygą prawie były zawsze skorsze i tam
Piotrowi Kr. Polskiego posiłki i obronę potrzebowali, drugie do dziedziców prywatnych należące. W jednych
i drugich żadnego nie było zrzodła handlu i przemysłu,
bo tamte obdzierali Starostowie, a te Dziedzice, mieszczanin
ieżeli miał zdarzenie szczęśliwe przyiść do iakiego
majątku, musiał się z nim ukrywać przed Starostą
lub Dziedzicem ukrywać.
wyiąwszy wiarsawę Krakow i innych
10 lub 12 miast w całey Polszcze i Litwie, wszystkie prawie inne
miasteczkom się trudniły nie robili wprawdzie Paszczęgamy
ale do polowania do towarzenia etc, naprawy Grobel, porządku pocztami
i tym podobnych powinności wychodzić musieli tyle razy ile
razy tego od nich żądano
+ Jeżeli stan rzeczy w Polszcze wystawiał się w końcu 18. wieku tym
czym wszystkie narody były przed 9. i 10. wiekami. Poddany szczę-
ście na Szlachcie którzy obierali Krola, aby był narzędziem ich woli. Krzy-
żak feudalny nie był wprawdzie prawami utwierdzony, lecz słabością
Krolow i praw, utrzymywał się w całey mocy. Urzędy Szlachcic
wykonywał władze swoię osobiście i dziedziczną nad swoimi podda-
nemi, a znowu ulegać musiał przemocy Magnata, który trzy-
mając własne domowe woysko i mnóstwo uzbroionych sługo
zależnych śmiał się z Trybunałów i ich wyroków. lub
wpływem swoich mógł wybor Sędziów, naklaniać ie zawsze
na swoię stronę.
Stanowiono w niey Prawa nie większością ale jednomyślnością
głosów, każdy więc miał moc przeszkadzania, a nikt działania
Rzeczywiście owszem prawo które czasem bywały dobre i zbawienne
nikt nie wykonywał, bo nie było władzy któraby ich wykonywania
pilnowała. W tey anarchii istniała wielka odwieczna między narodem
czyli Jego magnatami a Krolem, mierzyli oni go z swoią dumą
dume i nieufności irytowali go naprzemian wolności i zmuszali do
Intryg. Takie grzyby się nawzaiem, rodziły niezgody woyny domowe
i spustoszenia. W tym Kraju nieszczęśliwym widzieć było można
okazałość tronu, obok słabości i nieuległości przesadzoną miłości
wolności, obok całey podłości niewolniczey. Prawa obok anarchii
zbytek obok nędzy. Ziemię bujną a zaniedbaną, dosyć gęsto, ale żadnych
sztuk. Kray wielki i ludny, ale bez woyska artylerii bez forteca
Ammunicyi i Magazynow. naysłabszy Sąsiad mogł go naiechać i
bezkarnie nakładać kontrybucye pustoszyć i mieszkańców zabierać
zdaie się że od 2ch wieków blisko, jego całość i egzystencja polegała
jedynie na zazdrości i nieufności Sąsiedzkich mocarstw jednych
względem drugich które poprzestać musiały na utrzymaniu tam
Krolow i praw i cięgnieniu z niego rożnych korzyści. Koniec
zostawione było panowaniu nieszczęśliwego S. Augu-
sta w środ nayglębszego pokoju zmowili się 3 Sąsiedzi i kray ten
bez żadney przyczyny i zaczepki rozebrali i pomiędzy siebie podzielili
i żadne dalsze mocarstwo, nie śmiało się temu sprzeciwić. 40

Δ że ~~ucze~~ [tylko] pomiędzy miastami jednego: 2° ~~rodzaju~~ [rzędu] była ró-
żnica, że ~~[illegible]~~ na Starostów mogli się ~~[illegible]~~ uciemiężenia skarżyć
w Sądach Referendaryi Koronney i u Króla, że zaś żadnego nie
własciwie nie miały ~~forum~~ Sądu któryby ich od Ucisku zasłonił:
Ale Panowie i Szlachta w ostatnich 2ch wiekach do tey doszli
swawoli [i zuchwałości], że wszędy Mieszczanina ~~mógł nie[illegible] i zhańbić nie tylko~~
~~[illegible]~~ nawet w miescie przez Którego Starosta ~~posiadanego~~
lub Dziedzica posiadanym [karać sobie dowoli ~~[illegible]~~ i [illegible]] mógł Ucisnąć lub zhańbić a ten tylko
do Starosty lub ~~[illegible]~~ swoiego Dziedzica o protekcyą ~~udać~~ się był
mocen, Pozwy Processa a zdzierstwa plagi i różne zniewagi przez ~~obcy~~
~~[illegible]~~ [obcych] Wasallów zrządzone, kończyły się nayczęściey
na zgodzie pomiędzy Panami nastąpioney, a zhańbiony żadney Sa-
tysfakcyi za krzywdę swoię nie otrzymał, a nieszczęśliwi Mie-
szczanie do tego [z czasem] przyszli podlenia że naybogatszy miesz-
czanin nawet w ~~[illegible]~~ [głównych] miastach Polski i Litwy, kupiec
Negocyant Entreprener schylał głowę i uniżał się przed nay-
lichszym Szlachcicem.

czasie innych przy Koronacyi Ceremonij, oprocz Rossyiskich Pułkow Gwardyi Litewskiey ktore z nabitą Bronią po całych nocach patrolowały, trzymał iescze i z Polskiego Woyska ukryte Batalliony z nabitą Bronią, Żołnierze głośno pomiędzy sobą mowili: na co te Ładunki, czy rozumieią że do Ludu Braci naszych strzelać i Jch zabijać będziemy.[2]

Tym czasem Rada Stanu chociaz od Cesarza miała zapowiedziane na rok następny zwołanie Seymu, czy z powodu zwykłey bezczynności, bądź w nadziei, że iescze zdoła iego zwołanie prewlec ~~[illegible]~~, lub też rachowała na Cesarzewicza, w ktorym znali dobrze wielki wstręt do Seymow, żadnych projektow i Rapportow na Seym nie wygotowała. Jstniała od 7 lat Deputacya Prawodawcza, ktorey iey Członki pobierali każdy po 15^m^ złp: roczney Pensyi, ale i tu już dla niezdolności iey Członkow, już prowadzona przykładem Rady Stanu, bardzo słaby postęp w przygotowaniu projektow uczyniła. Rada Adm: wcale na nię nie nalegała, bo i w tym rada była widzieć więcey o jedne przyczyny, dla ktorych radaby była iescze zwołanie Seymu odwlec.

Cesarz atoli oznaymił (przy końcu Zimy) że Seym zacznie się 24ᵒ Maja ~~1829 r~~ 1830 r. Dopieroż w ten Czas zabrała się Deputacya do cząstkowych projektow. Od Seymu 1820ᵒ r. iak czystowała, mogłaby była nie tylko Kodex Cyw: cały, ale nawet Kodexa postępowania Karnego i Cyw: ktorych dotąd nie ma, Kodex Administracyiny, Woyskowey, Leśny, Szkolny i inne ulożyć, maiąc do nich wzory gotowe z Francyi i Niemiec, ale w tym zbyt krotkim Czasie, ledwo się na nędzne przerobienie II Księgi Cyw: Kodexu zdobyć zdołała, a nawet i ten rozesłany Trybunałom, tak mocno przez nie został zganiony, że Sama Rada Stanu przekonana o niedoyrzałości tego Dzieła, uznała za rzecz niepodobną nawet go na Seym wprowadzać. Zgodzono się przeto, aby dla zaspokojenia Cesarza porobić tylko urywkowe Projekta i te Seymowi przedstawić, iako to: o Skroceniu i ułatwieniu form postępowania Spadkowego w Hypotece. O wieśnieniu Praw Służebności Pastwisk i wrębu do Lasow, 3ᵒ o Tutaczach i Wtoczęgach.

Zanim Seym nadszedł, weszła na Stoł Sądu Apellacyinego sławna Sprawa wykrzyczonego Żyda Birnbauma. Łotr ten będąc zrazu prostym Posługaczem Policyi Warsz:, w krotkim Czasie dał poznać swoie Sprawności i gotowości wykonywania na żey rozkazy wszelkich gwałtow, zdzierstw, zbrodni i zrobiony został Jey Agentem. Gnł Rożniecki, Vice Prezydent Lubowidzki i Kommendant miasta (Rossyiski Gnł Lewicki) byli iego Szefami. wyrobili oni mu od X. Lubeckiego upoważnienie śledzenia Zagranicznych Towarow, bez Opłaty Cła do Kraju wprowadzonych. Birnbaum pod pozorem że ma o nich doniesienia, pieczętował Kupcom Żydowskim Składy, Samych Żydow lub Jch Żony brał do więzienia, Głodem morzył a dla zaostrzenia pragnienia dawał do jedzenia Śledzie a wody odmawiał. Bił a rany od plag zadane, drobnym nacierał pierzem, słowem niesłychane w tym wieku wykonywał Tortury, dopoki pozostała w Domu familia, Summy iaką w miarę znaney sobie zamożności Uwięzionego założył, nie zebrała i Jemu nie wyliczyła, ktorą On iak na Jnkwizycyi wyznał, zawsze wiernie Wysokim Urzędnikom, ktorych był narzędziem oddawał. Młode Kobiety Żydowskie dla dogodzenia lubieżności Gnła Rożnieckiego brał do więzienia. Zdarzało się że kiedy Złodzieje co znaczne dopełnili kradzieże zostali schwytani i Pieniądze od nich były odebrane, zniknęli z więzienia na zawsze i o nich żaden ślad, nie mogł być powziętym.

Te Gwałty i srogości Birnbaum dotąd tylko z Żydami w Warszawie wykonywał, kiedy jednak zaufany w przemożney protekcyi, te zbyt jawnie i często powtarzał i na Prowincye przenosić zaczął, na wezwanie Prezesa Kommissyi Wojewodzkiey w Radomiu stawić się nie chciał, a przyprowadzony zuchwale się tłumaczył, Prezes Kownicki kazał Go pod Aresztem odwieźć do Warszawy, Sam za nim poiechał, oddał pod Sąd, a w moment tysiące Skarg podanych na Niego zostało. Jego zbrodnie tak były udowodnione, że chociaż przez Zabiegi Rożnieckiego i innych, część ich tylko w liczbie Sto kilkadziesiąt została wyjawioną, na karę 10ᵒ letniego ciężkiego więzienia skazanym być musiał.

Process tego Łotra, powinien był pociągnąć za sobą ważniejsze, naprzeciw tym ktorych On i inni iemu podobni byli tylko narzędziami, ale Sądom nie było wolno rozwinąć go w całey obszerności, ~~Łotry ośmielone Orderami i zasłonione potęgą Cesarzewicza~~ Process jednakże ten i publicznie czytana w Sądzie Relacya, obudziła w Warszawie i całym Kraju powszechne oburzenie naprzeciw Rządowi, ktory na takie Nadużycia patrzał tak długo przez Szpary. Ale taka podłość zaięła się w Rządzie, taka chciwość i egoizm opanowały wszystkich że każdy o tym tylko myślał iakby ciągnąć korzyści dla Siebie, a dla tego drugim nie śmiał się sprzeciwiać. Rada Adm: dała wyłączny przywiley Fabrykantowi wyrobow Chemicznych z niemałą dla ~~Kraj~~ przemysłu szkodą dla tego że Krewny jednego z Jey Członkow był wspolnikiem Zakładu i zarabiał po kilkadziesiąt Procentu, od włożonego tam Kapitału.

Nadszedł nareszcie Czas Seymu, ministrowie iak zwykle schlebiali Posłom i Senatorom, boiąc się Ich krzyku i Skarg, Biora stały dla nich otwarte ku załatwieniu Ich żądań w Interessach prywatnych. Wybor ~~Józefa~~ na Marszałka Lubowidzkiego ktory był Ulubieńcem X. Lubeckiego i Bratem Vice Prezydenta kieruiącego tayną Policyą na Marszałka, nie mogł Izbie Poselskiey przypaść do smaku. ~~Cesarz~~

Cesarz w mowie ktorą Seym otworzył, exkuzował się ze zwłoki z iego zwołaniem woyną Turecką, nadmienił o wzroście przemysłu, o skutkach dobroczynnych z Towarzystwa Kred: wyrazenia jednak tey Mowy, nie tchnęły [illegible] liberalnością, jak wszystkie niesmiertelnego Jego Poprzednika.

Uchwalono Składke przeszło 6 milionow na Pomnik dla Cesarza Alexandra i projekta wyżey wymienione, przyięte zostały. Lecz znowu i na tym Seymie projekt o Rozwodach, naywiększą czynił trudność. Prawo w tey mierze uchwalone na przeszłym Seymie, okazało się niedogodnym, iego wykonywanie na tym polegało, aby każdey Sprawie rozwodowey, obecnym był Duchowny maiący bronić Związku Religijnego i Sędziow o prawidłach Religijnych do przypadku stosownych oswiecać: Z razu Biskupi wyznaczyli do wszystkich Sądow, takich Duchownych Defensorow matrimonij, i Sprawy rozwodowe były odsądzane, lecz gdy Papież przypomniał Im Ustawy Concylij Trydenckiego i Klątwy przez swoich Poprzednikow rzucone na tych, ~~ktor~~ coby sięważyli Sądy Swieckie do Spraw rozwodowych za legalne uznawać, Duchowni nie chcieli na te Sprawy do Trybunałow przybywać, a te nie mogąc znowu na mocy Rapporta wyraźney otrzymać decyzyi, czy mogą lub nie bez Ich obecności Sprawy tego rodzaju rozsądzać, jedne rozsądzały, inne uważaiąc się za niebędące w zupełnym komplecie, sądzenia odmawiały.

Rada Stanu nie mogąc znaleźć środka, chętnieby była te Sprawy oddała zupełnie Sądom Duchownym, lecz Izba Poselska w żaden sposob do tego skłonić się nie dała i wszelkie modyfikacye, już aby Sądy do Spraw rozwodowych były złożone z Sędziow Duchownych i Swieckich już aby tylko w Sądzie Nayw: zasiadali Duchowni, już nareszcie aby Rozwody odbywały się w Trybunałach swieckich, a Katolik Rozwiedziony chcąc weyść w powtorne małżeństwo, aby się starał otrzymać wprzody Rozwod Duchowny odrzuciła, pomimo że projekt z ostatnią modyfikacyą był wprzody przez Senat przyięty.

Uwagi nad Rapportem Rządu i Petycye, obeymowały liczne utyski na Monopolia Dzierżawa niedołężność Rządu, na zbyteczne Pensye, Gratyfikacye i tym podobne nadużycia.

Cesarz tak był na swoią Radę Stanu i cały Rząd pogniewany, iż kiedy iak zwykle bywało po Seymie Minister Sekretarz Stanu przyszedł z długą Listą Kandydatow do Orderow, Awansow i Nagrod pieniężnych, wszystko z gniewem odrzucił. Mowiono nawet że zamyslał znaczney liczbie z pomiędzy nich dać Dymissye, wszelako aż do teraznieyszey Rewolucyi, żaden oddalonym nie został, a po Seymie tez sama na dobro publiczne obojętność, też same wady wrociły na nowo do Rządu.

W dalszym ciągu lata wielu Urzędnikow dla poratowania jakoby pracą nadwątlonego Zdrowia, wziąwszy ze Skarbu naprzod Pensye, wyieżdżali znowu do Wod Zagranicznych.

X. Lubecki będąc przed tym Seymem w Petersburgu, dokąd corocznie prawie zwykł był ieździć przez Organ liczney swoiey świty ogłaszaiąc Stan kwitnący Polskich finansow, taką sobie zjednał o swoich talentach opinię, iż w Interessach finansowych Rossyiskich, brano Go do rady i wielu Panow ~~Rossyiskich~~ radzili Cesarzowi aby Go przeniosł do Służby Rossyiskiey. Znał On jednak w gruncie, że Stan Skarbu Pol: iest tylko na pozor kwitnącym, dochody tylko gwałtem wyciskane, że Jego Entreprysy szczegulniey Gornicze, nie odpowiedzą nadziejom, a pochłonąwszy kilkanaście milionow złp: o tyle Dług Krajowy powiększyły. Że w ogolności, jeżeli przyidzie do zdania scisłey Sprawy i Budgetu, rezultat Jego zasad i Działań, smutnym i mylnym się okaże. ~~Lx~~

Przedstawił zatem Cesarzowi Obrachunek wzaiemnych z Rządem francuzkim Pretensyi za tak ważny i trudny, że go nikt inny nad niego z korzyścią załatwić nie potrafi. Otrzymawszy na to zezwolenie Cesarza ieszcze w Petersburgu, gdzie prawie całą bawił Zimę, miał zaraz po Seymie 1830 r. udać się do Paryża, gdzie iak Sam mowił, Obrachunek kilka lat może Go zatrzymać. Ci co zamiary X.ª Lubeckiego bliżey przenikali, mowili że pragnął tego wyjazdu do Paryża szczegulniey dla tego, iż jeżeli Resultata z rozpoczętych Dzieł i zaprowadzonego Systematu w końcu niepomyślne się okażą, nie trudno mu będzie złożyć winę, na tych ktorzy po nim Finansami w Polszcze zarządzać będą.

Atoli Cesarzewicz czy dla dokuczenia Mu czy też dla zrobienia Łaski Faworytowi swoiemu Morenheymowi, ktory życzył sobie także ten Obrachunek z Francyą wziąść na Siebie, cięte wy-

F przed kilka laty ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ iako Członek Sądow Kryminalnych pochlebcą dla Rządu okazywał gorliwość w badaniu Osob o tayne towarzystwa ob- ~~[illegible]~~ dezwanych iak rowni[eż] i w Sprawie jednego [z] naylepszych Patryotow i powszechnie poważ[a]nego Obywatela Jozefa Godlewskiego Posła Maryampolskiego teraz F

1. Na początku 2go Tomu po słowach: ostrożności radziła Starszym wstrzymać się
z przyłożeniem do niego materyału; pisz za odsyłaczem: byli oni pewni że siła która
w czasach spokojnych tak była bezczynną groziła wszystkiem i za najmniejsze ~~[illegible]~~
niebezpieczeństwo, często za słowa lekkomyślne lub na jakiej wydarzającej podłego Szpiega,
~~[illegible]~~
brała do więzień, przydusi i Powstanie †

„Niedaleko końca po słowach: „wspominali często o Skrzyneckim i gdyby się Jen był pokazał
„byliby mu pewnie Obie władze powierzyli, myśląc nawet że się ukrywa jeszcze w Warsza-
„wie, mówili Jego Przyjaciołom aby go sprowadzili, lecz to wszystko było już za późno i
„niepodobne: pisz za odsyłaczem: Przekonali się wcześniej, ale niestety zbyt późno, że
nie należy odmawiać szacunku wielkim Ludziom sądząc z srogości, że do doskonałej
Cnoty jeszcze Jen czegoś nie dostaje.

42

~~38~~

się do obecności i że rozmaite są stosunki czasu miejsca i osób.

ministra spraw wojny
O parę kart niżey gdzie mowa iest o ~~Mostowskim~~ ~~po~~ ~~ol~~ przemaż słowa: Choć uczony leez w
rzeczach Administracyinych rownie niedołężny Radca Stanu: a na to mieysce za odsetaczem
położ słowa następuiące: aż do r. 1827 Radca Stanu Xiądz Staszyc mąż pełen miłości oyczy-
zny gorliwości o dobro publiczne i bezinteressowności, ale przy zasadach wziętych ze swoich
xiążek zbyt uparty chciał według nich rządzić i krajem. Uczony pedant niedał sobie wyperswadować
że ogolne prawidła w teoryi ~~przyimuią~~ koniecznie niebiedy i excepcye, bo nie zawsze przeszłości stosuie się do obecności

3 43

zdawał wielki zebrać Majątek. Sprzęty wielkiego sta-
wenku i obfitości w Salonach Jego będące, Życie wykwintne
i kosztowne, ~~powinić~~ prawdę te zdawały się utwierdzać.

44

O parę kart niżey gdzie mowa iest o ~~Mostowskim~~ Ministrze Spraw wewnętrznych, przemaż słowa: choć uczony, lecz w rzeczach Administracyjnych równie niedołężny Radca Stanu, a na to mieysce za odsyłaczem, połóż na boku słowa następujące: † uczony

Aż do roku 1827° Radca Stanu Xiądz Staszyc, mąż pełen miłości Oyczyzny, gorliwości o dobro ~~Oyczyzny~~ publiczne i bezinteressowności, ale przy zasadach wyjętych ze swoich Xiążek zbyt uparty, chciał według nich rządzić i Krajem, uczony pedant, nie dał sobie wyperswadować, że ogólne prawidła w teoryi, przyjmują koniecznie niekiedy i excepcye, bo nie zawsze przeszłość stosuje się do obecności i rozmaite są stosunki czasu, mieysca i Osób. Po śmierci Staszyca, zastępował Go inny Radca Stanu Poeta ~~lecz~~ nie zły, lecz w rzeczy administracyjney zupełnie Obcy i niedołężny.

Na Karcie następney po słowach: a Jermołow na czele Rossyiskich do Cesarza Aleksandra prosili dla swoich Narodów o Konstytucyę, połóż odsyłacz, a pod nim na boku słowa: ~~Wodzowie li choć okryci Orderami obsypani Bogactwy i pieszczeni że tak rzekę przez swoich mon~~

Wodzowie li choć okryci Orderami, obsypani Bogactwy i pieszczeni, że tak rzekę, przez swoich monarchów, znali jednak że Kaydany, chocby były i Złote, zawsze są Kaydanami i radziby byli według maxymy Arystyda, żyć pod takim Rządem, gdzie Prawo mocnieysze iest od Ludzi.

8ᵒ Daley gdzie iest mowa o X.ᵘ Lubeckim i o stanie kwitnącym Kraju, po słowach, wszakże dla tego Stan Właścicieli Dobr wieyskich i włoscian nie polepszał się. potor odscłaczą i pod nim na boku doday: a Rząd przez monopolia, akcyzy Stęple i rozne tego rodzaju vexacye, postawił się w stanie nieustanney domowey woyny z miesz. kancami klass wszystkich. Prawy nawet Obywatel, co zawsze kochał swoie Oyczyzne i o Jey dobro był troskliwym, uważaiące je za szykany wymyslone przez Urzędników ktorych znienawidził, nie miał ~~nawet~~ zadnego skrupułu użyć nawet podstępu, aby ich uniknąć, Chlubiono się z defraudacyami, bo je uważano za repressalia, ni. kneła miłość i zyrliwość ku Rządowi, a ich mieysce zaymowała nienawiść ku Urzędnikom i Rządowi

---

9. Niżey troche gdzie mowa o ministrach, po słowach: o więcey mało się pytali pisz: Kazdy z Nich miał Przedpokoje i Salony napełnione Ludzmi, ktorzy albo robili Honory Domu, pochlebiali, bawili Ich Żony i Dzieci, dawali Im Lekcye, lub biegali za Interessami. Widno Ich było można wi. dzieć po Wizytach, wieczorach, tańcujących Balach, a rzadko w Biorach. Mało Oni bardzo albo wcale nic do Służby publiczney nie należeli, a prze. ciez byli na Etacie iako Urzędnicy, ze Skarbu znaczne pobierali Pensye i oczekiwali ieszcze vakansu, aby na wyższe postąpili stopnie. Byli i tacy co mało znaczące swoie zasługi, głosnymi czynic umieli, i za nie jednać sobie nadgrody, nadskakiwaniem, podłością i pochlebstwami, potrafili uymować ~~się~~ sobie ministrow, lecz nie zdołali podeyść opinii publiczney.

---

10. Finał zaczynaiący się od słow: Tak opłakany był koniec Rewolucyi &. aż do samego konca wyiąć lub przemazać a w to mieysce wtorzyć Podarkupech ktory tu załączam.

zebrania ...
ników.

3º Na Karcie pierwszey lub drugiey po słowach jednemu Towarzyszowi trzeba zro... bę * i takąż samą na dole, a pod nią napisać:

Kawalerya Polska zwana Narodową składała się z Towarzyszow i Szeregowych, Towarzysze formowali pierwszy szereg, Szeregowi drugi. Towarzyszem bydź nie mogł tylko Szlachcic, musiał się wyekwipować swoim kosztem i przyprowadzić przynaymniey jednego Szeregowego, niektorzy przystawiali po kilku i kilkunastu, a to jednało Im zasługę i Prawo do prędszego Awansu na Officera.

4º W mieyscu gdzie po Opisaniu Seymu 1820go roku, mowa iest o Braciach Niemojewskich, po słowach: swoję wolę chcieli mieć Prawem, Opinię swoię, za opinię publiczną położ odsyłacz i pod nim na boku dodey:

Jakichkolwiek pozorow Duma szuka do pokrycia oporu prawey Władzy, nigdy Ona nie będzie miała w sobie nic zaszczytnego, przeciwnie owszem, posłuszeństwo dla niey dwojaki przynosi zaszczyt, raz że iest hołdem Prawu moralnemu, powtore że iest naywspanialszym poświęceniem, iakie Człowiek oddać Mu może. Bydź posłusznym, iest umieć rządzić samym sobą, Burzyciel iest niewolnikiem własnych Passyi i Namiętności. Szczęśliwy kto iest w stanie poiąć, że można bydź wolnym słuchaiąc, a niewolnikiem rozkazuiąc.

5º O parę arkuszy niżey, w mieyscu gdzie iest rzecz o Radzie Administracyjney i Radzie Stanu, po słowach: Dopoki Namiestnik X. Zayączek żył, On sam po wysłuchaniu dyskussyi przy ktorey zwykł był smaczno zasypiać, wszystko stanowczo decydował, według insynuacyi Generalnego Sekretarza Rady Stanu o ktorey Go ten wcześniey zawsze uprzedził dodey słowa:

i Interessami Kraju pod niedołężnym Namiestnikiem samowładnie kierował. mowiono nawet, że z darow z ktorymi każdy maiący w Rządzie Interess do niego się

jardowi X. Lubeckiego ~~[illegible]~~ stawiał przeszkody. Ale większą do tego ~~potężniejszą~~ przeszkodę ~~[illegible]~~ położyła
Rewolucya w ostatnich dniach Lipca 1830 r. zaszła w Paryżu.

Rewolucya ta pozbawiaiąca Karola X i całą Jego Rodzinę Tronu, a osadzaiąca na nim
linię Orleanską, Jego wygnanie z Francyi, iak równie zaszłe niezadługo potym Powstanie Bel-
gów w Niderlandach, Prowincyi należącey do Króla Holenderskiego, którego następcą Tronu
był X. Orany Szwagier Cesarza Ross:, krwawe boje które Belgowie toczyli z woyskami
Holenderskiemi zwracaiące na siebie oczy całey Europy, nie mogły być tym bardziey obo-
iętnymi dla Cesarza Mikołaja.

Uznali monarchowie wstąpienie na Tron Filipa X. Orleańskiego, oświadczyli Belgom
nie mieszać się do Ich Spraw i Woyny z Holandyą, ale zdaie się że to uczynili tylko dla
tego, aby Francya także Im nie pomagała. W rzeczy zaś samey Rossya, Austrya i Prusy utożyli
się, siły swoie na wiosnę połączyć i naprzód Belgiyczyków do posłuszeństwa Królowi Hol: zwrócić a potym
na Tron Francuzki Karola X wprowadzić.

Tym celem Woysko Pol: i znaczny Korpus Armii Ross: a mianowicie Korpus Litewski będące od da-
wna pod Naczelnym Dowództwem Cesarzewicza Konstantego, były już postawione na stopie Woienney
i zaraz na wiosnę 1831 r. ruszyć miały do Belgium pod dowództwem Marszałka Dybicza, który
za Zwycięstwa w r. 1829 nad Turkami odniesione, a szczególniey za śmiałe przeyście Gór Bałkań-
skich, wzięcie Adryanopola i całey Rumelii tytułem Hrabi Zabałkańskiego został zaszczycony.

Znaczne Zapasy Amunicyi Broni przygotowane były w fortecach Modlinie, Zamościu i
Arsenale Warsz:, a X. Lubecki odebrał rozkaz zgromadzić do Banku iak naywięcey Gotowizny, aby
icy na koszta tey Woyny dostarczał. Zaraz przeto w Jesieni Bank sięgał do Kassy Pożyczki po
siebie udzielone, wzywał wszystkich o wykupno Zastawów, zaprzestał pożyczać, zgromadzał re-
sztę Depozytów, gdzie tylko się o nich dowiedział. Trudno przewidzieć kiedy i w iaki sposób Rossya
byłaby Bankowi te Summy wynadgrodziła, Obrachunek z przechodów woysk w latach 1813, 14go
i 1815go ciągnie się dotąd nieukończony. To pewna że ten Skarb zgromadzony do Banku z depo-
zytów prywatnych oraz do miast, Gmin i różnych Instytutów Krajowych ~~prawnie~~ należących
oraz z funduszów na zaspokojenie Długu Krajowego przeznaczonych, na dzisieyszą Woynę Re-
wolucyiną, wyczerpanym będzie zupełnie, a nawet go niedługo i zabraknie, lecz i to niezawodna,
że gdyby ta Rewolucya nie była przeszkodziła woyska Polskie i Ross: wysłać do Belgium i Francyi,
Gotowizna staraniem a raczey gwałtem p X. Lubeckiego z całego Kraju zgromadzona do Banku,
równieby była na koszta tey Woyny wydaną, a Królestwo Pol: i Instytuta, czekaćby musiały ze
swoim wynadgrodzeniem na Obrachunek. Może przeto nie bez racyi na te samowładne
zbierania Depozytów utyskiwano.

Wiadomość o Rewolucyi Lipcowey zaszłey w Paryżu, zastała woysko Polskie w Obozie które iak
zwykle latem stało w nim pod Warszawą. Obudziła ona w narodzie a szczególniey młodzieży du-
cha, Officerowie zaczęli o niey obszernie rozmawiać, a młodzi układali pomiędzy sobą plany
Powstania nie mogąc się ieszcze zgodzić na czas i plan

Cesarzewicz czy się o tym dowiedział, lub dla innych przyczyn, skrócił w tym roku czas Obozo-
wania i rozesłał Pułki na zwyczayne leże. Mimo tego jednak w Warszawie głuche iakieś Echo
Rewolucyą coraz więcey przepowiadało

Do licznych Uciemiężeń i Zdzierstw, iakie w całym Królestwie, z zaprowadzonego p X. Lubeckiego
Systematu Monopolicznego, Celnego, Stęplowego czuć się dawały, Miasto Warszawa szczególniey u-
ciśnioną była Kwaterunkiem. Właściciele Domów rachowali że Jch ~~blisko~~ 17/oo blisko 1/5 częśći do-
chodu kosztował. Procz właściciéli pociągnięto do ciężaru Kwaterunkowego, Kupców, Handlarzy,
Kramarzy, nayubozsze Przekupki i Rzemieślników, którzy żadnych Domów nie posiadali. Narze-
kanie na ten ciężar było powszechne, tym bardziey gdy Prezydent i Officyaliści przy Urzędzie Muni-
cypalnym będący, widocznie wielkie robili majątki, stawiali Pałace, lokowali Kapitały, kupowali
i Ziemskie Dobra.

Radca Stanu i Prezydent Miasta Woyda, Syn Organisty małego miasteczka, będąc za Panowania
Pruskiego niżkim Diaetaristą przy Magistracie Warsz: tęgiego da mieruych zdolności, talent pochle-
biania i przebiegłości, doszedł do stopnia Prezydenta, kupił Dobra i zrobił milionowy majątek w
Kapitałach. Czarnecki Szef Wydziału Kwaterunkowego wydawał na Ekwipaże Zbytki i
posełanie Syna za Granicę około 100m złp: i ieszcze corocznie majątek powiększał, podobnież i ins
Uzalali się na ten ucisk mieszkańcy, ale otaczaiący Cesarzewicza Grekowie, którzy pod pozorem

należących Im kwater, znaczny z tego dochodu brali udział, żadney Skargi tego rodzaju
do niego niedopuścili. W Radzie Administracyjney i Kommissyi Rządowey Spraw wewnętrznych
byli Przyjaciele Prezydenta ktorzy ie odpierali.

Zebrany znakomity Majątek, Życie kosztowne i wygodne, Stopień Rady Stanu, wstęga Orderu
S: Stanisława i Związki Przyjaźni ktore Prezydentowi Woydzie przeczaryą jednaty władze i zdawały
się zapewniać Mu ię na zawsze, tak Go uczyniły dumnym i niedostępnym, że zapomniał dawnych
Przyjacioł, i ząd i przyimował tylko naywznakomitsze Osoby, a Obywatel miasta, Kupiec Rzemieślnik
maiący Interess, długo czekać musiał Audyencyi i często ofuknięty lub zimno przyięty, z niczym
był odprawionym.

Jeden wysłużony w woysku Pol: Officer Janiszewski maiący Żonę i Dzieci, spodziewaiąc się zna-
leźć w Skarbie Cyw: lepszy byt i większy dochod, wziął od woyska dymissyą i otrzymał chlubne Świa-
dectwa z poleceniem do Władz Cyw: aby Go na iakim Urzędzie pomieszczono. Podał o to prozbę do Pre-
zydenta Woydy, lecz ten maiąc przy Biurze swoim liczny Szereg sobie zaufanych i na wyższe
Stopnie oczekuiących Kandydatow, Janiszewskiego zawsze zwłoczył ~~iten~~ ktory nie maiąc innego
funduszu utrzymania się, zmuszonym był przyiąć lichą funkcyą przy fabryce Tabaki. Gdy
jednak ta zbyt szczupły przynosiła mu dochod, a Prezydent ponawiane Jego prozby nazwał na-
tręctwem i za Drzwi mu wyiść kazał, Janiszewski uniesiony rozpaczą zaszedł mu 1. Paźdz
1830 r. na Ulicy Drogę i przy zdięciu Kapelusza prosił ieszcze pokornie, lecz i tam ofuknięty,
rzucił się na niego, kilkanaście razow grubym kijem po Plecach, rękach i Głowie mu zadał, i rany
porobił. Patrzało kilkadziesiąt Osob na tę Scenę, ale nikt nie pobiegł bronić Prezydenta bo Go
nienawidzono, przypadkiem nadszedł jeden Polski Officer i od dalszych razow go zasłonił. Za-
wieziono zranionego do Domu, a Janiszewskiego osadzono w areszcie.

Zdarzenie to rozeszło się gdyby Błyskawica po całym mieście, Opowiadano go sobie z radością.
Opinia publiczna tyle była naprzeciw Prezydentowi ~~zwiętana~~ oburzona, że Czyn Gwałtu, usprawie-
dliwiano i approbowano, osobliwie gdy się o niedostatku Janiszewskiego wieść razem rozeszła, zna-
czne w mieście robiono dla niego Składki

W ten czas to dopiero wszystkie szczegoły Zdzierstwa, Gwałtow i Swawoli, iakich się Urzędnicy Muni-
cypalni ~~x~~ i Policyini w mieście dopuszczali, Ich związki, Protekcye iakiemi się zasłaniali, głośno
sobie opowiadano. Zatym poszło że nadużycia nie tylko Urzędu municypalnego, ale i innych naczel-
nych Władz, na ktore dotąd w cichości tylko mruczano, teraz głośno i bez ~~[illegible]~~ żadney wywoływano
obawy. Obywatele, ktorym na podane Prośby w rożnych Interessach, długo zwłoczoną była Odpo-
wiedź, przychodzili do Urzędnikow i dawali do zrozumienia iżby Ich za dalszą zwłokę czekać mo-
gło. Ci też zamykali się w Domach, nie śmieli się pokazywać na mieyscach publicznych iak w
Pojazdach lub towarzystwie Przyjacioł. Proste Laski, dla podobieństwa do tey iaką Woyda wy-
bitym został, nazwano Woydowkami.

Odtąd za każdym porankiem znaydowano na Ratuszu i po rogach Ulic poprzylepiane Wiersze,
Paszkwile i Groźby. Na jednym były Imiona Ministrow i Urzędnikow naczelnych, ~~z ktor~~ z pomię-
dzy ktorych Woyda był przekreślony. Na boku tych Imion była Ręka z podniesionym kijem. Na-
wet ośmielono się przylepiać i na Belwedere Pałacu dalekim od miasta zamieszkałym przez
Cesarzewicza oznaymienie że Dom ten od Nowego roku będzie do naięcia. Listy bez Imienne
naypięknieyszym Charakterem pisane do Cesarzewicza, ostrzegały Go o maiącym w krotce wybuch-
nąć Powstaniu. Rozeszło się nagle kilkadziesiąt Exemplarzy pamiętnikow Szewca Kilinskiego
ktory w rewolucyi 1794 r. znakomitą grał rolę. Słowem powiedzieć można, że pobicie Prezydenta
~~[illegible]~~ przez Janiszewskiego, jeżeli nie za początek Rewolucyi, tedy za dzieło przygotowujące do niey Umysły poczytać należy.

Policya wszelkie czyniła usiłowania aby odkryć Sprawcow tych Pism i Paszkwilow, ale daremnie,
domyślano się tylko, że to byli Uczniowie Uniwersytetu, inni same Policyą i Oficerow Ross: o nie posądzali:
Cesarzewicz zaś ~~był~~ pewny że exystuie Spisek kierowany od taynego Związku będącego w War-
szawie, baczność swoią podwoił. Pułki Ross: stoiące w koszarach w pogotowiu przy osiodłanych Ko-
niach pod Bronią przez całe noce stać musieli, gęste Patrole po wszystkich krążyły się Ulicach. Sam
Cesarzewicz obieżdżał warty i Koszary, mowią że często wsadzał do Powozu, wypchany słomą
swoy Surdut Płaszczem okryty z Adjutantem, ktory niby z Jego rozkazu czynił zapytania i dawał
rozkazy. W końcu kiedy Policya nic istotnego odkryć nie mogła, te środki ostrozności tyle Go znu-
dziły, że je wraz zwalniał, a donosicielom Policyi mniey juz udzielał wiary.

Tym czasem Janiszewskiego Sąd Policyi poprawczey, ukwalifikował do odpowiadania z wolney
stopy, obeszło to mocno nie tylko Prezydenta ale wielu innych wysokiey Rangi Urzędnikow, ktorzy

nie dość czyste maiąc Sumienie, znali nienawiść Ludu ku Sobie i boiąc się podobney przygody, radziby byli widzieć Janiszewskiego iak nayzurowiey ukaranym.

Radca Stanu zastępuiący nieobecnego od lat kilku Ministra Sprawiedliwości, dał rozkaz Prokuratorowi, aby od tey Decyzyi kwalifikacyiney, założył do Sądu Kryminalnego apellacyą, chociaż Procedura Krym: apellacyi ~~od takiey~~ w takim przypadku nie dozwalała, i lubo Sąd Krym: ściśle się także trzymaiąc swoich przepisów, tę Apellacyą odrzucił, wszelako Policya z wyższego rozkazu Janiszewskiego ciągle w areszcie trzymała.

Po ukończeniu Instrukcyi Processu, przyszło nakoniec w d. 7 Listopada, do rozsądzenia samey Sprawy, od rana cały Plac przy Pałacu Sądowym, zapełniony był Ludem który mową i postawą, dawał do zrozumienia, iaki udział bierze w tey Sprawie. Policya gęste rozstawiła Straże i Szpiegi, a Cesarzewicz tamtędy przejeżdżał zobaczył i zdaleka ze swoiey strony woyskową nakazał ostrożność.

O godzinie 11. ci co do Izby Sądowey wcisnąć się i publikacyą wyroku dosłyszeć mogli, oznaymili ciekawemu Ludowi, że Janiszewski skazanym został na 40 dni prostego Aresztu, z których gdy 38 dni już odsiedział, przeto brakuiące 2 dni odsiedzi na ten czas, ieżeli Sąd wyższy apellacyą Jego odrzuci, na teraz zaś ma bydź natychmiast z aresztu wypuszczonym.

Rada Administracyina, Woyda i Jego Przyjaciele a nawet i sam Cesarzewicz, mocno się na Sędziów pogniewali, tym bardziey gdy się dowiedzieli, że Sąd na zaspokojenie kosztów, nie maiąc co wziąść z Janiszewskiego, przeznaczył na Sprzedaż Laskę przy Aresztowaniu mu odebraną ~~tat~~ kilka złotych taxowaną a za którą danoby kilkaset. Nie mogąc atoli bez obrażenia opinii, ani karać Sędziów, ani Janiszewskiego dałey trzymać w Areszcie, kazano Mu z Warszawy wyjechać a Rada Adm: postanowiła przyspieszyć projekt do Procedury dla Sądów Karnych i Poprawczych, oraz poprawę samego Kodexu Karnego i w nich na podobne przestępstwa, ostrzeysze przepisać kary.

W śród takiego poruszenia Umysłów, zebrała się w Warszawie Rada Obywatelska Woiewództwa Mazowieckiego, która zwykle w [w hardym wzdłuż?] Pardziernika i Kwietniu Posiedzenia swoie odbywa. Pobudzona powszechnym hałasem, zażądała od Urzędu municypalnego Regestrów i Rachunków z dochodów Miasta a szczególniey z Dochodu Kwaterunkowego i do ich przeyrzenia wybrała z pomiędzy Siebie Deputacyą, ~~w~~ której był Członkiem Architekt Szuch, Mąż nieugiętey Cnoty i poczciwości, co będąc dawniey przy Urzędzie municypalnym, znał wszelkie rodzaie fałszów Zdzierstw i zysków, iakie Urzędnicy z Podatku Kwaterunkowego, ze składek na Oświecenie Miasta z Bruków i Budowli ciągneli. Urząd municypalny, złożenie Rachunków, a potym objaśnienia pod różnemi pozorami zwłoczył, a gdy i Kommissya Spraw wewn: żądania Deputacyi nie poparła, Szuch udał się do Cesarzewicza, który zawiadomiony przez niego o wszystkim ~~oświadczył~~ Deputacyi że Jey pomagać będzie i ~~kazał~~ sobie o odkrytych nadużyciach ciągle zdawać Rapporta.

Na ten czas wspomniany wyżey Szef wydziału Kwaterunkowego sam się zastrzelił a Prezydent uzrawiwszy całe niebespieczeństwo swego położenia, wezwał w Nocy na Radę tych, z któremi zyski niegodziwe dzielił.

Uradzili zatem aby zrobić udany Spisek, a odkrywaiąc Go Cesarzewiczowi, całą Jego uwagę na niego zwrócić, a tym sposobem ią od Rachunków i ~~Rada~~ dochodzenia Nadużyć odwieść. Liczne były ~~zdania~~ mniemania, że Nowosilcow i inni pragneli Spisku, lub ~~małey~~ [Rewolucyi] niespokoyności, aby przez nie dać Cesarzowi powód zreformowania politycznego bytu Królestwa i Konstytucyi przyczym rozmaite obiecywali sobie korzyści i oswobodzenia się z Ambarasu, iaki Im Rady Obyw: i Seymy często czynity.

Tym celem, namówili dymissyonowanego Kapitana Petrykowskiego i dali Mu na to Pieniędzy, aby młodzież i Podchorążych do Siebie zapraszał, częstował i do rewolucyi namawiał. Niebaczna Młodzież łatwo się wciągnąć dała, układali Plany powstania robili Ładunki, na które Petrykowski Prochu Im dostarczał, pisali wiersze, śpiewali przy Ponczu patryotyczne Pieśni, a ukryty w drugim Pokoju jeden z Policyinych Szpiegów, donosił o wszystkim Rożnieckiemu, który donosił znowu Cesarzewiczowi.

Pobrano do więzienia Młodzież a ta badana i straszona wydała swoich wspólników, między którymi było i kilku Podchorążych.

Lecz oprócz tego Spisku, sformowanego przez Policyą tayną rozmyślnie i jedynie dla zwrócenia
na niego całey uwagi Cesarzewicza, istniał w Warszawie inny rzeczywisty, o którym prócz
kilku Podporuczników i w ogólności kilkunastu Osób nikt więcey nie wiedział, ani nawet
Sama tayna Policya z całym swym Szpiegostwem, bynaymniey go odkryć nie zdołała.
~~Trzeba tu jeszcze pow~~ Musimy tu jeszcze powtórzyć, że nieukontentowanie Narodu z powo-
du Zdzierstw, Szykan, zbytku i pychy Urzędników, marnotrawstwa Skarbu, nieczynności
ministrów, bezskutecznych Seymów, gwałtów zadawanych Karcie konstytucyjney, drażnio-
ne ustawicznie Szpiegostwem, niespokoynością i obawą prześladowania, zamieniły szcze-
gulniey od Czasu Sądu Seymowego, te nieukontentowania, w ducha Rewolucyjnego, roz-
chodził on się i wzrastał we wszystkich Klassach Ludu, a do wybuchnienia niepotrzebował, jak
lada Iskry, któraby go zapaliła, Starsi do tey zapalenia widzieli tysiące przeszkód i niebez-
pieczeństw, lecz młodzież nie ~~tyle~~ cierpliwa i nie tyle rozważna przystała często o tey przybliżeniu.
Zbyt ostro i w wielkiey Liczbie trzymani Podchorążowie w Szkole Woyskowey, znudzeni
tym stanem i widząc przed sobą zbyt dalekie awanse na Officerów, rozmawiali często pomię-
dzy sobą, że zrobienie w Warszawie Powstania, niepodobnymby nie było, a to ogarnąwszy
wszystkie Polskie Pułki, wciągnęłoby i cały Naród.
W porozumieniu przeto z niektóremi niezbyt dawno awansowanymi Officerami, za-
wiązali pomiędzy sobą Towarzystwo więcey jak na rok przed Rewolucyą, poprzysięgli sobie
głęboki Sekret, Obstawanie przy zasadach Konstytucyi, nierozważne rozszerzanie związku i
nieprzyimowanie do niego Ludzi niepewnych Obyczajów. Takie towarzystwo zawarli nay-
przód Wysocki, Karsznicki, Mochnacki, Dobrowolski, Paszkiewicz, Poninski, Czechowski
Laski, Gurowski, później przystąpili do niego Urbanski, Zaliwski Paszkiewicz Kapitan
Gwardyi pieszey i jeszcze kilkudziesiąt innych Officerów z różnych Pułków. Wszakże już w
samym zawiązku zeszli z założoney sobie drogi, bo ~~pomiędzy~~ przyjęli do związku i takich których poprze-
dnia Conduita nie obiecywała przymiotów, jakich do tak ważnego dzieła sami potrzebę uznali.
Zarod takiego związku, przenieśli do Pułków Podchorążowie którzy w tym czasie awansowali na Officerów,
rozszerzyli go w Batalionie Saperów i Pułku 4^{m} piechoty liniowey stoiącym zawsze w Warszawie, który
Cesarzewicz lubił z preferencyą, często ~~taskami~~ obdarzał i na iego wierność naywięcey rachował. Młodzi
Officerowie tego Pułku znosili się z innemi, mówili o planach Powstania, ale nigdy w tey mierze nic
nie pisali, ani Czasu nie determinowali. Żywili Oni i w Młodzi Akademickiey ducha rewolucyjnego,
ale tey do narad swoich nie przypuszczali.
Niektórzy uważali porę do powstania dosyć sposobną, kiedy Rossya zatrudnioną była Kampanią z
Turkami, biegała nawet po Ich rękach zmyślona zapewne Proklamacya Porty Ottomańskiey wzywaiąca
Polaków do powstania. Byli niektórzy co radzili podnieść Rewolucyą w Czasie Koronacyi, Nagromadzony
z Prowincyi Lud, zebrana i gotowa w Stolicy Reprezentacya Narodu, sprowadzone kilka Pułków Pol-
z Prowincyi dla pomagania w Służbie Garnizonowey, oraz trwaiąca jeszcze Woyna Turecka, wystawiały
[…]ym wszelką do tego zręczność i porę sprzyiaiącą, wciągneli nawet pod ten Czas do Związku swego kilku
Posłów i z niemi się naradzali, ale Cesarzewicz czyli co przewidywał, bądź z pobudek zwykłych podey-
[…]rzeń lub Attencyi dla Cesarza, nałożył pod ów Czas całą swoią Sprężystość do utrzymania spokoyności
i środki do przyduszenia rozruchu, gdzie kolwiekby się pokazał, takie rozporządzał, że Sami Spiskowi
[…]widzieli niepodobieństwo iakiegokolwiek przedsięwzięcia.
Rewolucya w końcu Lipca zaszła w Paryżu była iakoby Iskrą Elektryczną do obudzenia ducha
[…]w Młodzieży, a zdanie Prezydenta Woydy, dodało mu niejako palnego Materyału, Młodzież
[…]zaczęła więcey o Powstaniu rozmawiać, Spiskowi wciągali więcey Osób do swego Związku, a to wszyst-
[…]ko nie tyle zwracało uwagę Policyi, że od Czasu Rewolucyi Lipcowey w Paryżu, jak w całych Niem-
[…]czech Zachodnich Duch rewolucyjny zaczął się podnosić, w Brunszwiku, Dreźnie jawnie się okazał,
[…]tak i w Polszcze o tym tylko wszędy rozmawiano.
Atoli od chwili pobicia Prezydenta Woydy i uwięzienia kilku młodzieży ze Spisku Petrykow-
[…]skiego, Powstanie w Warszawie chodziło z ust do ust iakby nieuchronnie maiące nastąpić, wszyscy
[…]iednak mniemali, że nastąpi dopiero na Wiosnę. Każdy chciałby być wiedzieć iego plany i na-
[…]czelników, ale naprożno, Cesarzewicz także się przechwalał na swoich Szpiegów, że mu Ich odkryć nie mogą.
~~[…] we wszystkich niemal~~ Na kilka tygodni przed Rewolucyą, we wszystkich niemal Klassach nie
[…]rozmawiano iak nayważniey. Rewolucyi, kombinowano się pobudki, środki i skutki. Przepowiadano

nawet bez wielkiego Sekretu, że Powstańcy dla dania Hasła do Powstania, zapalą kilka domów, że uderzą nayprzód na Arsenał, lecz zarazem zapewniano acz mylnie, że Cesarewicz kazał podeymować Kurki i Bagnety i gwoździcy wywierci.

Ogrom Sił Rossyiskich, niespracowana baczność Cesarewicza, wystawiały w Oczach rozsądnieyszych Powstanie za trudne do zaczęcia, a prawie niepodobne do utrzymania, wszakże Młodzi słysząc te Uwagi, uśmiechali się na nie i jakby od raz powziętego planu, bynaymniey nie odstępując, z jego wykonaniem jedynie tylko końca Zimy chcieli oczekiwać. Na jedney ze swoich Schadzek, wybrali na swoich Reprezentantów Zaliwskiego, Urbańskiego i Podporucznika Szkoły Podchorążych Wysockiego, którym polecili aby różne Pułki do związku wciągali i w Czasie Powstania na ich stanęli czele.

Tym czasem nadeszły z Petersburga rozkazy, aby równie woysko Polskie jak i Korpusy Rossyiskie zebrane w Litwie i na Wołyniu postawione były na stopie wojenney, oraz rozgłoszona wiadomość że Polskie woysko pomieszane z Ross: ma ruszyć do niemiec, dały powód Spiskowym do naradzania się, czy tego ruchu nie wypada uprzedzić Powstaniem. Rozmaite pomiędzy niemi były w tey mierze zdania i prawie żadney jeszcze nie wzięli były rezolucyi, kiedy mniemany Spisek Kapitana Petrykowskiego, niby przez Policyą tayną odkryty, Cesarewiczowi doniesionym został.

Spisek ten nie był dla ~~[illegible]~~ officerów prawdziwego Spisku tajemnicą, wiedzieli Oni o nim zaraz po jego zawiązaniu, ale czy dla tego że Petrykowskiego mieli w podeyrzeniu, bądź że Im się nie zdawało w Sprawie tak ważney wdawać się z Młodzieżą Akademicką, do Petrykowskiego wcale nie przychodzili i do jego Spisku bynaymniey się nie mieszali, cieszyli się atoli z jego istnienia i propagandy, pewni że jeśli jest szczery, w każdym razie na odgłos Powstania przez Nich zaczętego, Towarzystwo Petrykowskiego, z całym swoim przygotowaniem do nich się przyłączy. Poprzestali przeto na tym, że pomiędzy Sobą więcey się znosili, niejakie przygotowania czynić i o jego rozpoczęciu radzić zaczęli.

Zwierzyli się Weteranowi wszystkich Patryotów staremu Niemcewiczowi, ale ten radził Im aby wykonanie planu, sposobnieyszemu zostawili Czasowi. Później i już na 10 dni przed Powstaniem naradzali się z Lelewelem, który Ich zapewnił, że aby tylko całe woysko powstało, Naród się nie oddzieli.

Odkryty niby przez tayną Policyą Spisek Petrykowskiego, zwrócił większą Cesarewicza uwagę i na Szkołę Podchorążych, Akademicy bowiem badani, wyznali że z niey kilka Indywiduów, byli z niemi w porozumieniu, zabronił przeto tey Szkole wszelkiey zewnątrz kommunikacyi, dał Im na dowódcę Jen: Trembickiego i nadto jeszcze nakazał aby Szpiegi mieli Ich zawsze na oku. Zamyślał nawet zwinąć tę Szkołę i Podchorążych rozesłać do właściwych Pułków, co byłby w krótce wykonał, gdyby odkrycie Spisku Petrykowskiego z Młodzieżą Akademicką, nie było i Szkoły Podchorążych do przyśpieszenia Rewolucyi zmusiło i zamiarów Cesarewicza uprzedziło, Atoli inny jeszcze przypadek chciał ją przybliżyć.

Jeden z Podchorążych słysząc często zdania starszych swoich krewnych, że Rewolucya gdyby w jaki bądź sposób w Królestwie Pol: wybuchła, żadnego nie zdoła osięgnąć skutku, że jeżeli od pierwszey zaraz chwili nie zostanie stłumioną, tedy ogromne siły Ross: których część gotowa stoi w Litwie, zaleją Kray i naywiększe nieszczęścia i zniszczenie na niego sprowadzą, a z tego wszystkiego resultat będzie ten, że Królestwo dziś kwitnące pozbawionym zostanie Handlu z Rossyą, a może i Swobód Konstytucyinych, wziął to do uwagi, a daleki od chęci zdradzania swoich Kolegów, lub pozyskania za to od Cesarewicza jakich względów, pobudzony jedynie własnym przekonaniem, mając Urlop oddalenia się z Koszar dla widzenia się z Matką, która do Warszawy przybyła, poszedł do Belwederu i Jenerałowi Kurucie wszystko odkrył. Kruta po napomnieniu Go aby się dobrze zastanowił, czy to co donosi, nie było tylko mówione w Szkole z lekkomyślności lub żartów, gdy Go zapewnił że znajdą ładunki i inne przygotowania, że on w końcu żadnego nie ma w tym dla siebie widoku, nie żąda nagrody, owszem prosi, aby Imię Jego na zawsze było utajone, ponieważ doniesienie to czyni jedynie z przekonania, że Powstanie nie może jak tylko same na Naród sprowadzić nieszczęścia. Po takim examinie, Kruta zaprowadził tego Donosiciela do Cesarewicza, lecz Ten pogniewany że doniesienie nie było uczynione po formie, bo Podchorąży winien był zameldować wszystko nayprzód swemu Pułkownikowi, wyłajał Obydwoch i zwrócił Podchorążego z rozkazem, aby zameldował wszystko Pułkownikowi;

Wracając Podchorąży do Koszar, uczuł zgryzotę że tajemnicę Kolegom poprzysiężoną zdradził, wstydząc się nie śmiał żadnemu spoyrzeć do oczów, zdawało mu się że już widzi wykonywaną na nich całą srogość zemsty i kar jakie Ich czekały, a których On czuł się być sprawcą. Zamiast stosownie do rozkazu Cesarewicza, poszedł zameldować Pułkownikowi co wprzódy wyznał przed Krutą, zgromadza do jedney Sali swoich Kolegów, oskarża się przed niemi o Zdradę, namieniając o jey pobudkach, klęka przed niemi i błaga jak o naywiększą litość, aby się nad nim zemścili i zamordowali. Lecz Szlachetni i Waleczni Młodzieńcy, chociaż poczuli całe niebespieczeństwo z wyjawienia tajemnicy, nie zniżyli się przecie do zemsty, lecz wchodząc w Uczucia i pobudki oskarżającego się Towarzysza, prz-

niesli go z Braterską czułością uściśnęli i wspólnie z nim radzili o jedynym ratunku jaki Im pozostaje w przyśpieszeniu zamierzonego Dzieła.

Ponieważ byli pewni że jeżeli Ich Kolega, raz dopiero odkrycie Spisku Półkownikowi zamelduje, jeżeli go spowie jedynie jako zamiar przez niektórych z lekkomyślności przedsięwzięty, a o przygotowanych Ładunkach zamilczy zupełnie, Cesarzewicz z obawy rozruchu w mieście, żadnych naprzeciw Nim nie śmie przedsiębrać kroków, aż dopiero Nocy następnej. Uradzili przeto te kroki uprzedzić Powstaniem, do którego wyznaczyli Godzinę Czwartą wieczorną nazajutrz i o wszystkiem Officerów i innych Spiskowych w zmowie z niemi będących natychmiast zawiadomili.

Officerowie z był lakoniczne doniesienie Podchorążych, wzięli za skutek Ich niecierpliwości i chcieli Powstanie odłożyć jeszcze do chwili sposobniejszej, gdy tym czasem do użycia rychłej rezolucji skłoniła Ich okoliczność następująca:

Gdy rano następnego dnia Pułkownik dowodzący Szkołą Podchorążych, rzecz całą o Spisku w Szkole Cesarzewiczowi powtórnie zameldował, Cesarzewicz po wydanej Paradzie, wezwał Grałów na radę, a mówiąc długo o Ich niedbałym baczeniu na konduite niższych Officerów, na Ich schadzki i zmowy, postanowił, aby nie robiąc żadnego Alarmu, o samej Północy, Oddział Gwardyi Rossi otoczył Szkołę Podchorążych, osadził wszystkich w ścisłym więzieniu, poczym mieli być zaraz stawieni przed Sądem Wojennym dla oznaczenia każdemu stopnia kary. Doradzano też Cesarzewiczowi aby Uniwersytet, a przynajmniej niektóre Facultety wyniósł z Warszawy, do którego z małych miast na Prowincyi. Ponowił przy tym rozkaz dawniej swoim Grałom wydany, aby każdy z nich znajdował się przez Noc nierozebrany przy swoim Pułku w Koszarach.

Nieco długi czas przeciągnęła się ta Rada po południu i Minister Woyny późno powrócił do Siebie na Obiad, a gdy familia zniecierpliwiona troskliwie Go dopytywała o przyczynę, odpowiedział: Te Łotry co który Spisek położyli i mnie na Liście Officerów ale już są przedsięwzięte środki, poratują swojej lekkomyślności. Słowa ministra nie dość ostrożnie wymówione, wyszły z Jego Domu do miasta i w moment doszły wiadomości Spiskowych, którzy na ten czas przestali wątpić o pewności doniesienia Podchorążych.

Postanowili przeto bez dalszego namysłu, zaraz w kilka Godzin, skoro się tylko zmroczy, Dzieło zamierzone rozpocząć, a tym czasem wszystkich Związkowych zawiadomić innych zaś do wspólnego działania zaraz wciągnąć.

Ułatwiła Im Powstanie tego wieczora jeszcze i ta okoliczność, że gdy na Wartę zaciągały kolejno Pułki Polskie i Rossyjskie, tego dnia był właśnie Batalion 4go Pułku Strzelców pieszych z którego najwięcej Officerów było w zmowie. Hasłem do powstania umówionym było zapalenie drewnianych Domów stojących naprzeciw Koszar, w których stał Rossi Pułk Gwardyi ~~Litewskiej~~ Wołyńskiej, oraz Browaru na Solcu. Planem zaś głównym napadnięcie Belwederu przytrzymanie Osoby Cesarzewicza, opanowanie w tym samym czasie Arsenału i rozdanie Broni Ludowi, a z tym wspólne i raptowne napadnięcie na Pułki piesze i konne Rossyjskie i ich rozbrojenie

Koniec Tomu I